



FRAMTIDENS
DJUR, NATUR
OCH HÄLSA



Hästunderstödda insatser

– samspel mellan hästens välfärd och människans säkerhet

Margareta Håkanson, Hanna Sassner, Anna Lundberg, Petra Andersson,
Marie Gudmundsson, Katja Lundqvist, Lena Lidfors
SLU Framtidens djur, natur och hälsas rapportserie | Rapport nummer 10 | Maj 2021

SLU Future One Health är en strategisk framtidsplattform för tvärvetenskaplig forskning och samverkan och som tar fram kunskap och bidrar med lösningar för en god hälsa och välfärd för människor och djur i hållbara ekosystem.

Vi utgår från ett "One Health-perspektiv", det vill säga samspelet mellan djur, människor och våra omgivande ekosystem. Hit räknas bland annat betydelsen av djur och naturupplevelser för människan, sjukdomar som kan överföras mellan människa och djur samt gemensamma livsstilssjukdomar.

För mer information: www.slu.se/futureonehealth

Hästunderstödda insatser

– samspel mellan hästens välfärd och människans säkerhet

Equine Assisted Interventions – interactions between horse welfare and human safety

Margareta Håkanson, Hanna Sassner, Anna Lundberg, Petra Andersson,
Marie Gudmundsson, Katja Lundqvist, Lena Lidfors

Författare: Margareta Håkanson och Marie Gudmundsson från Organisationen för Hästunderstödda Insatser (OHI), Hanna Sassner från institutionen för biosystem och teknologi, Sveriges lantbruksuniversitet (SLU), Petra Andersson från institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori, Göteborgs universitet, Lena Lidfors, Anna Lundberg och Katja Lundqvist från institutionen för husdjurens miljö och hälsa, Sveriges lantbruksuniversitet (SLU).

Rapporten har blivit Fackgranskad av Jenny Yngvesson, universitetslektor vid institutionen för husdjurens miljö och hälsa, SLU.

Utgivningsår: 2021

Utgivare: SLU Future One Health (tidigare SLU Framtidens djur, natur och hälsa)

Publikation: SLU Framtidens djur, natur och hälsas rapportserie, rapport nummer 10

Grafisk form: Omslag, Eva-Stina Lindell. Inlaga, Lena Lidfors

Omslagsfoto: Margareta Håkanson

Tryck: SLU Repro, Uppsala

ISBN: 978-91-576-9832-2 (tryckt), 978-91-576-9831-5 (elektronisk)

Rapporten kan laddas ner från www.slu.se/foh-rapporter

Sammanfattning

Målet med denna rapport är att lyfta viktiga frågor som kan säkerställa välfärden hos både häst och människa i hästunderstödda insatser (HUI). Den behandlar hur människors och djurs säkerhet och välfärd interagerar, om patientsäkerhet vid komplementära insatser i vården, elevsäkerhet vid alternativa skolformer samt professionella ställningstaganden rörande mötet mellan häst och människa. Rapporten är ett led i att lyfta fram viktig forskning kring hur vi på bästa sätt kan arbeta tillsammans med hästar i vård, omsorg, psykosocialt arbete och skola. HUI innebär en praktisk tillämpning av One Welfare och One Health koncepten och kan ses som en resurs för att uppnå flera av målen i Agenda 2030.

HUI uppstår i skärningspunkten mellan den offentligt finansierade vårdsektorn och landsbygdsutvecklingen. Flera politiska fokusområden berörs när välfärdstjänster inlemmas i hästföretag och alla inblandade individer skall garanteras bästa möjliga hälsa. Djurvälfärd får inte äventyras av orimliga upphandlingsvillkor och människors säkerhet får inte äventyras av företagares bristande kunskaper om hästbeteende eller om funktionsnedsättnings inverkan på förmågan att bedöma risker.

I en HUI-verksamhet blir djur en resurs för människors hälsa. Dagens arbetshäst återfinns i ökande omfattning i rehabiliteringsverksamheter och inte enbart för rekreation eller sport. För att utveckla denna växande sektor till en resurs för att möta ohälsoproblem och bidra till rehabilitering och återhämtning behövs en nulägesbeskrivning. Hästar har dokumenterade förutsättningar för att bidra till människors läkande, men kunskapsläget om mekanismerna är oklart. Hästunderstödda insatser är en del av det som kallas "Naturunderstödd rehabilitering", eller "Utomhusrehabilitering". De hälsoeffekter som vistelse utomhus, i naturen, innebär adderas alltid till de specifika effekter som hästens medverkan innebär.

Okunskap om hästar och HUI hos upphandlare eller utövare är en stark riskfaktor för människors säkerhet och hästars välfärd. Kartläggningar av branschen 2008 och 2020 visar på en spretig och eldsjäl driven bransch som förändrats från offentligt driven HUI med utövare anställda inom hälso- och sjukvård till mestadels egenföretagare med otrygga avtalsvillkor och korta upphandlingsavtal. Professionerna som erbjuder HUI omfattar nu även professionella inom psykosocialt arbete och inom skolan. Precis som bilden av ohälsa och rehabiliteringsbehov har förändrats mellan 2008 och 2020 har utbudet av tjänster och målgrupper för insatser utvidgats.

HUI har ingått i svensk sjukvård oavbrutet sedan dryga 60 år och uppstod som en följd av poliopandemin och de rehabiliteringsbehov som växte fram världen över. I efterdyningarna av dagens pandemi kan HUI utgöra en resurs för personer med långvariga behov av multimodal rehabilitering.

HUI karakteriseras av sin omgivande miljö, klientens behov, HUI ansvarigs professionella kompetens och hästens specifika förutsättningar som rörelsegivare, relationsskapare, motivator till deltagande i en insats eller som vän och förebild genom sin sociala kompetens. Användning av djur i terapeutiska sammanhang innebär ett extra ansvar även för djurets välbefinnande under interventionen. Kunskaper om hästens beteende och behov inom inhysning och skötsel samt deras signaler på stress behöver finnas hos alla inom hästnäringen. Detta är en grundläggande djurvälfärd fråga. Det är viktigt att också HUI ansvariga har denna kunskap så att den kan komma till klinisk nytta och så att hästarnas välfärd inte riskerar att äventyras. Studier tyder på att dålig hästvälfärd och hästar som signalerar ohälsa i sin tur inverkar på klienten på ett ogynnsamt sätt. Dålig hästvälfärd är alltså inte bara en djurskyddsfråga utan blir även kontraproduktiv för HUI verksamheten.

Ett identifierat problem inom HUI är de professionellas varierande kunskapsnivå; om hästar, deras grundläggande behov och samspelet mellan hästens välfärd och riskerna för klienterna. HUI ansvarig har en grundprofession inom hälso- och sjukvård, psykosocialt arbete eller pedagogik.

Inom grundprofessionen finns det krav på kompetenser för att utöva yrket men inte för att hantera hästar. Idag saknas ramverk för hur de två sektorerna humansäkerhet och djurskydd skall säkerställas vid HUI. Branschen tog 2009 fram certifieringskrav för HUI ansvariga med särskilt krav på hästkunskap. Då var de flesta ansvariga anställda inom offentlig vård och arbetade tillsammans med en ridskola. Hästkompetens och ansvar för hästvelfärd låg hos ridskolan. Ansvar för klientsäkerhet låg hos sjukvårdshuvudmannen. I dag, med många egenföretagare saknas denna tydliga koppling till existerande kvalitetssystem. Branschen behöver därför utveckla kvalitetssystem för både djurvelfärd och säkerhet. En del i denna process är att upphandlare av HUI tjänster efterfrågar parametrar för såväl hästvelfärd som humansäkerhet. Inget tyder på att HUI innebär större risker för klienten än annan vård. En överblick över incidentrapportering från HUI-insatser internationellt visar på få incidenter.

Hästens arbete i HUI är otillräckligt studerat avseende hästvelfärd. En identifierad HUI-specifik situation är att hästen behöver kunna stå still länge på samma plats och behöver tränas att möta olika situationer t ex att ryttare lyfts på från ramp eller via en mekanisk arm. Hästens lämplighet för HUI arbete beror på de krav som insatsen innebär. En lugn häst som terapeuten tycker fungerar väl i insatsen och stabilt byggd om den skall ridas, uppfyller grundläggande krav. Vid HUI observerar, sköter, rider, kör och tränar man hästar. Även besöksverksamhet förekommer. Många verksamheter får hästar donerade, utlånade eller så köper man triangelmärkta eller äldre hästar. Det innebär att hästarnas hälsotillstånd kan variera. Ansvarig måste kunna bedöma individernas olika hälsostatus. Hälsoteam för hästar inom en HUI verksamhet rekommenderas som en strategi för att säkerställa välfärden inom sektorn.

Det finns anledning att anta att HUI kan fungera som en positiv välfärdsfaktor för ridskolehästar. Flera HUI verksamheter internationellt har utvecklade samarbeten med djurskyddsorganisationer och fungerar som "Rescue centre" för övergivna hästar.

Internationella Etiska riktlinjer för hästvelfärd inom HUI publicerades senast 2021. I dessa förutsätts den ansvarige skaffa erforderliga tillstånd utifrån sin profession och som djuransvarig i enlighet med nationella regelverk. Det finns också anledning att lyfta de etiska principer som styr våra handlingar och diskutera om och hur vi kan rättfärdiga att vi använder djur i vård av människor. En viktig aspekt är att endast då hästen och dess miljö tillför insatsen värden som den professionelle bedömer inte kan uppnås på annat sätt är det etiskt försvarbart att involvera hästen. I rapporten lyfts en modell för etiska aspekter fram.

För att kunna utveckla detta område i Sverige föreslås avslutningsvis ett antal rekommendationer till myndigheter och politiker, upphandlare, HUI-företagare och universitet och högskolor.

Nyckelord: terapi, lärande, aktivitet, funktionsnedsättning, rehabilitering, ridning, beteende, djurskydd, etik, risker.

Abstract

The aim of this report is to raise important issues that can ensure the welfare of both horses and humans in horse-assisted interventions (HUI). It deals with how human and animal safety and welfare interact, about patient safety in complementary interventions in health care, student safety in alternative school forms and professional aspects regarding horse – human interaction. The report is highlighting important research on how we can best work together with horses in care, nursing, psychosocial work and school. HUI involves a practical application of the One Welfare and One Health concepts and can be seen as a resource for achieving several of the goals in Agenda 2030.

HUI arises at the intersection of the publicly funded healthcare sector and rural development. Several political focus areas are affected when welfare services are incorporated into the horse industry and all individuals involved must be guaranteed the best possible health. Animal welfare must not be jeopardized by unreasonable procurement conditions and human safety must not be jeopardized by entrepreneurs' lack of knowledge about horse behaviour or the impact of disabilities on the ability to assess and avoid risks.

In a HUI activity, animals become a resource for human health. Today's working horse may be found in rehabilitation activities and not only for recreation or sports. To develop this growing sector into a resource to meet health problems and contribute to rehabilitation and recovery, a description of the current situation is needed. Horses have documented conditions for contributing to human healing, but the state of knowledge about the mechanisms is unclear. Horse-assisted interventions are included in "Nature-assisted rehabilitation", as well as "Outdoor rehabilitation". The health effects of being outdoors, in nature, are always added to the specific effects that the horse's participation entails.

Ignorance of horses and HUI by purchasers or practitioners is a strong risk factor for human safety and horse welfare. Surveys of the industry in 2008 and 2020 show a sprawling and passionate industry that has changed from publicly run HUI with practitioners employed in health care to mostly self-employed entrepreneurs with insecure contract terms and short procurement agreements. The professions that offer HUI now also include professionals in psychosocial work and in school. Just as the scenery of health issues, diagnoses and rehabilitation needs has changed between 2008 and 2020, the range of services and target groups for interventions has been expanded.

HUI has been part of Swedish healthcare uninterruptedly for over 60 years and arose as a result of the polio pandemic and the rehabilitation needs that emerged around the world. In the aftermath of today's pandemic, HUI can be a valuable resource for people with long-term needs for multimodal rehabilitation.

HUI is characterized by its surrounding environment, the client's needs, the HUI provider's professional competence and the horse's specific contribution as a source of movements to the rider, creator of relationships, motivator for participation in an intervention or as a friend and role model through its social competence. The use of animals in therapeutic contexts also entails an extra responsibility for the animal's well-being during the intervention. Knowledge of the horse's behaviour and needs in housing and care as well as their signals of stress need to be present all over the horse industry. This is a fundamental animal welfare issue. It is important that HUI providers also have this knowledge so that it can be of clinical benefit and so that the horses' welfare is not at risk of being jeopardized. Studies suggest that poor horse welfare and horses that signal ill health in turn affect the client in an adverse way. Poor horse welfare is thus not only an animal welfare issue but also becomes counterproductive for the HUI industry.

An identified problem within HUI is the professionals' varying level of knowledge; about horses, their basic needs and the interplay between the welfare of the horse and the risks for the clients. The HUI provider has a basic profession in health care, psychosocial work or pedagogy. In the basic profession, there are requirements for skills to practice the profession but not to handle horses. Today, there is no framework for how the two sectors of human safety and animal welfare are to be ensured at HUI. In 2009, the industry developed certification requirements for HUI providers including special requirements for horse knowledge. At that time, most of the responsible providers were employed in public care and worked together with a riding instructor at a riding school. Horse competence and responsibility for horse welfare was the responsibility of the riding school. Responsibility for client safety was within the healthcare authority. Today, with many self-employed people, this clear connection to existing quality systems is missing. The industry therefore needs to develop quality systems including both animal welfare and human safety. In this process purchasers of HUI services should demand quality parameters for horse welfare as well as human safety. There is no indication that HUI entails greater risks for the client than other, more traditional, care. An overview of incident reporting from HUI initiatives internationally shows few incidents.

The horse's work in HUI has been insufficiently studied regarding horse welfare. An identified HUI-specific situation is that the horse needs to be able to stand still for a long time in the same place and needs to be trained to meet different situations, for example that riders are lifted on from a ramp or via a mechanical arm. The horse's suitability for HUI work depends on the requirements of the intervention. A calm horse that the therapist thinks works well in the intervention and is stable in confirmation if it is to be ridden, meets basic requirements. At HUI, horses may be observed, cared for, ridden, driven and trained. Visiting activities may also occur. Many providers get horses donated, lent or buy triangle-marked (i.e. not allowed to compete) or older horses. This means that the horses' health condition can vary. The provider must be able to assess the horse individuals' different health status. Health teams for horses within a HUI activity are recommended as a strategy to ensure welfare in the sector.

There is reason to assume that HUI can function as a positive welfare factor for riding school horses. HUI providers in other countries have developed collaborations with animal welfare organizations and "Rescue centres" for abandoned horses.

International Ethical Guidelines for Horse Welfare within HUI were published in 2020 and 2021. In these, the person responsible is required to obtain the necessary permits based on his profession and as animal manager in accordance with national regulations. There is also reason to highlight the ethical principles that govern our actions and discuss whether and how we can justify using animals in human care. One important aspect is that only when the animal add values to the professional intervention that cannot be reached otherwise, the animal's presence is justified in the intervention. The report highlights a model for ethical aspects.

In order to be able to develop this area in Sweden, a number of recommendations are finally proposed to authorities and politicians, procurers, HUI entrepreneurs and universities and colleges.

Keywords: therapy, learning, activity, disability, rehabilitation, riding, behaviour, animal welfare, ethics, risks.

Förord

I denna rapport riktas fokus mot sektorn Hästunderstödda Insatser (HUI). Målet med rapporten är att lyfta viktiga frågor som kan säkerställa välfärden hos både häst och människa i hästunderstödda insatser. Det handlar om hur människors och djurs säkerhet och välfärd interagerar, om patientsäkerhet vid komplementära insatser i vården, elevsäkerhet vid alternativa skolformer samt professionella ställningstaganden rörande mötet mellan häst och människa.

Rapporten har skrivits på uppdrag av SLU Framtidens djur, natur och hälsa och författarna representerar olika kompetenser inom området, så som fysioterapi, arbetsterapi, etik, djurskydd, etologi och antrozologi. Rapporten är därmed tvär- och multidisciplinär och belyser frågan från flera perspektiv.

Rapporten berör åtta av de 17 globala målen för hållbar utveckling i Agenda 2030, vilka presenteras i slutet av rapporten. Enligt Sveriges regering: ”De 17 globala målen är universella, integrerade och odelbara, vilket är av stor betydelse för att säkerställa att syftet med Agenda 2030 för hållbar utveckling förverkligas”.

Målgrupp för rapporten är politiker, beslutsfattare och upphandlare inom myndigheter och organisationer i välfärds- och skolektorn. Även HUI-ansvariga av olika professioner, enskilda entreprenörer samt ridskolor där en del av verksamheten utförs är målgrupp för denna rapport. I dagsläget ökar antalet entreprenörer som önskar etablera sig inom området HUI. Mycket tyder på att kompetensnivån bland dessa varierar kraftigt. Vår förhoppning är att denna text ska kunna fungera som ett stöd både för den som vill lära sig mer om området och för de instanser som söker upphandla dessa tjänster.

Innehållsförteckning

Förkortningar och begrepp	12
1. Inledning	13
2. Hästunderstödda insatser – beskrivning och avgränsningar	14
2.1. HUI – vad, varför och när	14
2.2. Lagar, registrering och klientsäkerhet	16
2.3. Organisation och ansvar mot klienten	17
2.4. Klienten – den som verksamheten riktas mot	17
2.5. HUI-ansvarig har ansvar för hästens välfärd.....	17
2.6. Slutsatser.....	18
3. HUI påverkar människors hälsa och funktion.....	19
3.1. Effekter på kroppsfunktion, mående, utveckling och lärande.....	21
3.2. Samverkande hälsofrämjande effekter.....	22
3.2.1. Stressreducering och återhämtning.....	22
3.2.2. Fysisk aktivitet.....	24
3.2.3. Social inkludering.....	24
3.2.4. Meningsfulla uppgifter och en möjlighet att ge omvårdnad	25
3.3. Lärande och förutsättningar för inläring.....	26
3.4. Slutsatser.....	27
4. HUI - beskrivning av branschen	28
4.1. Hästunderstödd Terapi, HUT.....	29
4.2. Hästunderstött Lärande, HUL.....	30
4.3. Hästunderstödd Aktivitet, HUA	30
4.4. Branschens förutsättningar är beroende av samhällets utveckling.....	31
4.5. Certifiering av terapeuter och pedagoger.....	33
4.6. Certifiering av hästverksamheter.....	35
4.7. Slutsatser.....	35
5. HUI i ett internationellt perspektiv.....	36
5.1. Internationella och nationella organisationer.....	36
5.2. Kvalitetssäkringssystem för HUI i andra länder.....	37
5.3. Slutsatser.....	38

6. Hästars grundläggande behov och välfärd	39
6.1. Hästens sinnen och hur de skiljer sig från människans	40
6.2. Slutsatser	42
7. Interaktionen mellan häst och människa.....	43
7.1. Slutsatser	45
8. Hästens hälsa och vård	46
8.1. Slutsatser	48
9. Lagstiftning till skydd för hästens välfärd.....	49
9.1. Välfärdrisker för hästar som används vid HUI.....	49
9.2. Krav på kompetens.....	50
9.3. Kontroll av djurskyddet – länsstyrelsernas roll	50
9.4. Tillstånd för verksamhet med häst	51
9.5. Hygienkrav	51
9.6. Transport	52
9.7. Slutsatser	52
10. Hästvälfärd inom HUI – forskning, riktlinjer och rekommendationer	53
10.1. Forskning kring hästvälfärd inom HUI	53
10.2. Internationella riktlinjer för hästvälfärd vid HUI.....	55
10.3. Slutsatser	56
11. Hästars arbetsbeskrivning i HUI.....	57
11.1. Slutsatser	61
12. Utbildning av hästar för HUI.....	63
12.1. Slutsatser	65
13. Risker för hästar vid HUI	66
13.1. Välfärdrisker för hästar vid HUI	66
13.2. Stressande situationer för hästar i HUI	66
13.3. Habituering eller inlärd hjälplöshet	68
13.4. Instrumentalisering	69
13.5. Antropomorfisering	69
13.6. Myter som kan äventyra välfärden	70
13.7. Fysisk belastning	71
13.8. Anpassning av utrustning	72
13.9. Smittskydd	72
13.10. Slutsatser	73
14. Risker för klienten vid HUI	74

14.1.	Säkerhet vid HUI och anpassning av gängse utrustning	74
14.2.	Fysiska skaderisker	74
14.3.	Allergier.....	75
14.4.	Specifika risker vid olika typer av funktionssvikt	76
14.5.	Slutsatser.....	78
15.	HUI verksamheter som välfärdsresurs	79
15.1.	Daglig verksamhet som rehabiliteringsresurs för en ridskoleverksamhet... 79	
15.2.	Ridskolehästens paus i vardagen – en stund av ökat välbefinnande	80
15.3.	Rörelseträning för den åldrande hästen	81
15.4.	Övriga aspekter på hästens välfärd.....	81
15.5.	Slutsatser.....	82
16.	Etik för hästen som arbetskamrat	83
16.1.	Arbete utfört av hästar?	84
16.2.	En modell för etiska relationer	85
16.3.	Slutsatser.....	87
17.	HUI och Agenda 2030	88
17.1.	Slutsatser.....	91
18.	Slutsatser och rekommendationer	92
	Referenser.....	95
	Bilaga 1.....	107

Förkortningar och begrepp

EBP	Evidensbaserad praktik
HETI	Horses in Education and Therapy International
HUI	Hästunderstödda insatser
HUA	Hästunderstödd aktivitet
HUL	Hästunderstött lärande
HUT	Hästunderstödd terapi
IAHAIO	International Association of Human-Animal Interaction Organizations
IVO	Inspektionen för vård och omsorg
LSS	Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade
OHI	Organisationen för Hästunderstödda Insatser
PSL	Patientsäkerhetslag
SVA	Sveriges Veterinärmedicinska Anstalt
SBU	Statens beredning för medicinsk utvärdering
SOL	Socialtjänstlag
SJVFS	Statens Jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd

Alternativ skolform: Alternativ för individer och/eller en tillfällig lösning när skolgången inte fungerar.

Antropomorfism: Antropomorfism definieras som att tillskriva djur mänskliga karaktärsdrag (Eddy et al., 1993).

HUI ansvarig: HUI ansvarig har en grundprofession inom vård, omsorg, psykosocialt arbete eller skola samt tilläggsutbildning och klinisk erfarenhet inom HUI.

Instrumentalisering: Djur betraktas som instrument eller verktyg för att uppnå behandlingsmål för människor (Lerner, 2020).

Klient: En person som deltar i HUI som patient/klient/elev eller deltagare.

Komplementär insats: Komplementärmedicin är behandling som sker parallellt med konventionell hälso- och sjukvård (RCC Stockholm).

1. Inledning

Denna rapport är framtagen för att med utgångspunkt i hästvälfärd och klientsäkerhet lyfta möjligheter att främja hälsa hos såväl hästar som människor. Den vill även beskriva hälsorisker för de individer som ingår i en insats samt ge förutsättningar för att förebygga ohälsa för både människa och häst. Slutligen vill vi med utgångspunkt i aktuell forskning tillhandahålla en kunskapsöversikt till stöd för verksamhetsutveckling och upphandling av tjänster där hästen och dess miljö skall ingå i en behandlande, lärande eller hälsofrämjande insats.

Rapporten är ett led i att dokumentera goda erfarenheter och lyfta fram viktig forskning kring hur vi på bästa sätt kan arbeta tillsammans med hästar i vård, omsorg, psykosocialt arbete och skola.

Målet för en hästunderstödd insats (HUI) är att förändra hälsosituationen för en patient, klient eller skolelev med hjälp av hästen och dess miljö. Förståelsen av hästens perspektiv är en förutsättning för att utveckla en säker och hållbar verksamhet. Mottagaren, klienten, befinner sig i en utsatt position och ansvaret för alla inblandades säkerhet, både hästars och människors, ligger hos HUI-ansvarig. Att hästarna har en god fysisk och psykisk välfärd och används i situationer där de fungerar väl sin uppgift är extra viktigt om människan inte mår bra. De klienter som ingår i HUI kan även vara en resurs för att stärka hästarnas välfärd då interaktionen ofta innebär en social kontakt med människor som samtidigt inte är så fysiskt krävande för hästen. Det handlar i detta läge om en gemensam hälsa som kan sammanfattas under paraplybegreppen "One Health" och "One Welfare" (Löhnker et al., 2020).

2. Hästunderstödda insatser – beskrivning och avgränsningar

2.1. HUI – vad, varför och när

Syftet med hästunderstödda insatser (HUI) är att främja funktion och hälsa hos en individ med nedsatt funktion i behov av stöd och därigenom skapa förutsättningar för jämlik hälsa.

Hästunderstödda insatser (HUI) karakteriseras därför av a) en individ med ett hälsorelaterat problem b) en professionell som kan uppsökas inom traditionell

hälso- och sjukvård, social omsorg eller inom skolsektorn och c) en häst i sin kontext.

HUI utövas av personal med utbildning inom vård, skola och psykosocialt arbete.

HUI innebär komplementära insatser (White Lewis, 2020), dvs. är ett komplement till samhällets befintliga utbud till människor med behov av stöd av fysisk, psykisk, kognitiv, social eller existentiell art. HUI har ännu inte tillräcklig starkt vetenskapligt stöd för att ingå i det gängse medicinska vårdutbudet (SBU 2019).



Bild 1. Att delta i skötsel inför och efter ett ridpass ger träning på andra sätt än på hästryggen och ger möjlighet till nära kontakt och en stund av välbefinnande för både människa och häst (Foto: Marie Gudmundsson).

Gemensamt för alla HUI är att insatsen förväntas stärka eller bevara funktion efter skada eller sjukdom alternativt främja hälsa, lärande och utveckling samt förebygga ohälsa för deltagare i behov av särskilt stöd och/eller anpassning.

HUI är relevant när den professionelle i samråd med klienten bedömer att klientens problem bättre kan lösas med hjälp av hästen och dess miljö än i traditionell vård- eller skolsituation.

Minst tre individer ingår i HUI situationen – häst samt två (eventuellt fler) människor (Figur 1).



Figur 1. Ett dynamiskt trepartssamarbete i en hälsofrämjande omgivning (Illustration: Cajsa Lithell).

2.2. Lagar, registrering och klientsäkerhet

För att en HUI verksamhet skall bli säker för alla inblandade, djur och människor krävs att gällande regelverk följs och att kvalitetsutvecklingsarbetet kan inriktas på att kartlägga och reducera risker i verksamheten. Personalens kompetens och verksamhetens målgrupper styr vilka säkerhetskrav som gäller för den enskilda verksamheten.

Hästföretag som bedrivs av eller har ett etablerat samarbete med personal inom den offentliga och/eller privata hälso- och sjukvården, socialt behandlingsarbete och skola ingår i begreppet HUI. När hästföretag erbjuder allmänheten eller företag ledarskapsutbildning, generell ridundervisning för ryttare med funktions-nedsättningar eller rekreationsaktiviteter i allmänhet ingår tjänsten således inte i begreppet HUI.

Inspektionen för vård och omsorg (IVO) för register över vårdgivare och utövar tillsyn enligt Patientsäkerhetslagen, PSL, (2010:659), Socialtjänstlagen, SoL, (2001:453) och Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS. IVO är klientens skydd och den instans dit denne kan vända sig för att anmäla brister i vården. IVO's uppdrag är även att utveckla kvalitet dvs säkra god vård och omsorg till gagn för klienten. Som enskild vårdgivare är man alltid skyldig att anmäla sin verksamhet till IVO's vårdgivarregister. PSL, LSS och SoL anger registrerings- alternativt tillståndskrav för offentliga respektive privata verksamheter.

Skollagen, SL, (2010:800) reglerar etableringskontroll och tillsyn av pedagogisk verksamhet. Statens skolinspektion, IVO och/eller kommunen ansvarar för tillsyn utifrån elevens behov och funktion.

Krav på tillstånd och rutiner för tillsynsverksamhet skiljer sig alltså åt beroende på målgrupp, verksamhetens syfte och HUI ansvarigs profession. Det är den verksamhetsansvariges skyldighet att känna till vad som gäller i det enskilda fallet. HUI ansvarig företagare med profession inom hälso- och sjukvården är skyldig att anmäla sin verksamhet till IVO enligt PSL, Kap 2§ 1. Enskild utövare av socialt behandlingsarbete skall anmälas till IVO enligt SoL, kap 7 §1. För pedagogisk verksamhet gäller att tillstånd skall finnas från såväl kommun som Statens skolinspektion, alternativt IVO beroende på elevens intellektuella funktionsnivå. Daglig verksamhet som bedrivs inom HUI kräver tillstånd från IVO enligt LSS. Anpassad ridskoleverksamhet skall anmälas till och godkännas av länsstyrelsen (Tillstånd för verksamhet med djur) enligt Djurskyddslagen (DL) 6§4 som, utöver djurskyddsaspekter, även värderar kompetensen hos personalen i relation till verksamhetens syfte och målgrupp.

2.3. Organisation och ansvar mot klienten

HUI kan organisatoriskt bedrivas inom offentligt finansierad vård och skola, inom den ideella sektorn eller som privata företag. Ansvaret för klientens välbefinnande vilar på de professionellas kompetens, aktuella professioners etiska regelverk, samhällets tillsynsfunktioner samt de professionellas kompetens att hantera, förstå och samspela med hästen. Socialstyrelsen har definierat HUI inom socialt arbete.

2.4. Klienten – den som verksamheten riktas mot

Den som söker hjälp genom HUI, härefter kallad klient, gör detta till följd av sin problematik och sitt behov av förändring/bevarande av sitt hälsotillstånd. Det kan vara efter skada eller sjukdom, för att förebygga återinsjuknande eller nedsatt funktion, för att bibehålla uppnådd funktionsnivå, förebygga försämrad funktion eller det kan vara för att personen är i riskzon för att utveckla ohälsa. Hästar kan motivera till deltagande i en vård- eller skolinsats (Kern-Godal et al., 2015; Törmälehto & Korkiamäki, 2020). HUI kräver inte att klienten har kunskaper om eller tidigare erfarenheter av hästar. Det finns inga kända samband mellan klientens kunskap om eller erfarenhet av hästar och god effekt av HUI. Hästen och dess miljö blir här en nödvändig del av insatsen för att uppnå den förändring som eftersträvas och som av den professionelle inte bedöms kunna uppnås bättre på annat sätt. Behandlingsrummet eller lärandemiljön flyttas till hästens miljö.

2.5. HUI-ansvarig har ansvar för hästens välfärd

Utöver ansvaret för klientens säkerhet har den HUI-ansvarige även allt ansvar för hästen och dess välbefinnande under insatsen. God kunskap om hästar i allmänhet, om den individuella hästen som används i insatsen och en god hästvälfärd borgar för att samspelet mellan häst och människa blir så säkert det kan vara. Ändå kommer det alltid att finnas en fara att det uppstår situationer där både hästar och människor riskerar att skadas.

Med ökande kunskaper ökar riskmedvetandet och därmed förutsättningarna för att optimera säkerheten för både människa och häst.

Den HUI-ansvarige förväntas utifrån ovanstående ha adekvat kunskap om:

- Hur funktionsnedsättningar inverkar på en individs förmåga att agera relevant i förhållande till sin egen säkerhet,
- att förebygga säkerhetsrisker som uppstår i situationer där hästar och människor samspelar,
- hästar och deras naturliga beteende samt kunna bedöma hästvelfärd och risker för hästens välfärd.

Om man är okunnig om hästar och hästars beteende kan man varken förutse risksituationer eller förebygga dessa.

Den traditionella arbetshästen jobbade i skogen. Dagens arbetshästar hittar vi på ridskolor, som polishästar, sporthästar, inom turism, daglig verksamhet, skola, i rehabilitering, mm. Branschen för hästunderstödda insatser växer och många vill delta i denna spännande utveckling inom hästnäringen. Hästnäringen i sig står inför många utmaningar och de etiska diskussionerna om människans rätt att ta djuren i sin tjänst, och under vilka former det i så fall kan berättigas, omfattar även områden där hästen bidrar till människors hälsa. Det finns också lagstadgade skyldigheter och krav på en god djurmiljö, att hästen behandlas väl och att dess behov tillgodoses. För att kunna tillgodose dessa krav måste vi grunda våra beslut kring hästhållning och hästhantering på vetenskap och beprövad erfarenhet.

2.6. Slutsatser

- HUI ansvarig har en grundprofession inom vård, omsorg, psykosocialt arbete eller skola.
- Privata HUI företagare inom hälso- och sjukvård behöver anmäla sin verksamhet till Vårdgivarregistret hos IVO.
- Privata HUI företagare som erbjuder pedagogisk verksamhet skall godkännas av aktuell skola/kommun. Tillsynsmyndighet är Statens Skolinspektion alternativt IVO.
- HUI ansvarig har ansvar för klientens och hästens säkerhet vid HUI.
- HUI ansvarig måste ha kunskap om hästars beteende och signaler för att kunna bedöma risker och tillhandahålla en säker insats för klient och häst.

3. HUI påverkar människors hälsa och funktion

HUI innebär att hästen och dess miljö kompletterar en vårdande eller lärande insats. Det innebär att den som deltar har behov av särskild anpassning utifrån sitt aktuella hälsoläge och funktion. HUI handlar alltså inte om hästens hälsofrämjande inverkan på människor i allmänhet utan om *de specifika effekter som hästar kan tillföra en individ vid tillfälligt eller varaktigt nedsatt funktion*. Men allmänna hälsofrämjande effekter av människa - hästsamverkan kommer alltid att gälla utöver den specifika insatsens effekter och blir därför relevanta att lyfta fram även i detta sammanhang.

Hästens inverkan på människors hälsa har studerats ur olika perspektiv – vid relationsskapande insats, vid motiverande insats och vid uppsutten insats. Vid studier av relationsskapande respektive motiverande insatser saknas generellt kontrollgrupper där effekter från olika djurslag jämförts eller där insatsen jämförs med traditionella insatser. Om hästar har andra värden, är mer motiverande eller har annorlunda relationskomponenter än andra djurslag saknar vi därför kunskap om eftersom det ännu inte har studerats tillräckligt. Vid forskning om uppsutten verksamhet finns fler kvantitativa kontrollerade studier (Oh et al., 2018; Bunketorp Käll et al., 2017; Pendry et al., 2014a, b) och även om vi även här ofta saknar kontrollgrupper, så finns det mer gedigen forskning att luta sig mot. Karakteristiskt är att forskningsstudier om HUI poängterar den holistiska och samtidiga påverkan av kroppslig, psykologisk och social karaktär som uppstår vid behandlingstillfället – den multimodala effekten av ett enstaka tillfälle (Håkanson, 2008b; Bunketorp Käll et al. 2017; Pohl et al., 2018; Hallberg, 2018; Palsdottir et al., 2020; Sudmann, 2020). Detta kan tolkas som att insatsen även blir resurseffektiv sett till nedlagd tid i relation till hälsoeffekt. Det innebär samtidigt att traditionella effektstudier troligen inte speglar den komplexa och multipla påverkan som en insats ger.

Djurs närvaro vid terapi förstärker anknytningsprocessen mellan terapeut och klient och ett terapeutiskt förlopp kan förväntas starta snabbare vid djurets medverkan (Beetz et al., 2012; Törmälehto & Korkiamäki, 2020). Hästar och hundar har ingått i studier där traditionell anknytningsperiod i institutionsmiljö motsvarar ca 25-30 möten medan samma process i närvaro av häst eller hund var 4 möten (Julius et al., 2013). I relationsskapande insatser har hästen sannolikt en effektiviserande

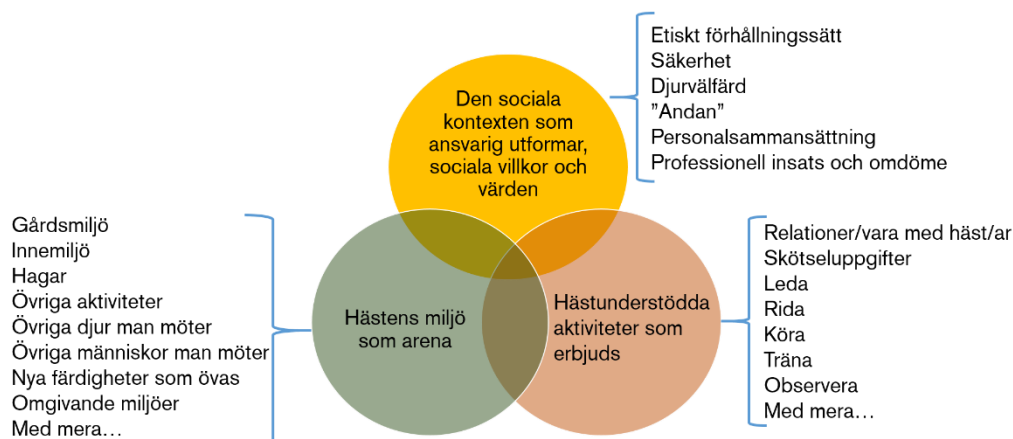
inverkan på relationen mellan de människor som deltar i insatsen jämfört med behandling i traditionella miljöer som vård- eller skolmiljöer (Hane & Håkanson, 1997; Beetz et al., 2012; Julius et al., 2013; Törmälehto & Korkiamäki, 2020).



Bild 2. Promenad med hästen i vackra omgivningar tillsammans med en annan människa kan innebära träning av kondition, av samspel och av kommunikation i en stressreducerad miljö (Foto: Margareta Håkanson).

Den omgivande miljön, platsen där man möter hästen, tillför karakteristika som främst påverkar mekanismerna för stressreglering och hur hjärnan processar intryck från omgivningen (Palsdottir et al., 2020). Det finns forskning som visar hur attityder och värdegemenskap i en hästunderstödd insats i en lantlig omgivning, tillsammans med de sysslor och aktiviteter som erbjuds, bildar en sammanhängande kontext som främjar utveckling, arbetsförmåga och lärande i en dynamisk process (Höglund, 2020). Denna kontext understödjer utveckling av kompetenser för att skapa sammanhang och fungerande sociala mönster hos ungdomar med autism (Byström, 2020). Hästens miljö genererar sannolikt hälsoeffekter även om deltagaren inte har direkt kontakt med hästar. Flera forskare poängterar att de professionellas insatser är avgörande för att ovanstående effekter skall uppstå, dvs. hästen enbart eller stallmiljön enbart kan inte skapa dynamiken (Höglund, 2020; Byström, 2020; Törmälehto & Korkiamäki, 2020).

Nyckelelement i HUI bildar ett dynamiskt system



Figur 2. Vid HUI interagerar det tre cirkelarna så att variationer i en cirkel påverkar samtliga andra cirkel. Insatserna rymmer en mångfald möjliga påverkansvariabler och låter sig inte studeras med enkla metoder. Den övre cirkeln har den viktigaste inverkan på deltagarnas mående och omfattar attityder till såväl säkerhet som djurvälstånd (Illustration efter Höglund, 2020).

3.1. Effekter på kroppsfunction, mående, utveckling och lärande

Utifrån publicerad forskning om hästunderstödd uppsutten terapi har vi i dagsläget måttlig eller svag evidens för påverkan på faktorer som balans, koordination, bål-stabilitet, höftförlighet, gångförmåga (Kim & Lee, 2015; Rigby & Grandjean, 2016), smärta, stabilitet i ryggrad och nacke, tonusreglering, muskelstyrka, vakenhet (Håkanson et al., 2009) minne, reaktionssnabbhet (Ohtani et al., 2017), ångest, depression (Zhu et al., 2021), livskvalitet, välbefinnande, egenmakt (empowerment), självförtroende, kroppsmedvetande, mod, social kompetens och självkännet (Silfverberg & Tillberg, 2008; Håkanson et al., 2009; Carlsson, 2018; Hallberg, 2018; Jormfeldt & Carlsson 2018). I många kvalitativa studier framhålls den specifika hästindividen som en viktig faktor för tillfrisknande, till och med vid retrospektiva studier 15 år efter avslutad insats (Tuvaas, 2017), liksom hästens storlek, dess kraft och dess personlighet (Håkanson, 2008b; Lundqvist Wanneberg, 2014; Forsling, 2014; Sudmann, 2020; Jormfeldt & Carlsson, 2018). Ungdomars fritidsaktiviteter med hästar leder till utveckling av sociala kompetenser och självförtroende, ger en buffert för att hantera vardagens stress och minskar risk för att utveckla psykisk ohälsa hos identifierade riskpersoner i jämförelse med kontrollgrupper (Pendry et al., 2014a, b; Hauge et al., 2014; Hauge et al., 2015; Pelyva et al., 2020). Ungdomar med autism utvecklar social kompetens på ett sätt som inte sker i traditionell behandlingsmiljö i utomhusmiljöer där hästar, andra djur och natur samspelar (Trzmiel et al., 2019; Grandin, 2019; Byström, 2020).

Många studier om effekter av hästunderstödda insatser är relaterade till situationen att sitta på hästen och kommunicera med den från dess rygg – dvs. uppsittet. Inget annat djurslag har motsvarande rörelsepåverkan på ryttaren – en påverkan som är en imitation av de rörelsesekvenser som karakteriserar den mänskliga gången. Den mänskliga gången förknippas med optimala funktioner för de flesta av människans organ både ur mekaniskt, belastningsmässigt och rörelsemässigt perspektiv. Att själv förflytta sig har dessutom en viktig psykologisk betydelse. Att “gå själv” har därför stora hälsoeffekter kroppsligt och psykologiskt – och det är en viktig del i rehabilitering efter sjukdom eller skada inom vården världen över. Hur hästens rörelser påverkar människan/ryttaren har därför studerats ur flera professioners perspektiv, men främst utifrån fysioterapi (von Arbin,1994; Traetteberg, 2006; Larsson, 2007; Uchiyama et al., 2011; Silkwood-Sherer et al., 2012; Garner & Rigby, 2015; Mattila-Rautiainen & Sandström, 2018; Norrud et al., 2021).

3.2. Samverkande hälsofrämjande effekter

Dessa effekter handlar om att skapa positiva cirklar från vård till egenvård och stimulera till en hälsofrämjande livsstil som en möjlig konsekvens av en insats.

3.2.1. Stressreducering och återhämtning

Möten med hästar sker i andra miljöer än traditionella hälsovårdande eller lärande miljöer. Hälsofrämjande effekter av omgivande miljö är därför alltid del i en HUI insats. I stall och ridhus uppstår en sorts miljö, i naturen en annan. Naturvistelse som sådan reducerar stress, ökar koncentrationsförmågan, påverkar humör och stimulerar sinnesintryck från alla sinnen. Hästen interagerar med människan och adderar därmed ytterligare en dimension av samspel med och upplevelse av naturen (Palsdottir et al., 2020).



Bild 3. Hästen närmar sig människor vaksamt, uppmärksamt och försiktigt (Foto: Margareta Håkanson).

Som bytesdjur är hästen både vaksam och uppmärksam vilket i kombination med nyfikenhet gör att hästen ofta närmar sig människor med försiktighet (Lentini et al., 2009; Latella et al., 2019; Wedi, 1989).

Hästens förmåga att avläsa människors sinnesstämningar gör dessutom att hästen anpassar sig efter de människor den möter (Wathan et al., 2016; Baba et al., 2019; Proops et al., 2018; Smith et al., 2016). Detta kan vara en stor fördel för klienter som behöver tid och utrymme inför nya situationer eller som kan få hjälp med att identifiera sina egna känslotillstånd genom att förstå vilka signaler hästen reagerar på (Ladewig, 2007; Karol, 2007; Notgrass och Pettinelli, 2015; Vidrine et al., 2002).

Positiva effekter av att vistas med hästen i dess miljö uppstår hos alla inblandade människor, även de HUI-ansvariga (Pierce, 2001). Miljön är stressreducerande (Sahlin et al., 2016; Högberg, 2020). Närvaro av lugna djur påverkar det parasympatiska systemet (lugn och ro-systemet) och därmed puls och blodtryck (Hallberg, 2017). Lugn beröring av hundar frisätter oxytocin hos både människor och hundar (Handlin et al., 2010; Beetz et al., 2012). Beröring av levande varelser i kombination med värme sänker därför stressnivån. Hästar har en grad högre kroppstemperatur än människor och en lägre andningsfrekvens vilket sannolikt inverkar lugnande på människan (Appelberg, 2021). Beröringssituationen vid ridning är speciell i storleken på den berörda ytan, kroppsvärmen från hästen, karaktären av ytan dvs. underliv och insidan låren samt att beröringen sker under samtidigt rörelsespel och över tidsperioder som kan vara från korta stunder till mer än en timme. Hur denna beröringssituation påverkar interventionens effekt är inte studerat men det kan ha såväl negativ som positiv betydelse vid behandling av t ex personer med trauma efter sexuellt våld. Vid behandling av klienter bör beröringssituationen därför alltid tas i beaktande vid planering av uppsutten insats (Shkedi, 2021).

3.2.2. Fysisk aktivitet

I miljön runt hästen rör vi oss mycket. Även den som sitter på hästen rör sig som en respons på de rörelser som hästen genererar. Mätt med generella mått för ansträngning innebär ridning i skritt samma aktivitetsgrad som en promenad, trav samma aktivitetsnivå som en joggingstur och galopp motsvarar högintensiv ansträngning (Ainsworth et al., 1992, 2011; Harrell et al., 2005). För gravt rörelsenedsatta personer blir därför en skritt-tur på hästryggen ett unikt och mångsidigt fysiskt träningspass ur ett konditionsstärkande perspektiv samtidigt som vital balansförmåga och muskelstyrka utmanas (Håkanson, 2017; Palsdottir et al., 2020; Sudmann, 2020).



Bild 4. För den som saknar förmåga att snabbt ta sig fram på egna ben kan ridning i trav vara möjligheten att uppleva fart och fläkt och att få bli andfådd (Foto Ida Melin).

För personer som deltar i en ordinär ridlektion kan den fysiska intensiteten jämföras med intervallträning och intervallernas intensitet variera utifrån hur skritt, trav och galopp fördelas under lektionen. Personer med nedsatt förmåga att träna pga sjukdomens karaktär kan med hjälp av hästens avlastning av leder och muskulatur i benen, komma igång med en varsam fysisk träning på hästryggen. Denna kan sedan ökas i intensitet och skapa förutsättningar för annan fysisk aktivitet på egna ben. Efter långvarig inaktivitet kan fysisk träning på hästryggen bli vägen till att åter skapa förmågan att vara fysiskt aktiv i vardagen (Håkanson, 2017).

3.2.3. Social inkludering

Det sociala sammanhang som hästen inlemmar oss i är en annan hälsofrämjande faktor. När någon introduceras i HUI leder detta ofta till en intressegemenskap bland människorna man möter i stallet eller under terapin. Man blir ”hästmänniska”

och inkluderas i ett socialt sammanhang som finns såväl lokalt som globalt (Grandin, 2019). I det dagliga livet är det stallet och de personer som man möter där som skapar ett sammanhang. Ett intresse för hästen i stallet skapar ofta ett ökat intresse för hästar i allmänhet och för olika företeelser där hästar finns (Hane & Håkanson, 1997). Upplevelse av att finnas i ett socialt sammanhang är en stark förutsäggande faktor för hälsa (Antonovsky, 2005). För personer där funktionsbegränsningar och sjukdom definierat individen blir den sociala konsekvensen av att omdefinieras till "hästmänniska" en viktig och kanske underskattad hälsoeffekt (Lundqvist Wannenberg, 2014; Therkildsen Sudmann & Agdal, 2014; Kern-Godal, 2016 a, b; Grandin, 2019).

3.2.4. Meningsfulla uppgifter och en möjlighet att ge omvårdnad

De aktiviteter som erbjuds deltagare i HUI verksamheter är knutna till hästens vård och omhändertagande, dess välbefinnande och dess arbete (träning, inlärning, ridning, körning). Dessa aktiviteter är på riktigt, inte konstruerade, och är därmed meningsfulla att genomföra. De är konkreta och leder till synliga resultat i stunden. De gör människan nyttig för djuret och ger därmed ett värde till det som görs och till den som gör det. Många aktiviteter med hästar har dessutom ett eget inneboende värde, man gör det för att det känns bra att göra det, inte för att någon säger att man skall göra det (Palsdottir et al., 2020).

Aktiviteter med ett eget inneboende värde är särskilt hälsofrämjande (Silfverberg & Lerner, 2020). Möjligheten att variera mellan olika aktiviteter med och omkring hästen samt möjligheten att låta den terapeutiska insatsen övergå i en hobby och ett hälsofrämjande fritidsintresse, leder i sin förlängning även till engagemang och inkludering i ett socialt sammanhang.



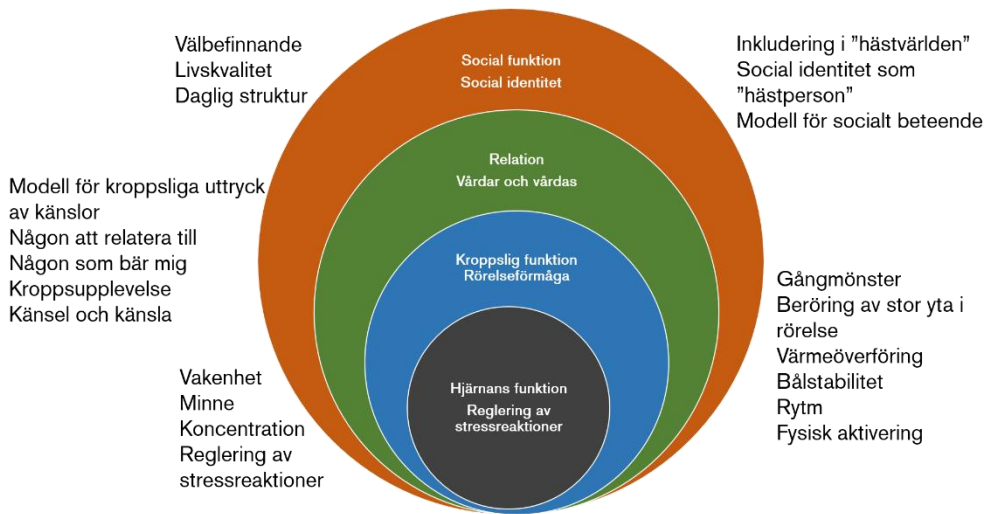
*Bild. 5. Borsta är ett sätt att ge omvårdnad
(Foto: Margareta Håkanson).*

Meningsfulla aktiviteter som blir överförbara till det dagliga livet kan leda till avgörande förändringar i synen på den egna kompetensen (Forsling, 2001; Larsson, 2007; Silfverberg & Tillberg, 2008; Håkanson, 2008b; Palsdottir et al., 2020). Deltagande i hästunderstödda insatser kan således ha en hälsofrämjande inverkan på deltagaren i stunden, under en kortare period eller som en del av dennes återstående livstid. Såväl fysisk, psykisk, emotionell, kognitiv som existentiell hälsa påverkas.

3.3. Lärande och förutsättningar för inläring

Reducerad stress, förhöjd vakenhet, ökad koncentration samt påverkan på arbetsminnet har studerats och påvisats vid uppsutten insats (Hallberg, 2018). Det innebär att förutsättningarna för att lära sig nytt ökar vilket t ex intervjuer av patienter med stroke har visat (Silfverberg & Tillberg, 2008). Elever som uteblivit från skolan och erbjudits aktiviteter med hästar motiveras till att lära sådant som de kan ha nytta av i dagsläget. Det innebär att de börjar läsa, skriva, orientera sig i samhällets funktion mm (Jeanette Kobilsek, Merja Repo, Anita Jacobsson, personligt meddelande, 2020). Det finns kliniska erfarenheter av att det är lättare att läsa när man sitter på en häst som rör sig i skritt (Jennifer Dixon Clegg, personligt meddelande, 2000) men detta har ännu inte studerats vetenskapligt.

Hästen och dess miljö påverkar människans funktion och hälsa både allmänt och specifikt



Figur 3. Från fysiologi och biomekanik till social identitet – hästunderstödda insatser påverkar människors funktion, beteende och sociala identitet i ett hälsofrämjande samspel.

3.4. Slutsatser

- Vid HUI påverkas klienter både av hästens miljö, inblandade människor och av en eller flera hästar.
- HUI har generella hälsofrämjande effekter för klienten utöver de specifika effekter som en HUI insats avser att påverka.
- Hästens rörelseöverföring till människan/ryttaren är unik och en imitation av människans naturliga gångmönster- det innebär specifika hälsoeffekter för personer med nedsatt gångförmåga.
- Hästen är försiktig i sitt närmande till människor och samtidigt positiv till kontakt – det ger särskilda terapeutiska möjligheter.
- I hästens miljö och i samspel med den skapas fysiologiska förutsättningar för människans inlärning och hälsa.

4. HUI - beskrivning av branschen

Hästunderstödda insatser startade inom den nordiska sjukvården efter att Liz Hartel, dansk dressyrryttare och den första kvinnan att erövra en olympisk medalj i dressyr (silvermedalj i OS 1952), visade världen att nedsatt funktion i ben och armar efter polio inte är ett hinder för att bli världens näst bästa ryttare (Hedenborg, 2016). Världens fysioterapeuter såg möjligheten att träna patienter med neurologiska sjukdomar, främst barn, till en bättre funktion i bål, armar och ben genom mer eller mindre aktiv ridning. Sedan slutet av 1950-talet har hästar inkluderats som resurs i habilitering/rehabilitering vid rörelsenedsättningar, i Sverige liksom övriga världen.

Under 1980-talet startade forskning om effekter av ridning, då med fokus på hur hästens rörelser fortplantas i människans kropp och de från behandlingsperspektivet viktiga effekter som denna rörelseöverföring har. Bålstabilitet var och är en central påverkan på ryttaren – viktigare ju större de rörelserelaterade problemen är (Traetteberg, 2006; Silkwood Sherer et al., 2012; Rigby & Grandjean, 2016; Mattila-Rautiainen & Sandström, 2018; Moraes et al., 2018; Norrud et al., 2021).

Under 2000-talet har hästunderstödda insatser i allt högre grad riktats även mot personer med psykisk ohälsa inklusive PTSD (Post Traumatiskt Stress Syndrom), personer i socialt utsatta livssituationer och som del i inlärningsituationer för personer med behov av särskilt stöd (Carlsson, 2014; Carlsson, 2017; Naste et al., 2017; Malinowski et al., 2018; Johnson et al., 2018; Hallberg, 2017; Jormfeldt & Carlsson, 2018; Pelyva et al. 2020). Den växande kunskapen om neuropsykiatriska diagnoser och relaterade funktionsnedsättningar har skapat ytterligare andra områden där hästunderstödda insatser visat sig vara relevanta och viktiga insatser (Ohtani et al., 2017; Oh et al. 2018; Hallberg, 2017; Grandin, 2019; Byström, 2020).

Organisationen för hästunderstödda insatser (OHI) definierar hästunderstödda insatser (HUI) som ett paraplybegrepp för verksamheter som omfattar terapeutiska, lärande och hälsofrämjande aktiviteter för personer med behov av professionellt stöd i sin livssituation. Hästen och dess miljö ses som en tilläggsresurs till utövarens profession. Målet med insatserna är att eliminera hinder, främja utveckling, läkande och hälsa (OHI, 2020).



Figur 4: Hästunderstödda insatser och uppdelningen på underkategorier.

4.1. Hästunderstödd Terapi, HUT

Behandlingsområdet erbjuder en stor bredd av medicinska och psykosociala insatser, allt ifrån fysioterapi och arbetsterapi efter exempelvis neurologisk sjukdom eller skada, till socialt och psykosocialt behandlingsarbete, exempelvis inom hem för vård och boende (HVB) och psykologisk behandling exempelvis efter utmattningstillstånd, Post traumatiskt stressyndrom (PTSD), vid psykosjukdom eller vid olika former av autismspektrumdiagnoser. Ofta genomförs insatserna inom ett tvärprofessionellt teamarbete där olika professioner bidrar med sin specifika kompetens. Verksamheten med häst kan ske såväl uppsittet, sittande eller liggande på hästryggen, som avsittet med samspel från marken, genom skötsel av hästen eller vid arbete i stallet. Körning förekommer också.

Hästen träffar ofta människorna i små grupper med en eller två behandlare, en till två klienter och ibland en till två medhjälpare per session, vilket innebär att hästen vid varje session som minst ska förhålla sig till två människor, men att det även kan vara upp till fyra personer runt varje häst. I gruppbehandling, exempelvis vid psykisk ohälsa, kan hästen eller hästarna träffa en större grupp människor. Mötet kan ske med en ensam häst eller med en grupp av hästar ute i hagen, i naturen eller i stall och ridhus. Hästens rörelsemönster, storlek, personlighet och vilja att interagera med människor är viktiga parametrar att kombinera med ryttarens/patientens/klientens behov och förmåga.

4.2. Hästunderstött Lärande, HUL

Verksamhetsområdet bygger på att barn och ungdomars vistelse i stallet och tillsammans med hästen stödjer läroplanens mål och utgår ifrån varje elevs individuella behov och förmågor. I stallet och tillsammans med hästen ges möjlighet att erbjuda strukturerade, rörelse- och glädjefyllda insatser som stödjer motivation, delaktighet, social kompetens och kunskapsinhämtning. Här kan insatserna variera från att vara en integrerad del av skoldagen för elever i grundskola, gymnasium, särskola och särgymnasium till att ligga som en målinriktad aktivitet efter skoldagen. Det kan också vara ett led i återgång till skolsituationen efter problematisk skolfrånvaro. Ofta ges insatserna i tvärprofessionella team som kan bestå av lärare/specialpedagog, elevassistent, fysioterapeut, arbetsterapeut, socialpedagog eller annan aktuell yrkesgrupp.

Hästen träffar ofta människorna enskilt eller i mindre grupper. Insatserna kan variera mellan uppsutten verksamhet, samspel från marken, att promenera med hästen, skötselaktiviteter, stallarbete och inte minst viktigt deltagande i planering och för- och efterarbete. Hästen kan vara ensam eller i en grupp av hästar och insatsen kan ges ute i hagen, i naturen eller i stall och ridhus. Hästens personlighet och vilja att interagera är den viktigaste parametern.

4.3. Hästunderstödd Aktivitet, HUA

Här ingår planerade och målinriktade aktiviteter som främst avser friskvård, personlig utveckling, eller fritidsaktiviteter för barn, unga och vuxna med behov av anpassat stöd. Det kan gälla insatser riktade till arbetsplatser, företag eller till privatpersoner för att skapa



meningsfulla personligt anpassade fritidsaktiviteter, ibland som ett steg efter genomförd rehabilitering med HUT. Insatsernas utformning varierar och kan innehålla hela spektret med enskilda aktiviteter eller gruppaktiviteter med och omkring hästen till ridning, körning eller att leda hästen på en promenad.

Bild 6. Efter veckans ridpass är både häst och ryttare engagerade i den gemensamma "fikastunden" (Foto: Margareta Håkanson).

Hästen får här möta enskilda människor tillsammans med en ansvarig ledare eller människor i grupp. Hästen är även i dessa insatser ibland ensam och ibland i

grupp ute i hagen, i naturen eller i stall och ridhus. Hästens storlek och personlighet är de viktigaste parametrarna, men dess rörelsemönster kan i vissa situationer vara av vikt för att genomföra aktiviteten.

4.4. Branschens förutsättningar är beroende av samhällets utveckling

I Sverige har branschen påverkats av den generella utvecklingen av vård, omsorg och skola. Privatisering, valfrihetsreformen och krav på upphandlingar har inneburit en förändring för de som i sin yrkesutövning använt hästar i vård och behandling. Under tiden från 1959 till 2008 erbjöds hästunderstödda insatser nästan enbart via offentligt finansierad och bedriven hälso- och sjukvård samt vid tre särskolor i Sverige (Håkanson et al., 2008b). De som behandlade var sjukgymnaster/fysioterapeuter, arbetsterapeuter, psykologer, socionomer och logopeder anställda i sjukvården. Även i särskolan var behandlarna fysioterapeuter eller arbetsterapeuter. Dagens situation är annorlunda. Professionerna har utökats och omfattar specialpedagoger, sjuksköterskor, lärare, läkare, beteendevetare m fl. Andelen egenföretagare är nu sannolikt större än andelen offentligt anställda i samtliga professioner (Andersson, 2021). Det innebär att förutsättningarna för att bedriva verksamhet med hästunderstödda insatser förändrats även avseende vem som ansvarar för hästvården och förutsättningarna för denna. När den offentliga vården (region, landsting eller kommun) bedriver verksamheten hyr man vanligen in sig på en ridskola/stall för att där bedriva vård/behandling. Endast i undantagsfall äger man sina egna hästar. Ur ett hästvårds- och välfärdsperspektiv blir vårdens ansvar begränsat till ett gott samspel med hästen och att ansvara för att ev. extra utrustning inte har negativa effekter på hästen. I övrigt ligger välfärdsansvaret hos ridskolan/stallägaren. Endast när vården äger sina egna hästar har man även ett välfärdsansvar utöver det enskilda behandlingstillfället.

När naturunderstödd rehabilitering börjar bli en faktor att räkna med finns åter intresse för att offentligt finansierad verksamhet bedriver verksamhet som inkluderar hästägande, vilket därmed även omfattar ansvaret för hästvården. Det finns även vårdkoncerner som erbjuder HUI och i framtiden kan även franchisebolag och socialt företagande med verksamheter riktade mot särskilda patientgrupper bli aktuellt.

Branschen har därmed att räkna med egenföretagare, ensamföretagare, franchiseverksamhet, koncernföretag samt offentligt ägda verksamheter där alla kan vara hästägare alternativt hyr in sig hos stall/ridskola. Det är av vikt att granska de olika förutsättningar som kommer att gälla för hur hästvården i alla lägen skall värnas.

En kartläggning av HUI i Sverige har gjorts under 2020 (Andersson, 2021), som antyder att branschen än så länge är mycket föränderlig. Av de verksamheter som återfinns i en tidigare kartläggning (Håkanson et al., 2008b) har ungefär en tredjedel upphört helt. Ytterligare ungefär en tredjedel av verksamheterna finns kvar, men har idag inget inslag av HUI i sitt behandlingsarbete. Ungefär en tredjedel är fortfarande verksamheter där HUI ingår som ett mer eller mindre framträdande inslag i behandlingsarbetet. Detta tyder på att det är svårt att få till långsiktighet i arbetet. Orsakerna till det har inte undersökts specifikt, men erfarenhetsmässigt finns det ofta någon enstaka eldsjäl som ligger bakom att en redan befintlig verksamhet har börjat arbeta med HUI. När den eldsjälen sedan byter arbetsplats eller går i pension, saknas det personal som kan överta ansvaret för HUI, eller så saknas intresse från ledningens sida för att behålla insatsen. Det tycks alltså som att inslaget av HUI ofta inte riktigt förankras inom offentlig vård och skolverksamhet. Parallellt med detta ser vi också hur andra verksamheter, sedan 2008, har utvecklat inslag av HUI i sitt utbud. Mot bakgrund av tidigare erfarenheter finns det alltså skäl att tro att även dessa verksamheter är beroende av eldsjälar i personalgruppen, vilket i så fall talar mot att inslagen av HUI ska bli en bestående del av verksamheternas behandlingsutbud.

Därutöver kan vi se åtskilliga helt nya verksamheter inom HUI, som har startats efter 2008. Här ser vi en brokig flora av ofta små, privata aktörer som erbjuder olika former av behandling, lärande och även andra aktiviteter som till exempel coaching och personlig utveckling. I detta sammanhang lämnar vi coaching och personlig utveckling åt sidan då dessa inte ingår i vårdens eller skolans uppdrag, utan snarare är olika former av aktiviteter där hästar ingår. Även efter att ha räknat bort denna typ av verksamheter, återstår många små aktörer; till den grad att det nog kan ses som en del av de gröna näringarna. HUI förefaller erbjuda ett sätt för små företagare inom de gröna näringarna att få lönsamhet i sin gård, eller att få en möjlighet att använda sig av hästar i sitt arbete. Vi kan alltså se detta som en del av landsbygdsutvecklingen, ofta med en kvinna som ansvarig företagare. Detta är en spännande utveckling, som det under en överskådlig framtid finns goda skäl att ägna viss uppmärksamhet. Vi vet mycket lite om behandlingskvaliteten hos denna typ av verksamheter, och vi vet även mycket lite (eller inget alls) om hur hästvälzfärden ser ut i dessa verksamheter. Inte heller vet vi mycket om hur man arbetar med de säkerhetsfrågor som, förutom att vara en integrerad del av såväl arbetet med klienterna som med hästvälzfärden, bör ägnas särskild uppmärksamhet när man arbetar med hästar. Den främsta anledningen till denna brist på information är att det saknas ett nationellt register av dessa verksamheter, det saknas särskilda regelverk för denna typ av verksamhet och det saknas tillsyn ur human och djurvälzfärdssynpunkt.

Hur man från samhällets sida ska förhålla sig till dessa små och nya, och sannolikt inte så väldigt erfarna aktörer inom den marknad som numera finns bredvid den

offentliga vården är en politisk fråga. Här saknas, som framgått ovan, mycket kunskap om såväl kvaliteten som hållbarheten hos dessa företag. Det borde vara motiverat att undersöka dessa frågor kontinuerligt redan under det som vi nu kan se som en ganska intensiv etableringsfas. Under arbetet med kartläggningen, har vi också kommit i kontakt med många nuvarande eller blivande entreprenörer som önskar etablera sig just inom området HUI. Mycket tyder på att kompetensnivån och vetenskapen om vad man ger sig in i varierar en hel del bland dessa, både i förhållande till hästvälferden och klienternas säkerhet.

Som upphandlare eller kund bör man därför säkerställa att verksamhetsansvarig är certifierad eller på annat sätt kan styrka både sin profession som terapeut och som ansvarig för en hästverksamhet. En sådan kvalitetssäkring är viktig både för att bibehålla trovärdigheten kring HUI som komplement i vård och skola men också för att säkerställa säkerheten och hästvälferden.

4.5. Certifiering av terapeuter och pedagoger

I ett samverkansprojekt mellan Jordbruksverket, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) och Intresseföreningen för Ridterapi, IRT (nuvarande Organisationen för Hästunderstödda Insatser OHI) formulerades Certifieringskriterier för utövare av Hästunderstödda Insatser år 2008 (Håkanson, 2008a). Certifieringen gäller en person/vårdgivare/lärare och är giltig i fem år, därefter måste ny ansökan göras. För att få förnyad certifiering krävs att man fortbildat sig och håller sig á jour med utvecklingen i professionen och inom HUI samt är fortsatt kliniskt/praktiskt verksam.

Grunden för att inrätta certifieringen var tvåfaldig. Patientsäkerheten skulle förstärkas genom en kvalitetsmärkning av HUI-utövare med legitimationsyrken inom hälso- och sjukvårdens, socialtjänstens och skolans område. Det fanns även ett behov av ett tydliggörande av krav på formell hästkunskap som en delkompetens hos HUI-utövare, detta avsåg att skapa legitimitet för HUI inom hästsektorn.

Under 2009 certifierades de första utövarna och certifieringsförfarandet har till idag reviderats vid två tillfällen, 2014 och 2018. Sedan år 2009 fram till idag har totalt 40 personer certifierats. År 2020 fanns det 33 HUI-certifierade i arbete fördelade på olika professioner (Tabell 1). Dessa titulerar sig leg arbetsterapeut, OHI certifierad, leg fysioterapeut, OHI certifierad, leg sjuksköterska, OHI certifierad etc.

Certifieringskriterierna utvecklades för att tydligt markera HUI certifiering som en tilläggskompetens till redan befintliga professioner inom sektorerna hälso- och sjukvård, socialt arbete samt skola. I dessa sektorer finns redan ett väl fungerande tillsynssystem som tillvaratar patientens/klientens/ elevens intressen. På så sätt kan insatsen ges inom redan fungerande system av försäkring vid skador som uppkommer i samband med insatsen och med offentligt ställda krav på ansvarsfullt yrkesutövande av den professionelle. I de flesta professioner inom sektorerna finns även

etiska koder för att vägleda i etiska ställningstagande, vilket underlättar för den enskilde professionsutövaren.

Tabell 1. HUI-certifierade personer inom olika professioner 2020.

Yrke	Antal
Fysioterapeuter	14
Sjuksköterskor	6
Arbetsterapeuter	3
Specialpedagoger	3
Psykologer och psykoterapeuter	2
Socionomer	1
Beteendevetare	1
Läkare	1
Socialpedagoger	1
Friskvårdspedagoger	1
Samtliga	33

För att komplettera de professionsspecifika etiska koderna utvecklade Certifieringsgruppen även en specifik etisk kod vid HUI där hästens välfärd adresseras liksom förhållande till medhjälpare vid t ex samarbete med ridskolor eller liknande. Den etiska koden reviderades senast år 2019 av OHI:s styrelse. Den som ansöker om Certifiering förbinder sig att följa OHI:s etiska kod. Därmed är alla inblandade individer i insatsen erkända som subjekt och med etiskt grundade rättigheter.

För att erhålla certifiering skall den sökande uppfylla specifika kriterier avseende professionell erfarenhet, kunskap och kompetens avseende hästar och ridning, specifik teoretisk utbildning inom HUI, klinisk erfarenhet av HUI samt ha aktuell kompetens inom hjärt-lungräddning och första hjälpen för aktuella ansökningshandlingar (se OHI:s hemsida <https://ohi.nu>).

Eftersom förutsättningarna för hälso- och sjukvården, socialt arbete och skolan förändras över tid är certifieringsförfarandet anpassat till rådande förutsättningar. Det innebär att de professioner som kan komma i fråga för att erhålla certifiering förändrats över tid och med samhällets förändring. Målet med certifieringen är stadigvarande kvalitetsutveckling och kvalitetssäkring av utövare som verkar inom offentligt finansierad vård, skola och omsorg.

4.6. Certifiering av hästverksamheter

Svenska Ridsportförbundet har tagit fram kvalitetskriterier för ridskolor som drivs av anslutna föreningar. Det finns även en checklista framtagen som kan användas som stöd för egentillsyn som heter Hästhållning med kvalitet. Granskade och godkända ridskolor får kalla sig kvalitetsmärkta ridskolor. Tillsammans med LRF Häst har försäkringsbolagen Agria och Länsförsäkringar tagit fram en utbildning och ett diplom för Säker Gård och ”Säker Hästverksamhet” med specificerade kriterier som verksamheten ska uppfylla för en ”Säker Hästmiljö”. Det finns även en frivillig kvalitetscertifiering för hästverksamheter via Hästnäringens Nationella Stiftelse och LRF Häst) som kallas Kvalitetsmärkt Hästverksamhet vars kontroller bedrivs via SMAK Certifiering AB.

Hushållningssällskapets ”Grön Arena” utbildning är en annan form för kvalitetssäkring av hästverksamheter, men ingen av dessa är specifika för HUI-verksamheter eller utgår från den speciella situation som både klienter, hästar och HUI ansvariga möter i verksamheten.

Det finns ingen officiell certifiering av verksamheter som erbjuder HUI. I samband med den tidigare kartläggningen av verksamheter 2008 (Håkanson et al., 2008b), togs en enklare lathund för verksamheter fram (Håkanson 2008a), men kom aldrig att utvecklas vidare. Här krävs kvalitetsutveckling så att frågor angående hästvården kan ingå i ett offentligt kvalitetssystem anpassat till HUI verksamheter.

4.7. Slutsatser

- HUI har en lång historia och har funnits i kliniska verksamheter i Sverige oavbrutet sedan slutet av 1950-talet samt finns över hela världen.
- HUI är ett paraplybegrepp för hästunderstödd terapi, lärande och aktivitet.
- Hästens storlek, personlighet och rörelsemönster är viktiga parametrar i HUI.
- Branschen har kartlagts 2008 och 2020 och karakteriseras av eldsjälars insatser och bristande förankring i hälso- och sjukvårdssystemet, sociala verksamheter och skola.
- Certifiering av HUI-ansvariga har utfärdats av OHI sedan 2009 och syftar till klientsäkerhet och kvalitetssäkring.
- HUI verksamheter saknar idag branschspecifika kvalitetskriterier.

5. HUI i ett internationellt perspektiv

Verksamheter som erbjuder HUI finns i alla världsdelar. Både hästarnas och människornas villkor och förutsättningar varierar inom och mellan världsdelar och länder. I många verksamheter, internationellt såväl som i Sverige, ägs hästarna av HUI-ansvarig, eller de kan leasas eller hyras. De kan vara donerade från privatpersoner, från stall, ridskolor eller djurskyddsorganisationer eller så finns verksamheten i nära samverkan med annan hästnäring, t ex uppfödning eller ridskolor. Förutsättningar för att sörja för hästarnas välfärd och klienternas hälsa och säkerhet varierar därför stort.

5.1. Internationella och nationella organisationer

Den internationella organisationen för hästunderstödda insatser är Federation for Horses in Education and Therapy International (HETI). Dess syfte är att stödja en världsomspännande sammanslutning av organisationer och individer vilkas mål är filantropiskt, vetenskapligt och lärande inom fältet av hästunderstödda insatser. HETI, bildat 1974, är en ideell organisation med ett hundratal medlemsorganisationer och associerade medlemmar inom alla världsdelar. En internationell världskongress hålls vart tredje år. HETI är medlemsorganisation i International Association of Human Animal Interaction Organizations (IAHAIO), en ideell organisation bildad 1994 med syfte att samla kunskap om människa-djurinteraktion. Även här samverkar ett hundratal medlemsorganisationer. IAHAIO har sin världskongress vart tredje år sedan 1977. Båda organisationerna, HETI resp. IAHAIO, sammanför praktiker, forskare och utbildningsinstitutioner. HETI samlar företrädesvis praktiker och forskare vid humanmedicinska-, sociala- och utbildningsinriktade verksamheter medan IAHAIO har en större tradition av samverkan mellan praktiker och forskare inom hälsovetenskap, epidemiologi, veterinärmedicin och etologi.

d



Figur 5. Relationen mellan organisationerna som samlar praktiker och forskare samt de riktlinjer för djurvård som organisationerna givit ut.

I Sverige bildades Organisationen för Hästunderstödda Insatser 1994, en ideell organisation, initialt för sjukgymnaster, arbetsterapeuter och logopedier som i sin tjänstgöring för landstingen erbjöd ”ridterapi”. Under senare delen av 1990 talet utvidgades medlemskriterierna till att omfatta ”alla med intresse för att främja tillgången till Hästunderstödda Insatser”. Fullt medlemskap kan sökas av personer med treårig högskoleexamen inom vård, socialt arbete och skola. Övriga professioner kan söka associerat medlemskap. I dagsläget har OHI ca 100 medlemmar med olika professioner. I takt med att kunskapen ökat och forskning vuxit fram strävar OHI att skärpa kraven på kompetens och kunskap för de som är praktiskt verksamma i området. OHI’s samverkan med de internationella organisationerna, framförallt HETI, har bland annat inneburit att en ökad fokusering på hästvård vuxit fram parallellt, både nationellt och internationellt.

5.2. Kvalitetssäkringssystem för HUI i andra länder

En aktuell översikt bland medlemsorganisationerna i den internationella organisationen HETI 2020 visar att endast ett land, Tjeckien, har ett utvecklat system för att utvärdera kvalitet hos terapihästen. I många länder finns olika kvalitetssystem för HUI ansvariga, för ridinstruktörer verksamma inom HUI eller för verksamheter som erbjuder HUI. Dessa kvalitetssystem bedömer säkerheten, tillgängligheten

och/eller den professionelles kompetens relaterad till utbildning och utövande av terapi.

Flera länder har vidareutbildning i HUI av personal inom vård, skola och socialt arbete kopplat till universitetens veterinära, etologiska eller hälso- och sjukvårdsutbildningar. I t ex USA, Canada, Frankrike, Ungern och Brasilien utbildas ridinstruktörer och verksamhetsledare med särskild kompetens inom parasportverksamheter med både terapeutisk inriktning och för att erbjuda anpassad fritidsridning som fortsatt fritidsaktivitet efter avslutad behandling.

Bland de nordiska länderna har Norge i samarbete med sin motsvarighet till LRF, Matmerkt, tagit fram Bransjestandard Hest där specifika riktlinjer för verksamheter som erbjuder HUI ingår. Där finns a) kompetenskrav för HUI ansvarig, b) riktlinjer för verksamheten samt c) specifika krav för gården där verksamheten utövas. I Norge är ”Ridefysioterapi” en specialistkompetens inom yrkesförbundet för Fysioterapeuter. Patienter remitteras till behandling inom den offentliga vården och fysioterapeuten debiterar sjukförsäkringssystemet. För övriga professioner finns inga motsvarande ersättningssystem. I Danmark har fysioterapeuter motsvarande position som i Norge och andra professioner ingår inte i ersättningssystemet. I Sverige saknas motsvarande specialavtal för fysioterapeuter. I Finland ersätter rehabiliteringssystemet för behandling av utbildade ”Ridterapeuter” inom flera professioner i hälso- och sjukvård samt vid socialpedagogiska insatser i skolan. I alla de nordiska länderna kan HUI-ansvarig vara egenföretagare eller hyra in sig på en gård eller vid en ridskola/hästföretag med sin terapeutiska eller lärande verksamhet. Krav på gården eller hästverksamheten behöver svara upp mot god hästvälfärd, höga krav på säkerhet för klienter samt etiska krav i enlighet med HUI-ansvarigs grundprofession. Norge har formella uttalade kompetenskrav och standards. Finland har utvecklade branschstandards framtagna av de professionellas organisationer. I Sverige finns certifiering av HUI-ansvariga via OHI, men inga övriga formella krav från vare sig hästnäringen eller vård och skola.

5.3. Slutsatser

- HUI verksamheter finns i alla världsdelar.
- Internationella organisationen HETI har organiserat utövare sedan 1974.
- I många länder utbildar universiteten terapeuter, pedagoger och ridinstruktörer i HUI.
- Flera europeiska länder har utvecklade kvalitetssäkringssystem för såväl verksamheter som HUI ansvariga.

6. Hästars grundläggande behov och välfärd

Hästens grundläggande behov måste vara tillgodosedda för att säkerställa dess välfärd, både fysiskt och mentalt, så att de ska kunna fungera optimalt i en HUI-verksamhet. Djurs grundläggande behov sammanfattas ofta i de Fem Friheterna (FAWC, 1993) eller de Fem Domänerna (Mellor et al., 2017, 2020). De fem friheterna omfattar frihet från hunger, törst, obehag, smärta, skada, sjukdom, rädsla och stress samt att hästen ska ha tillgång till en lämplig miljö och kunna uttrycka sina normala beteenden. De fem domänerna relaterar till djurens grundläggande överlevnadskrav (miljö, nutrition och hälsa) samt deras beteendebestånd och mentala hälsa.

När det gäller hästar skulle man kunna sammanfatta dessa i följande mycket kortfattade råd:

Miljö: Hästen ska hållas i en miljö som möjliggör sociala kontakter med andra hästar, som tillgodoser hästens behov av födosök med så fri tillgång på grovfoder som möjligt, som möjliggör fri rörelse i alla gångarter och erbjuder en torr och ren liggplats. Som flocklevande bytesdjur har hästen ett stort behov av både fysisk och visuell kontakt med andra hästar då den är tryggare i grupp än ensam. Grupphållning av hästar i lösdrift med tillgång till ligghall är ett bra och rationellt alternativ. Av praktiska skäl för HUI är det bra att ha tillgång även till individuella boxar eller ett skötselstall. Om hästarna hålls enskilt i boxar är det viktigt att boxarna medger social kontakt och uppsikt över både stallgång och utemiljö och att hästarna har tillgång till stora hagar. Minimikrav för mått i stallar och fler rekommendationer finns på Jordbruksverkets webbplats och i föreskriften L101 (SJVFS 2019:17). Även Svenska Ridsportförbundet (2020) har gett ut en faktagranskad guide kring byggande och planering av hästanläggningar som kan laddas ned från deras webbplats.

Nutrition: Hästar är gräsätare som är anpassade till att söka föda och äta under större delen av dygnet vilket resulterar i att de har behov av långa ättider och en grovfoderbaserad foderstat. Med riklig tillgång till ett bra grovfoder krävs sällan speciella kraftfoder för det arbete som krävs av en häst inom HUI. Viktigt är dock att analysera näringsammansättningen i grovfodret och komplettera med mineraler eller andra näringsämnen vid behov så att hästen hålls i ett lämpligt hull och får i sig de näringsämnen den behöver. Fri tillgång till rent och friskt vatten är också en

viktig faktor. Mer faktagranskad information om hästars utfodring kan hittas exempelvis på webbplatsen HästSverige.se eller genom att ta kontakt med en oberoende foderrådgivare/agronom.

Hälsa: Hästens fysiska hälsa grundläggs med en individuellt anpassad foderstat och en varierad träning för att hålla hästen i god kondition och tränad för sin uppgift. Daglig visitering och kontroll av hästarna samt ett etablerat samarbete med en legitimerad veterinär och en godkänd hovslagare ger en god grund för att lära känna de individuella hästarnas normala beteende och fysiologi och tidigt upptäcka tecken på ohälsa och skador. Mer utförliga rekommendationer diskuteras i ett senare kapitel.

Beteende: Att gå i hage tillsammans med andra hästar ger hästen möjlighet att skapa relationer med andra hästar och utöva grundläggande sociala beteenden. Flocken ger också trygghet i samband med vila och sömn. Som bytesdjur är hästen ständigt flyktberedd och möjligheten till fri rörelse och kunna galoppa fritt tillsammans med andra hästar ger hästen både motion och en känsla av trygghet eftersom den kan anpassa sitt beteende fritt i förhållande till den omgivande miljön. Hästen har behov av födosök med långa ät- och tuggtider. En häst som saknar dessa möjligheter riskerar att utveckla beteendestörningar som krubbitning, vävning samt hälsoproblem som kolik, magsår mm. Mellor et al., (2020) inkluderar även beteendearteraktioner med omgivningen, mellan djur och mellan djur och människa i denna kategori och menar på att beroende på hur interaktionen ske och på vems villkor kan den både förbättra och försämra hästens välfärd.

Mental hälsa: Hästens psykiska välbefinnande påverkas starkt av om hästens grundläggande behov av social kontakt, födosök samt möjlighet till fri rörelse, är tillfredsställda eller inte. Om dessa behov uppfylls har hästen lättare att hantera andra eventuella stressfaktorer i omgivningen. Andra faktorer som är viktiga är att hästen har haft en lämplig uppväxt där den helst avvants tidigast vid 8 månaders ålder, haft möjlighet att leka med andra föl och unghästar i kuperad terräng samt fått grundläggande träning med etologiskt grundade metoder. När den sen är vuxen behöver den vara väl förberedd och tränad för de moment som den blir utsatt för, så att de inte upplevs som stressande moment.

6.1. Hästens sinnen och hur de skiljer sig från människans

Kunskap om hästens sinnen är avgörande för att kunna förutse hästens reaktioner och förstå hästens behov och beteenden. En omfattande forskningsöversikt av hästens sinnen och hur människan bör ta hänsyn till dessa vid träning och hantering har nyligen gjorts av Vilain Rørvang et al. (2020). Hästen använder sig av syn,

hörsel, lukt, känsel och smak för att utforska och övervaka omgivningen. Som byttdjur är det viktigt att upptäcka faror tidigt och jämfört med människan har hästen mer välutvecklade sinnen för att upptäcka små förändringar och de reagerar snabbare och utan att reflektera före. Ögonen är högt placerade på var sin sida om huvudet så hästen ser i stort sett hela sin omgivning även när den betar. Dessutom är näthinnan anpassad så att hästen ser skarpt vad som händer långt borta vid horisonten och ögonens placering gör att den har uppsikt åt i princip alla håll samtidigt. Det gör att hästen dels är extremt känslig för detaljer långt bort och dessutom reagerar snabbt på minsta förändring, ofta med att fly, samtidigt som vi människor inte har uppsikt långt bort och inte reagerar på saker som händer långt borta. Denna skillnad gör att vi ofta blir överraskade av hästarnas reaktion/flyktbeteende. Hästen har mycket bättre nattsyn än människan men däremot saknar den förmåga att se röda och gröna färger, och behöver kunna röra sitt huvud för att kunna fokusera och



bedöma avstånd korrekt. Öronen sitter högt, de är rörliga och kan riktas för att uppfatta och dämpa ljud bättre. Kommunikationen med andra hästar i flocken sker till stor del med hjälp av visuella signaler som kroppshållning, ansiktsuttryck, öronspel och svansrörelser vilket har fördelar då dessa signaler inte avslöjar hästarnas närvaro för predatorer.

Bild 7. Tydliga signaler med öron, svans, kroppshållning, stampningar och avstånd/närhet (Foto: Margareta Håkanson).

Kommunikation sker även med hjälp av hörbara signaler som gnäggningar, frustningar eller stampningar. Lukt och smak är andra sinnen hästen använder, bland annat för att signalera sexuell status. Det Jacobsonska organet som sitter i näshålan möjliggör kommunikation via feromoner som inte är uppfattningsbara för människan. Hästen har en välutvecklad känsel, huden är rik på känselceller och i områden i ansiktet där hästen inte kan förlita sig på synen har den gott om känselhår till sin hjälp.

Hästar känner igen oss utifrån vårt utseende och våra röster och möjligen också vår doft. Vi vet i alla fall att doft spelar stor roll och att hästar kan skilja doften från en människa som är rädd från doften av en människa som är glad (Sabiniewicz et al., 2020). Visuella, taktila och akustiska signaler, är det vi människor framför allt använder när vi försöker förmedla våra intentioner med hästen då dessa signaler bygger på sinnen vi människor behärskar. När vi rider använder vi oss även av så

kallade vikthjälper, dvs. inverkar på hästens balans, något hästen är känslig för även om den är stor och robust.

Alla signaler som hästen använder för att kommunicera med oss och vilka sinnen den utnyttjar är inte helt känt då vi människor inte har möjlighet och kunskapen att uppfatta alla dessa signaler. Det vi vet är att människor förlitar sig mycket på synen och har lättare att uppfatta visuella signaler jämfört med t ex doftsignaler. När vi försöker förstå andra, även andra arter, fokuserar vi ofta intuitivt på ansiktsuttryck. Att hästen har ett väldigt uttrycksfullt ansikte i kombination med ett i övrigt tydligt kroppsspråk innebär en hög potential för att vi människor ska kunna förstå hästens signaler. Genom att tolka hästens ansiktsuttryck och andra beteenden kan man bedöma hästens mentala tillstånd (van Loon & Van Dierendonck, 2018; Torcivia & McDonnell, 2021). Detta är ett viktigt verktyg exempelvis för att kunna förutsäga beteendereaktioner som härrör från rädsla eller smärta och som potentiellt skulle kunna vara en risk för klientens säkerhet.

6.2. Slutsatser

- Genom att tillgodose hästens grundläggande behov av social kontakt, födosök och rörelse får vi friska och välmående hästar till HUI-verksamheten.
- Hästens sinnesintryck är på många sätt likartade människans men det är viktigt att vara medveten om skillnaderna och försöka tolka situationer ur hästens upplevelsevärld.
- Att lära sig att tolka hästens beteende är en viktig del i säkerhetsarbetet inom verksamheten.

7. Interaktionen mellan häst och människa

Hästens beteende i relation till sin omgivning kan vara både reflexmässigt reaktivt och målinriktat undersökande och relationsbyggande. En relation förutsätter upprepade interaktioner och uppbyggande av ett ömsesidigt förtroende. Kunskaper om vilka faktorer som kan påverka hästens upplevelse och därmed hur hästen kan påverkas i hästunderstödda insatser är inte bara viktigt för säkerheten och kvaliteten i insatserna, utan framför allt för hästens välmående och hälsa (Hägg, 2019).

Att leva i flock och dra nytta av andras vaksamhet är beteendeanpassningar som hästen delar med många andra bytesdjur. Hästen är ett utpräglat flockdjur som lever i stabila sociala grupper med andra hästar. I vilt tillstånd lever hästar i så kallade haremgrupper med en hingst och flera ston och deras avkommor men den domesticerade hästen hålls oftast i andra typer av sociala grupperingar. Vid introduktion av nya hästar tar det ofta ett par veckor innan relationerna i gruppen stabiliseras och under denna tid är det viktigt att gradvis introducera hästarna till varandra exempelvis genom att först låta dem gå i hagar intill varandra, se till att hästarna har utrymme så att de kan gå undan från varandra och att minimera konkurrensen om olika resurser som föda, vatten, skydd osv. Det är viktigt att sedan bibehålla stabila långvariga grupper eftersom hästarna etablerar nära relationer med varandra. Hästar med en nära relation till varandra håller sig nära varandra även i andra situationer som t ex vid födosök och vila (Wolter et al., 2018). Stabila sociala grupper kännetecknas också av låg grad av aggressiva interaktioner.

Ett vanligt socialt beteende som ses mellan hästar är ömsesidigt putsningsbeteenden där hästarna står och kliar varandra med mulen och tänder (Ransom & Cade, 2009; Shimada & Suzuki, 2020). Dels är detta ett kroppsvårdande beteende, hästarna kliar varandra framför allt på områden hästarna har svårt att klia sig själv, och dels stärks de sociala banden mellan de hästar som kliar varandra. Kliandet resulterar i en pulssänkning (Feh & Demazieres, 1993). När människor kliar eller ryktar en häst förekommer det att hästar försöker klia ”tillbaka” för att återgälda kliandet, ett beteende som ibland felaktigt kan tolkas av oss människor som aggressivt.

Att skapa en positiv och säker interaktion med hästen omfattar olika aspekter som att lära sig hantera olika hästar och olika typer av hjälpmedel och utrustning på ett säkert sätt. Genom att vara konsekvent i sitt agerande, och därmed öka hästens förutsättningar att förutsäga vad som kommer att hända härnäst, skapas en trygg relation mellan häst och människa. Om hästen utvecklar känslomässiga band till oss människor är svårt att säkert säga. Kunskapen är väldigt begränsad (Törmälehto & Korkiamäki, 2020) och i dagsläget är detta endast sparsamt undersökt.



Det finns ett tydligare stöd i forskningen för detta hos hundar (Payne et al., 2016) än för hästar. Oavsett den forskningsbaserade kunskapen finns det otaliga anekdoter om starka relationer mellan hästar och människor och det är helt klart så att hantering och interaktionen mellan häst och människa har potential att både förbättra och försämra hästens välfärd (Mellor et al, 2020).

Bild 8. Socialt putsningsbeteende (Foto Margareta Håkanson).

Utöver kunskap om handhavande behöver HUI-ansvarig ha goda baskunskaper om hästarnas beteende och behov så att dessa är tillgodosedda. På så sätt kan man förebygga många problem. Dessutom behöver man ha god kännedom om specifika individer då varje häst är en individ med ett medfött temperament och personlighet och alla hästar har olika erfarenheter som påverkar hur de reagerar i olika situationer. Erfarenheter de har med sig från tidigare interaktioner med människor, om de för hästen är positiva eller negativa, påverkar hur de beter sig mot människor, både kända och okända personer (Hausberger et al., 2008).

Hur hästar reagerar vid hantering påverkas även av människors attityd och erfarenhet (Chamove et al., 2002). Hästarna är mer följsamma, har en lägre hjärtfrekvens och uppvisar fler beteenden som tyder på att de är avslappnade, nyfikna och lugna om de hanteras av en människa som har tidigare erfarenhet av hästar, som har gott självförtroende och en positiv attityd till hästar (Chamove et al., 2002). Det finns däremot inga tydliga tecken på att hästar reagerar mindre med en känd person bredvid sig jämfört med en okänd person (Lundberg et al., 2020). Forskning har dock visat att hästar ser skillnad på olika människor och att de reagerar olika på bilder med glada respektive arga människoansikten (Sankey et al., 2010).

Att hästar är sociala djur har ett stort terapeutiskt värde. Inom branschen diskuteras ibland om hästar har en egen terapeutisk förmåga eller vilja att hjälpa människor. Hästen besvarar eller initierar kontakt med människan av egen fri vilja, precis som hundar och andra djur. Den avsiktliga intentionen att hjälpa har dock inget vetenskapligt stöd. Inga vetenskapliga studier har oss veterligen genomförts som stödjer detta påstående.

7.1. Slutsatser

- Genom upprepade positiva interaktioner skapas en positiv relation mellan häst och människa.
- Om man tar hänsyn och anpassar sig till hästens behov och beteende kan hästar uppskatta fysisk kontakt med människor.
- I samspelet med hästar bör man efterlikna de sociala interaktioner som hästar föredrar då detta ökar både välfärden för hästarna och säkerheten för alla inblandade.

8. Hästens hälsa och vård

Hästens hälsa hänger ihop med alla de behov som diskuterades i kapitel 6. För en god hästhälsa krävs att de grundläggande behoven är tillgodosedda. Friska och välmående hästar är en förutsättning för en seriös och hållbar verksamhet och en förutsättning för att säkerställa att hästarna kan användas i verksamheten på det sätt man tänkt sig.

Som ansvarig för en verksamhet bör man ha tillräcklig kompetens att själv kunna genomföra dagliga visitationer av hästen, ta tempen och ta beslut om när det är läge att tillkalla veterinär och hovslagare. Man bör även ha en plan för när man ska ta träckprov för analys av inälvsparasiter.

En bra grundregel och kvalitetssäkring av en seriös verksamhet är att skapa ett team av professionella kring sin verksamhet. På ridskolor finns oftast en veterinär kopplad till verksamheten men även privata företagare, även de med få hästar, behöver ha en plan för att följa upp och dokumentera hästens hälsa, eventuella skador och sjukdomar. En årlig hälsoundersökning av hästarna exempelvis i samband med influensavaccination eller tandkontroll är en bra rutin. En veterinär kan också rekommendera komplementära, rehabiliterande eller friskvårdande åtgärder. Tänk på att alltid i första hand tillkalla legitimerad djurhälsopersonal och var noga med att komplementära insatser utförs av kompetent personal med erkänd utbildning och försäkring. En bra rutin kan vara att man för dagbok över den individuella hästens normala värden för temperatur, puls etc. och noterar eventuella veterinärbesök, hovslagarbesök, avmaskning, hullbedömning, besök av foderrådgivare, träning, etc.

Vi rekommenderar HästSverige (hastsverige.se) som en populärvetenskaplig webbplats med expertgranskad information om hästen och dess och vård.

De myndigheter och organisationer som står bakom, värnar alla om behovet av kunskap om häst som vilar på vetenskaplig grund och inkluderar bland annat SLU, SVA och HNS.

Övervikt är ett vanligt problem för hästar som ger ökad belastning på leder och skelett. Det är lätt att överutfodra av välvilja och ibland svårt att skilja på vad som är muskler och fett. En annan utmaning är utfodring, speciellt av grupphållna hästar då de olika individerna som ingår i gruppen kan ha olika behov vilket kan vara svårt att styra om hästarna utfodras i grupp med fri tillgång på grovfoder. För att beräkna och tillgodose varje individs specifika behov bör man räkna ut en foderstat, där basen är ett analyserat grovfoder. Hästens hull behöver följas upp regelbundet så att foderstaten anpassas löpande efter hästens behov. Till hjälp för hullbedömning finns speciellt framtagna hullskalor, till exempel Body Condition Score (Henneke, 1983).

Om man väljer att låta hästarna gå barfota eller skodda beror på vilken typ av arbete de ska göra, vilka underlag de kommer att gå på och hästens hovkvalitet och känslighet men oavsett om hästen är skodd eller ej så rekommenderas verkning/skoning var 6-8 vecka av en utbildad och godkänd hovslagare. På Jordbruksverkets hemsida finns en lista med godkända hovslagare.

I många HUI-verksamheter använder man sig av lite äldre hästar som ofta är vana vid många olika miljöer och ryttare. Det är viktigt att komma ihåg att äldre hästar kan ha speciella behov både i fråga om utfodring och träning. Vissa ämnesomsättningsjukdomar är också vanligare hos äldre hästar som kan behöva mediciner och förändrad foderstat. En äldre häst kan börja få problem med tänderna, ha svårare att ta till sig näringen i fodret och blir ofta lite stelare i leder och muskulatur. Många gånger är lite längre tid för uppvärmning och avskritning efter arbete tillräckligt för att hästen ska fungera väl långt upp i ålder i en HUI-verksamhet.

Till slut närmar sig dock beslutet om att låta hästen gå i pension från verksamheten eller avlivas. När detta ska ske kan vara en svår bedömning och det är lätt att ens egna känslor inverkar i beslutsfattandet. Ta gärna hjälp av veterinären för att bedöma om hästen fortfarande kan ha en roll i verksamheten eller om smärta eller andra faktorer gör att avlivning är ett lämpligare alternativ för hästens välbefinnande. Särskild hänsyn till anknytningar från klienter/patienter/elever kan ibland behöva tas. Tid för att säga hej då kan vara viktigt för att förbereda klienter inför en oundviklig förändring och rutiner för att hedra och minnas gamla trotjänare i verksamheten kan behöva skapas.

Från IAHAIO rekommenderas ett hälsovårdsteam runt hästen, specifik fördjupad kunskap om hästars subtila signaler på ohälsa samt specifik kunskap om varje individs personliga värden för temperatur, puls, andning, ev. hälsoproblem som tendens tillsvullna ben vid uppställning, samt dess sömnmönster (IAHAIO, 2021). Utifrån en baskunskap om hästindividerna som deltar i HUI kan sedan deras hälsa och välfärd värnas genom daglig visitation, regelbunden hovvård och parasitkontroll, årlig hälsokontroll av veterinär och tandläkare samt vart annat år beteendekontroll i samarbete med en etolog. HETI ger motsvarande rekommendationer (HETI Ethics, 2020).

8.1. Slutsatser

- HUI-verksamheter bör verka i nära samarbete med legitimerad djurhälsopersonal och ha en regelbunden plan för att förebygga ohälsa och säkerställa hästarnas hälsa och välbefinnande.
- Okunskap och missriktad välvilja kan vara en riskfaktor och skapa ohälsa och bristande hästvelfärd.
- Äldre hästar kan passa bra för HUI-verksamheter men kräver ofta speciella anpassningar för att bibehålla en god hälsa.

9. Lagstiftning till skydd för hästens välfärd

Genom djurskyddslagen (2018:1192), den kompletterande förordningen (2019:66) och ett flertal föreskrifter regleras hur vi ska hålla och sköta våra djur. Lagen syftar till att säkerställa ett gott djurskydd samt att främja en god djurvälstånd och respekt för djur. Den är en så kallad ramlag, vilket innebär att den inte innehåller detaljerade bestämmelser utan anger vad som ska uppnås i stora drag. Detaljerna finns i stället i de olika föreskrifterna och den mest relevanta vid hästhållning är Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:17) om hästhållning, sak nr L102). Samtliga föreskrifter gällande djurskydd finns tillgängliga på Jordbruksverkets webbplats. Lagstiftningen är och ska ses som minimikrav, en högre standard är givetvis ännu bättre.

9.1. Välfärdrisker för hästar som används vid HUI

I kapitel 13 i denna rapport nämns ett flertal välfärdrisker för hästar inom HUI, såsom fysiska och psykiska belastningsskador, att hästen inte har tillräcklig kondition och styrka i relation till det arbete den förväntas utföra och utrustning som inte anpassas eller används på lämpligt sätt. Här diskuteras dessa risker i förhållande till gällande djurskyddslagstiftning.

Enligt 2 kap. 9 § djurskyddslagen (2018:1192) får djur inte agas, tillfogas skada eller överansträngas. Utrustning får inte användas på ett sätt som kan orsaka djuret lidande eller skada. Med överansträngning avses, enligt förarbetena till lagen, att djuret pressas till att utföra aktiviteter på ett sådant sätt eller i en sådan omfattning att det orsakar fysiskt eller psykiskt lidande (Prop 2017/18:147). Det fysiska lidandet skulle, för hästar inom HUI, kunna bero på allt från långa eller många arbetspass, till för lite tid för återhämtning mellan arbetspassen eller för kort konvalescens efter en skada eller sjukdom. Psykiskt lidande skulle kunna orsakas av exempelvis stress som uppstår då människor kring hästen agerar högljutt och med hastiga rörelser eller på ett annat för hästen oförutsägbart sätt. Att transporteras till och att vistas i ovana miljöer kan också medföra stress. För en häst som inte är väl förberedd för sin uppgift ökar givetvis riskerna för överansträngning. Den utrustning som används kan behöva anpassas efter ryttaren men den måste samtidigt vara utformad på ett för hästen lämpligt sätt. Den får inte skava eller belasta felaktigt så den orsakar skada eller smärta.

Det är också viktigt att risken för att hästen skadar sig på olika föremål beaktas. Hästar är reaktiva djur som lätt får panik om de fastnar eller trasslar in sig vilket kan medföra att skadorna blir stora. Enligt föreskrifterna ska lösa föremål som hästar kan skada sig på förvaras oåtkomliga för hästarna vilket försvåras då exempelvis rullstolar och andra hjälpmedel kan behöva finnas nära (3 kap. 4 § L 102).

9.2. Krav på kompetens

I och med att den nya djurskyddslagen (2018:1192) infördes ökades också kravet på kompetens hos den som håller eller på annat sätt tar hand om djur (2 kap. 3 § DL). I förarbetena till lagen nämns just hästsektorn som ett område där den snabba utvecklingen och förändringen gjort utbildning och spridande av kompetens till en utmaning (Prop 2017/18:147). Ett exempel då kompetensen kan vara avgörande är om hästen inte mår bra. Djurskyddslagen anger att ett djur som är skadat eller sjukt snarast ska ges nödvändig vård eller avlivas (4 kap. 1 § DL). Om ett djur på annat sätt genom sitt beteende visar tecken på ohälsa, ska vård snarast ges eller andra lämpliga åtgärder snarast vidtas. Det kravet förutsätter både kompetens och uppmärksamhet hos den som hanterar och/eller sköter djuret. För att kunna upptäcka att djuret beter sig annorlunda måste man känna till hur det reagerar och beter sig i vanliga fall. Genom att ha en god kunskap om behoven, både de fysiologiska och beteendemässiga, hos det djur man sköter kan djurskyddsproblem förebyggas och om de ändå skulle dyka upp så är man bättre förberedd för att hantera och lösa dem. Det är förstås också viktigt att man fortlöpande tar till sig ny information om hur djuren ska hållas och skötas (Prop 2017/18:147).

9.3. Kontroll av djurskyddet – länsstyrelsernas roll

Den myndighet som har det regionala ansvaret och kontrollerar att djurskyddslagstiftningen följs är länsstyrelsen. Det sker normalt genom kontroller på plats då man tittar på bland annat djurens hälsa, skötselrutiner, lokalernas lämplighet, djurhållarens kunskap och eventuell dokumentation. Hur ofta dessa kontroller utförs varierar och det avgörs utifrån exempelvis djurhållningens omfattning och inriktning samt tidigare brister i djurhållningen. Kontrollerna kan utföras av olika anledningar; det kan vara planerade rutinkontroller eller så kan de vara initierade av en ansökan om tillstånd eller en anmälan av någon utomstående som är orolig för djuren. Om det, vid en kontroll, noteras brister ges i första hand en möjlighet att rätta till bristerna, i andra hand kan länsstyrelserna meddela formella krav på åtgärder (förelägganden) eller om det bedöms nödvändigt omhänderta djuren och/eller meddela ett förbud att ha djur. Länsstyrelsens beslut går att överklaga.

9.4. Tillstånd för verksamhet med häst

För att bedriva yrkesmässig verksamhet med häst krävs det vanligtvis ett tillstånd enligt djurskyddslagen (6 kap. 4 § DL). Kravet på tillstånd avgörs av ett flertal kriterier, de förutsättningar som framför allt kan påverka i samband med HUI är om man håller eller upplåter häst samt om häst används i ridskoleverksamhet (Statens jordbruksverks föreskrifter [SJVFS 2019:27] om tillståndsplikt för viss djurhållning av sällskapsdjur, häst och pälsdjur, saknr L 120). Med hållande avses de hästar där verksamhetsinnehavaren själv ansvarar för hästens dagliga skötsel, oavsett om denne äger hästen eller är till exempel fodervärd. Vid upplåtande (kortare uthyrning mot betalning) eller för hästar i ridskoleverksamhet är det också den som ansvarar för hästen som ska ha tillstånd, vilket kan vara antingen den som bedriver verksamheten med HUI eller någon annan. Det är länsstyrelserna som bedömer om verksamheten är tillståndspliktig och det är till samma myndighet som ansökan om tillstånd görs. Tillståndsprövningen är kostnadsfri och efter att en komplett ansökan lämnats in och en kontroll av verksamheten är utförd har länsstyrelsen tre månader på sig att fatta ett beslut om beviljande eller avslag av ansökan (2 § Statens jordbruksverks föreskrifter [SJVFS 2010:52] om vissa ärendens handläggningstid och besluts giltighetstid inom djurområdet, saknr D 4). Vid bedömningen görs en lämplighetsprövning, både av anläggningen och av den som ska driva verksamheten. Ett beviljat tillstånd kan återkallas om kravet på lämplighet inte längre uppfylls (6 kap. 5 § DL). Vid prövningen tas hänsyn till exempelvis tidigare brister i djurhållningen och kompetensen hos den sökande.

9.5. Hygienkrav

Alla djurhållare har ett ansvar att medverka till att minska risken för att sprida smittor mellan djur och människor och detta regleras bland annat i föreskriften Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2013:14) om förebyggande och särskilda åtgärder avseende hygien m.m. för att förhindra spridning av zoonoser och andra smittämnen, saknr K 112. I praktiken innebär det att det ska finnas möjlighet till handtvätt med tvål och vatten samt handdesinfektion på anläggningar där djur hålls. För vissa verksamheter, så kallade besöksverksamheter som HUI ingår i gäller ännu högre krav. Till besöksverksamhet räknas i det här avseendet alla verksamheter där antingen besökare bjuds in till den egna anläggningen och där erbjuds kontakt med djur (t.ex. ridskolor eller 4H-gårdar) eller där djur tas till exempelvis äldreboenden eller skolor. Den som ansvarar för djurhållningen i dessa verksamheter har också ett ansvar för att det ska finnas besöksregler och att personal och besökare informeras om dessa. Föreskrifterna som reglerar hygienreglerna finns på Jordbruksverkets webbplats. Om verksamheten innebär tre eller fler besökstillfällen per år ska den anmälas till Länsstyrelsen (som även är

kontrollmyndighet). Det görs med hjälp av en blankett som också den finns på Jordbruksverkets webbplats och anmälan ska göras oavsett om tillstånd enligt djurskyddslagen redan beviljats.

9.6. Transport

Den som transporterar djur inom ekonomisk verksamhet ska ansöka om ett transportörstillstånd hos Jordbruksverket och i samband med att det beviljas registreras som godkänd transportör hos myndigheten (Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd [SJVFS 2019:7] om transport av levande djur, saknr L5). För att tillståndet ska beviljas måste ansökan åtföljas av ett intyg om att fordonet är besiktigt och godkänt för djurtransport av länsstyrelsen. För att få transportera hästar inom ekonomisk verksamhet behövs också ett kompetensbevis. Det får man genom att genomföra en utbildning som är godkänd av Jordbruksverket med godkänt resultat. Utbildningen är ett krav enligt en EU-förordning och omfattar bland annat lagstiftningen på området, djurens fysiologiska behov och beteenden (t.ex. stress) och hur djuren ska hanteras under transport (Rådets förordning (EG) nr 1/2005 av den 22 december 2004 om skydd av djur under transport och därmed sammanhängande förfaranden och om ändring av direktiven 64/432/EEG och 93/119/EG och förordning (EG) nr 1255/972). Transportörstillståndet gäller i fem år medan kompetensbeviset inte behöver förnyas. Undantag från ovanstående krav finns, regelverket för transporter av djur är snårigt och för att vara säker på att uppfylla alla krav om transportens utformning och utrustning, tillstånd, vilka handlingar som ska finnas med vid transport o.s.v. bör den som ska transportera djur själv läsa på för att avgöra vad som är aktuellt för just den verksamheten.

9.7. Slutsatser

- Länsstyrelsen ansvarar både för att bevilja olika tillstånd kopplade till verksamheter med djur och därefter den fortsatta tillsynen av verksamheten. Det är därför en god idé att kontakta länsstyrelsen i ditt län redan när du ska starta din verksamhet.
- Om du ansvarar för ett djur så är du skyldig att känna till den lagstiftning som gäller det. Bestämmelser om hur hästar ska hållas och skötas finns på Jordbruksverkets hemsida.

10. Hästvälfärd inom HUI – forskning, riktlinjer och rekommendationer

10.1. Forskning kring hästvälfärd inom HUI

Hästarnas välfärd är viktig ur flera aspekter. Dels är det viktigt för hästarna själva hur de hanteras och hålls. Dessutom är det viktigt för klienterna och de ansvariga runt hästen då hästarnas välfärd har en direkt koppling till säkerheten för alla inblandade i aktiviteten. Trygga hästar, vars behov är tillgodosedda och som är utbildade för uppgiften, är säkrare att hantera.

Idag ses god djurvälfärd som något utöver frånvaro av sjukdom, smärta och hunger. Den svenska djurskyddslagstiftningen fastslår bland annat att djur ska behandlas väl och deras beteendebestbehov ska tillgodoses (ref DL SFS 2018:1192), se kap 9). Även hästarnas känslor, att de upplever situationen positiv, har betydelse för deras välfärd. Vad olika hästar upplever kan dock vara svårt att avgöra varför hästens beteende, och avsaknad av beteenden, bör ingå i bedömningen som komplement till olika fysiologiska mått av både negativa och positiva biomarkörer (König v. Borstel et al., 2017). Detta är faktorer som uppmärksammas allt mer inom hästvärlden i stort, men som kanske särskilt behöver uppmärksammas inom de verksamheter som vill påverka människors hälsa och välbefinnande positivt då det finns ett troligt samband mellan uppnådd behandlingseffekt och hästvälfärd inom området mental hälsa (Ekholm Fry, 2021). Hästnäringens generellt ökande medvetenhet om hästvälfärd har även skapat behov bland HUI-ansvariga att etiskt ta ställning till hur vi kan rättfärdiga att vi använder hästar för att uppnå hälsorelaterade eller lärande relaterade mål för människor.

I vetenskapliga studier om HUI har djurvälfärdsfrågor ofta funnits i skuggan av andra, för professionerna mer akuta frågor, som för vem insatsen är bra för eller vilka resultat insatsen ger. Hästens hälsa och välfärd inom HUI har sällan uppmärksammas, än mindre studerats vetenskapligt. De senaste fem åren har dock djurvälfärden uppmärksammas allt mer även inom HETI och frågan har belysts vid de internationella konferenserna. Vid den senaste HETI-konferensen i Dublin 2018 var hästvälfärd ett av konferensens huvudteman.

I en litteraturstudie av Hallberg (2017) granskades 243 vetenskapliga artiklar från 1985 – 2016 med fokus på hästunderstödda insatser. Av dessa artiklar handlade endast fem om hästvelfärd av någon typ. Dessa behandlade hästvelfärd vid HUI, stressreaktioner hos hästar i HUI program samt mätning av hjärtfrekvensvariabilitet (HRV) som är mått på autonom aktivitet och ett indirekt mått på stress. Hallberg (2017) har skrivit ett kapitel om hästvelfärd vid HUI verksamheter baserad på aktuella studier i ämnet. Där framhålls terapeutens etiska ansvar att säkerställa bästa möjliga välfärd gentemot såväl medarbetaren hästen som mot klienten. I kapitlet presenteras ett exempel på en checklista för dagliga rutiner för att säkerställa hästarnas välfärd liksom andra regelmässiga kontroller i form av hovvård, tandvård, vaccinationer och veterinärkontroller. Hallberg (2017) framhåller vikten av att rutiner för att träna, hysa och sköta hästar är baserade på aktuell veterinärmedicinsk och etologisk kunskap, att säkerhetsaspekter för inblandade människor och hästar tillämpas och att all träning och hantering baseras på etologiska inlärningsmodeller där man undviker att bestraffa hästarna. Vid Denver University, USA, ges en masterutbildning ”Equine Assisted Mental Health Certificate Programme” för yrkesverksamma inom psykiatrisk vård. Här är hästvelfärden särskilt uppmärksammas då hästens mående anses kunna förstärka alternativt hindra den avsedda effekten för klienten i traumaterapi. Därmed blir hästvelfärd även en fråga om professionella insatser och dess effekter (Ekholm Fry, 2019, 2021).

I en antologi om djurassisterad terapi vid behandling efter trauma (Tedeshi & Jenkins, 2019), finns ett kapitel om djurvelfärd i allmänhet (Ng, 2019) och ett specifikt vid hästunderstödd traumaterapi (Ekholm Fry, 2019). För att värna hästens välfärd ska HUI-ansvarig vara väl bekant med och kunna avläsa, olika signaler om stress samt agera utifrån välfärdsaspekter för hästens bästa. Enligt Ng (2019) får vi inte bortse från det faktum att hästen inte har valt att delta i terapi. För att garantera välfärden krävs att den som ansvarar för djuret utbildas och regelbundet fortbildas i att känna till artspecifika och individspecifika stressbeteenden, grundläggande kunskap om zoonoser och sjukdomar samt första hjälpen för aktuell art (Ng, 2019).

En studie om hästvelfärd inom HUI lyfter frågor om hur HUI kan vara en välfärdsresurs för såväl hästar som människor samt om detta kan studeras via studier av synkronisering av stressrelaterade variabler hos häst och människa (Scopa et al., 2019). I studien framhålls hästars och människors lika funktion utifrån social och neurobiologisk kapacitet samt emotionell kompetens. Försök har gjorts att specifikt studera hur hästars välbefinnande påverkas av olika typer av klienter, men resultaten är bristfälliga och svårtydda (Appelberg, 2021; Malinowsky et al., 2017; Mendonca et al., 2019 a, b; de Santis et al., 2017; Scopa et al., 2019). Inga studier av positiv inverkan på hästars välfärd vid HUI har hittills identifierats.

10.2. Internationella riktlinjer för hästvälfärd vid HUI

Flera nationella intresseorganisationer har tagit fram riktlinjer för HUI verksamheter, anpassade till respektive lands regelverk. Dessa har oftare inriktats mot säkerhet för människor som deltar i insatser än mot hästvälfärd.

År 2008 tog svenska OHI, i samarbete med Jordbruksverket och SLU, fram certifieringskriterier (se kap 4) för den behandlande och lärande insatsen, inklusive etiska regler för HUI, men välfärdsfokus saknades då nästan helt.

Först 2014 publicerades IAHAIOs White paper med globalt fokus på djurens välfärd vid djurunderstödda insatser (Jegatheesan et al., 2014, 2018). I IAHAIO's White Paper (rev 2018), anges övergripande riktlinjer för människa-djurinteraktion i professionella sammanhang med hänsyn till såväl djurvälfärd som inblandade människors hälsa. I IAHAIO etiska riktlinjer för människors och djurs välfärd kopplas One Health och One Welfare-konceptet från WHO till praxis vid djurunderstödda interventioner. Detta genom att erbjuda etiska riktlinjer för alla som berörs av verksamheter med djur-människa-interaktion med syfte att öka människors hälsa och välbefinnande.

IAHAIO kräver att endast djur som är vid god hälsa och som trivs med sin uppgift skall delta i djurunderstödda insatser. Vårdpersonal måste ta hänsyn till att djuren inte är olika verktyg utan levande kännande individer och att de skall behandlas utifrån denna insikt. Endast domesticerade djur får användas, inga vilda arter. Krav ställs på såväl djurets hälsa, dess handhavares kunskap om djur och djurhållning samt på regelbundna kontroller av djurets beteende och hälsa. Den professionelle skall ha grundläggande kunskap om behov och beteende hos de arter som används så att djurets välfärd säkerställs när det används i hälsofrämjande insatser. Gränser för när insatser betraktas som belastande är satta och regelbundna veterinärkontroller rekommenderas. I dessa riktlinjer lyfts även risker med zoonoser och rutiner vid smittspridning respektive allergier.

År 2021 har IAHAIO också publicerat specifika riktlinjer för vård, träning och välfärd för hästar i HUI verksamheter (IAHAIO Guidelines equine care, welfare training, 2021). Riktlinjerna baseras på gällande "best practice" och aktuell forskning och syftar till att lägga en lägsta nivå för hästvälfärd för hästar som arbetar i terapeutiska, pedagogiska och övriga anpassade hästunderstödda insatser för människor med nedsatt funktion. Riktlinjerna, i form av en lägsta nivå, rekommenderas för alla verksamheter. De förutsätter att HUI ansvarig har kunskaper, kvalifikationer, träning och erfarenhet för att kunna värna hästens välfärd, ge adekvat omvårdnad och träning utifrån vetenskapligt grundade inlärningsmodeller samt kunna avläsa stressnivåer och tecken på ohälsa hos hästen. IAHAIO's välfärdsriktlinjer lyfter fram hästarnas behov av närhet till andra hästar, vila och respekt för personligt rum när de inte är i arbete. De lyfter även behovet av riktad fysisk träning för att orka bära eller dra deltagare. Denna träning skall utföras av kunnig personal utanför hästens "arbetstid".

Hästhantering och träning skall ske utifrån kunskap om hästars beteende, dess naturliga behov, hälsoläge och kunskap om hästars kognitiva kapacitet och inlärningsformer. En internationell arbetsgrupp har utarbetat riktlinjerna som revideras vart annat år.

HETI's Etiska Riktlinjer (2020, svensk översättning 2021) är utformade för medlemsorganisationer eller associerade medlemmar som tillhandahåller hästunderstödda insatser. De består av två delar; en del med etiska riktlinjer inriktade mot professionella utövare av HUI och en del inriktad specifikt mot hästvelfärd. Dokumentet lyfter fram vikten av etisk och vetenskapligt grundad utbildning, träning och inhysning av hästar. Säkerhet för deltagare och hästar skall alltid vara i fokus. HETI har även bildat en arbetsgrupp för hästvelfärdsfrågor vars uppgift är att följa kunskapsutvecklingen och lyfta goda exempel världen över.

HETI's Etiska Riktlinjer för HUI-ansvariga består av fem grundläggande ansvarsområden gentemot klienter: 1) inte skada, 2) respekt, 3) integritet, 4) kompetens och 5) ansvar. Den etiska principen definieras och krav på utövaren utifrån principen relateras till det dagliga arbetet i HUI verksamheten.

De etiska välfärdsriktlinjer fastslår att alla HUI verksamheter har ett ansvar för hästarnas välfärd, för att de som interagerar med hästarna har erforderlig kunskap så att hästarnas välfärd inte äventyras samt att alla insatser skall vara strukturerade och övervakade för att säkra hästarnas välfärd. HETI utgår från de fem domänerna för god djurvelfärd (Mellor et al., 2017); god nutrition, god omgivning, god hälsa, naturligt beteende, berikande erfarenheter och med ett förhållningssätt att minimera obehag och risker och att systematiskt sträva mot att maximera positiva aspekter.

Gemensamt för alla nu framtagna dokument om hästvelfärd inom HUI är att dessa förutsätter att hästen och dess miljö är en nödvändig förutsättning för att uppnå det avsedda resultatet, dvs. att den professionelle bedömer att behandlings/lärande målet inte kan nås utan hästen/miljön. Först då är det relevant att hästen medverkar och då skall dess välfärd värnas.

10.3. Slutsatser

- Forskningen kring hästvelfärden inom HUI är ytterst begränsad.
- Forskning behövs för att identifiera såväl välfärdsrisker som inslag som ökar välfärden för hästar i HUI.
- Utveckling av internationella standarder för hästvelfärd inom HUI pågår.
- I flera europeiska länder, dock inte i Sverige, finns formella krav på hästvelfärd, hästhållning och hästkunskap för att bedriva HUI verksamheter.

11. Hästars arbetsbeskrivning i HUI



Bild 9. Hästen skall stå stilla när ryttaren får hjälp att sitta upp. En person står vid hästens huvud och en finns på rampen. Ibland behövs ytterligare en stödperson på hästens yttersida (Foto: Margareta Håkanson).

Hästunderstödda insatser bedrivs på en mängd olika sätt beroende på, å ena sidan syftet med insatsen, å andra sidan utövarens profession och kunskapsnivå. Gemensamt för alla HUI är att insatsen förväntas stärka eller bevara funktion efter skada eller sjukdom, och/eller främja hälsa, lärande och utveckling för deltagare i behov av särskilt stöd och eller anpassning på ett sätt som inte kunnat åstadkommas med traditionella metoder.

För några klienter kan det behövas hjälpmedel av olika slag, för andra krävs anpassning av insatsen, av miljön, utrustning eller personalinsatser. Personer med kognitiva funktionsnedsättningar, rörelsenedsättning, syn- eller hörsel-nedsättningar kan behöva extra stöd i att uppfatta situationer och därmed förutsäga risk-situationer i förhållande till hästarna. Barn och ungdomar har andra begränsningar än vuxna, och vuxna har i sin tur andra förutsättningar än äldre personer. Allt behöver tas hänsyn till för att hästarna i sitt arbete skall ha bästa möjliga förutsättningar.

Deltagaren har ofta någon form av funktionsproblem som kräver extra uppmärksamhet och hänsyn vid aktivitetens genomförande.

Insatserna sker i olika miljöer och situationer, i hagar, stall, paddockar, i ridhus, som ritturer utomhus i skogen, som promenader med hästen eller som besöksverksamhet vid t ex äldreboende. Vilken roll hästen ges av ansvarige respektive klient styr de arbetsuppgifter som hästen förväntas utföra. Hästens roll kan därför variera inom en och samma verksamhet och någon specifik ”HUI-roll” finns inte given.



Bild 10. Anpassad utrustning, ett s.k. Delta förenar bettringarna så att hästen belastas jämt i munnen när den leds. En pad och en voltigegjord med handtag gör det bekvämt för hästen och för rytaren (Foto: Ida Melin).

Det är viktigt att en hälsofrämjande och ömsesidig relation byggs upp mellan HUI ansvarig och hästen, och mellan klienten och hästen för att kunna nå målen med insatserna. Den professionelles inställning till hästen har också visat sig påverka den avsedda effekten (De Santis et al., 2017; Carlsson et al., 2017).



Bild 11. Ömsesidig omvårdnad, någon att luta sig mot och en gemensam stund bara för att mysas. Det kan vara en del i en lärandesituation eller en terapeutisk insats (Foto: Jeanette Kobilsek).

Hästen är varken terapeut eller lärare

Hästen har en terapeutisk inverkan, men kan inte själv agera som terapeut eller lärare i den bemärkelse som vi vanligen lägger i begreppen. Hästens kognitiva förmåga är stor, men den kan inte planera och genomföra insatser som syftar till att påverka en människas självinsikt eller psykologiska utveckling i en viss riktning. Lika lite kan vi förvänta oss att hästen lär oss läsa eller räkna. Livslångt lärande och insikter om oss själva kan vi uppleva i hästens sällskap och den terapeutiska inverkan som hästar har kan inte förnekas. Med hjälp av hästen kan vi bli påmind om rädslor och glädje, om tillkortakommanden såväl som när vi klarat en utmaning. Hästens reaktioner och beteenden påverkar oss, våra känslor och våra tankar och skapar rika anledningar att reflektera över likheter och skillnader mellan människa och häst. Det ger underlag till reflektioner tillsammans med den professionelle, enskilt eller i grupp.

Det finns skäl att tro att den rytmiska rörelseöverföringen mellan häst och ryttare påverkar såväl vakenhet som arbetsminne (Ohtani et al., 2017) och koncentrationsförmåga (Oh et al., 2018) och därmed underlättar inläring. När den ansvarige visar respekt för hästen som individ, omsorg om dess välmående, positiva relationer och ger beröm och visar vänlighet påverkas naturligtvis alla som vistas i närheten på ett positivt sätt. Hur vi hanterar hästen och talar om den speglar vår syn på hästen (Carlsson, 2014; Forsling, 2014). Denna påverkar i förlängningen också synen på hur den HUI ansvarige uppfattas värdera sina medmänniskor.

De arbetsuppgifter som hästen ges bör utgå från hästens biologiska förutsättningar. I Tabellen ”Exempel på hästars ”arbetsuppgifter” vid HUI” finns en mer detaljerad sammanställning.

Tabell 2. Exempel på hästars "arbetsuppgifter" vid HUI

HUI situation (Terapi/Lärande/Aktivitet)	Krav på hästens egenskaper	Hästen tränas till att klara av att:
I stall/box	Tycka om att bli ompysslad och hanterad av människor	Hälsas på Skötas Förberedas för aktivitet
I hagen alt lös i en paddock	Vilja ha social kontakt med människor och vara nyfiken	Hälsas på Hämtas/släppas ut Samspela med en eller flera människor i sin paddock/hage
Uppsattet som fysisk träning/terapi	Vara välutbildad, ha jämna rytmiska rörelser, tolerera flera människor nära inpå	Tolerera uppsittning från ramp alt via lyft Stå still länge medan utrustning och ryttarens balans justeras Ridas i skritt o trav och kunna ändra tempo och steglängd Ledas med ledtygel alt tömköras Förhålla sig till signaler från ryttare, ledare, terapeut/lärare och ev medföljande Ha många personer tätt intill sig Bära ryttare med obalans, tolerera okontrollerade rörelser och höga ljud
Uppsattet som kroppsmedvetenhet	Vara lugn, kroppsligt och mentalt stabil, social samt uppskatta närhet	Lugnt låta sig ledas Beröras över hela kroppen Sittas på i skritt med en ryttare som gör olika rörelser och skiftar position Liggas på Tolerera att ryttaren kravlar omkring på hästryggen när hästen står stilla
Körning	Vara lugn, välutbildad och tycka om att människor pysslar med den	Selas och spännas för av ovana Stå stilla länge Dra olika typer av vagnar och släpor
Besöksverksamhet	Hästen skall klara av nya situationer, tycka om människor, vara nyfiken och social samt vara stresstålig	Låta människor på institution/vårdinrättningar titta på, möta och klappa/beröra Möta många nya miljöer Transporteras

Hästens ”arbete” skapar en behandlings- eller lärandesituation där klienten blir sedd och hälsad på och där hästen spontant bidrar med tydliga beteenden, positiva som negativa. Hästens kroppsliga beteende, spetsade öron, buffande nos eller genom att närma sig eller avlägsna sig blir exempel på hur individer kommunicerar utan att använda ord. I en traditionell behandlingssituation är klienten den som får omsorg. Tillsammans med hästen kan klienten både få och ge omsorg. För den som inte kan använda sina egna ben i terrängen eller för att springa blir hästen, vare sig man rider eller kör, både ett substitut och en givare av rörelser som annars normalt inte upplevs i den rörelsehindrade kroppen. Hästen skapar möjlighet att uppleva fart, glädje och spänning för den som endast långsamt kan ta sig fram på egna ben och ger möjlighet att komma ut i och uppleva naturen. Balans, styrka och koordination utmanas och klienten får öva risktagande under säkra former, får utmana sitt mod och uppleva glädjen av att lyckas. Med hästen och människorna omkring inkluderas man i ett socialt sammanhang, delar intresse för hästar och finner samtalsämnen. Inte minst ger hästen motivation till att delta och fullfölja behandlingsinsatser eller skolgång (Beetz et al., 2012; Forsling, 2012; Kern-Godal et al., 2015; Sudmann & Agdahl, 2014).

Hästen är en lika viktig medskapare i insatserna som de deltagande människorna och den omgivande miljön. En medskapare som bidrar med sin unika del just genom att vara den specifika häst som valts ut och förberetts för, eller som själv har haft möjlighet att välja att delta i, insatsen.

11.1. Slutsatser

- Hästars viktigaste roll i HUI är att vara hästar.
- Stå stilla och vänta vid en ramp är en av de svåraste uppgifterna.
- Ofta är tiden med hästen både en del omvårdnad och en del aktivitet.
- En del av hästens arbete är att interagera med och relatera till människor.



Bild 12. En tur i skogen ger helt andra utmaningar för ryttaren än ridning i ridhus och båda kan med fördel kombineras om miljön tillåter det (Foto: Marie Gudmundsson).

12. Utbildning av hästar för HUI

Alla hästar som hanteras och interagerar med människor behöver tränas och utbildas för ändamålet. För hästar som används inom olika typer av HUI behöver de, utöver vanlig vardagslydnad och ridning, även utbildas för att klara de speciella krav som ställs inom respektive verksamhet. Det kan vara att hålla sig lugn och stilla i situationer som kräver speciell utrustning och att möta människor och ryttare med begränsad rörlighet eller okontrollerade rörelser, begränsad balans, oväntade ljud, osv. Det kan också handla om att de behöver utbildas för en ökad lydighet och känslighet, t ex att kunna flytta en hov i taget, att gå väldigt långsamt, att placera huvud och hals i en specifik position, etc. Att stå stilla länge på samma plats är en annan återkommande uppgift som hästen behöver tränas för inom HUI. Speciellt om aktiviteten sker i grupp kan förberedelserna (uppsittning) och efter-arbetet (avsittning) för samtliga ryttare ta lång tid, en tid då hästarna förväntas stå stilla, lugna och vänta på signal för aktivitet. Likaså under aktivitet kan saker hända som kräver justeringar, avsittningar osv som gör att hästarna behöver stå stilla och invänta varandra.

HUI-hästar behöver också utbildas i att reagera på olika sätt för olika typer av signaler från olika personer och de behöver utbildas för att hanteras av flera människor samtidigt då ryttarna ofta omges av flera personer (terapeut, ridinstruktör, assistenter, ledare, ledsagare, andra ryttare på andra hästar).



Bild 13. Träning vid ramp och lyft. I samband med uppsittning via lyft kommer ryttaren ovanifrån och sänks ned på hästryggen. Sedan krävs tid att justera ryttaren så att hen hamnar mitt över hästen. Därefter skall lyftselen kopplas loss. En tidsödande procedur som kräver att hästen står stilla (Foto: Susanna Ledström).

Hästen utbildas så att den vet i vilka fall den inte ska reagera på ryck, tryck och balansförändringar från ryttaren utan istället svara på ledarens signaler.

Som i all utbildning av hästar krävs medvetenhet och en långsiktig träningsplan för de situationer som hästen förväntas delta i inom HUI. Först väljer man en häst med en personlighet, stam, bakgrund, storlek osv som passar för den typ av arbete man tänker sig. Urval av lämpliga hästar för terapi skall baseras på fysisk hälsa, emotionell stabilitet och förmåga att hantera olika stressorer i den miljö hästen skall verka (Ng 2019). Den fortsatta utbildningen bör baseras på olika inlärningsmetoder vilka varierar och anpassas efter varje individ.

Habituering, dvs. upprepad tillvänjning till nya situationer, minskar beteenderekvationerna för en viss situation som från början kan ha varit skrämmande. Genom klassisk associativ inläring och via operant inläring med positiv och negativ förstärkning kan hästen tränas att visa önskade beteenden. Att använda en speciell utrustning eller speciella kläder i samband med HUI jämfört med vid andra tillfällen man hanterar hästen kan hjälpa hästen att skilja på vanlig ridning och HUI och ett exempel på hur man kan utnyttja associativ inläring för att öka säkerheten. Att skapa tydliga rutiner och att vara konsekvent med hur man går tillväga, var man är och i vilken ordning man gör saker vid exempelvis uppsittning ger ytterligare förutsättningar för att hästarna ska kunna förutse vad som är på väg att hända och vad som förväntas av dem vilket skapar förutsättningar för att hästarna ska vara trygga och lugna. Genom att belöna specifika beteenden med något gott eller behagligt, så kallad positiv förstärkning, kan man lära hästen exempelvis att sänka huvudet, backa in mot en ramp, lyfta en hov eller andra beteenden som kan vara till hjälp i verksamheten. Klickerträning av hästar fungerar ofta väl eftersom det är lättare att få till timingen i belöningen med klicker och en sådan träning kan också vara ett sätt att mentalt stimulera hästen till att själv ta initiativ och kontroll över sin situation. Inom ridsporten används annars oftast tryck och eftergift, så kallad negativ förstärkning, för att träna hästar. Både positiv och negativ förstärkning ökar sannolikheten att ett visst beteende ska upprepas och båda metoderna fungerar väl för att lära hästar olika beteenden. Viktigt är dock att man är korrekt i sin timing med eftergift och belöning så att det är det önskade beteende som förstärks. Att bestraffa hästen leder sällan till hållbara resultat och innebär en hög risk för missförstånd och frustration hos hästen och dessutom att förtroendet i relationen går förlorat. Om man får beteendeproblem med en häst som man själv har svårt att lösa bör man ta kontakt med veterinär för att utesluta eventuell smärta eller underliggande sjukdom och sen ta hjälp av en erfaren tränare eller etolog för att förändra beteendet.

En sak som är viktig att komma ihåg är att all hantering av hästarna innebär ett lärtillfälle för hästen. Oavsett hur välutbildad eller erfaren hästen är så innebär varje tillfälle vi umgås med hästen att den påverkas och får med sig erfarenheter till nästa möte. Detta innebär att vi hela tiden behöver vara medvetna över vilka signaler, responser och förstärkningar vi förmedlar till hästen.

12.1. Slutsatser

- Konsekvent träning av de situationer och miljöer som hästen ska verka i under HUI är viktigt för säkerheten i interventionen.
- Lämpliga träningsmetoder innefattar habituering till använd utrustning och till de miljöer man verkar i samt användning av positiv och negativ förstärkning för att lära hästen att utföra specifika beteenden.
- Klicker kan vara ett bra hjälpmedel att använda för att hjälpa hästen att förstå vad som förväntas av den.

13. Risker för hästar vid HUI

13.1. Välfärdsrisker för hästar vid HUI

Välstånd trygga hästar har ett förutsägbart beteende även när oförutsedda händelser inträffar. Det är avgörande för klientens säkerhet att HUI ansvarig har en god överblick över hästarnas hälsoläge och kan göra en avvägd riskbedömning för såväl människa som häst. Olika typer av insatser ges under många olika förutsättningar. Alla hästnäringens olika yttringar kan förekomma och HUI kan ingå i olika grad tillsammans med andra delar av hästnäringen som ridskola, avel, turridning eller trav. Det som förenar är mötet mellan häst, klient och HUI-ansvarig.

Ett stort ansvar för hästens välfärd vilar på HUI-ansvarig. Denne behöver därför grundläggande kunskaper om hästens naturliga beteende, om hästens signaler om stress och om smärta.

Bristande kunskap om hästarnas behov och beteende utgör en reell hälsorisk för hästen och HUI ansvarigs formella kunskapsbas blir därmed även en viktig faktor för att bedöma säkerheten i HUI verksamhet.

Forskning om hälsorisker för hästar just inom HUI är fortfarande ganska eftersatt. Många av hälsoriskerna sammanfaller dock med de som finns på exempelvis ridskolor och andra verksamheter.

13.2. Stressande situationer för hästar i HUI

Hästarnas reaktioner på emotionell stress visar sig i både fysiologiska och beteendemässiga reaktioner. Hästens naturliga flyktbenägenhet, dess beteenderepertoar och dess storlek skapar situationer som skiljer sig från om man i stället använder andra arter, t ex hund, katt, får eller höns. Dessa beteenden kan alla vara potentiella säkerhetsrisker för människan. Hästunderstödda insatser syftar till att optimera säkerhet utan att förneka eller utesluta att osäkerhet och risker är en del i insatsen. Det är utifrån dessa aspekter hästunderstödda insatser och dess bidrag till människors hälsa måste betraktas.

Hästen i HUI-verksamheten skall klara av att utföra sitt arbete utan att utsättas för situationer som innebär långvarig eller skadlig stress. Klienter i hästunderstödda

insatser med exempelvis bristande empatisk förmåga, hyperaktivitet, aggression, irritation, ångest och koncentrationssvårigheter kan ha ett beteende som inte är i linje med det man brukar rekommendera tillsammans med hästar. Hastiga och oberoende rörelser och ljud kan verka skrämmande för hästar liksom avvikande rörelsemönster hos människor t ex någon som går med kryckor eller rollator, varför detta är något hästarna behöver tränas för.

Rädslenivån och reaktiviteten varierar mellan olika hästindivider och olika häst-raser är mer eller mindre benägna att reagera snabbt och kraftfullt. Rädda hästar visar fler beteenden som är kopplade till flykt och försvar. Dessa hästar är svårare att hantera vilket ökar risken för olyckor (Hawson et al., 2010; DeAraugo et al., 2016; Ball et al., 2007). Rädsla hos hästar, liksom hos människor, blockerar inlärningsförmågan (McEwen & Sapolsky, 1995; Christensen et al., 2012; Valenchon et al., 2017; Fortin et al., 2018). Detta är ytterligare ett argument till att välja trygga hästar och att sedan träna, hantera och hålla dessa hästar så att de inte utsätts för skrämmande situationer.

Signaler som kan vara bra att vara uppmärksam på är ansiktsuttryck som uttrycker smärta "pain face" (Gleerup et al., 2015) eller frustration. Skrapa med en framhov, tuggande utan att hästen har foder i munnen, svischa med svansen och stelt bakåttillda öron är några andra beteenden som hästar uppvisar i samband med irritation, stress, frustration och/eller smärta (Harewood & McGowan, 2005; Busieres et al., 2008; Visser et al., 2008; McIlwraith & Rollin 2011; Dalla Costa et al., 2014; Dyson et al., 2018).

Det fåtal studier där hästens studerats avseende stress vid HUI är svåra att dra slutsatser av eftersom de fysiologiska mätvärdena som ofta används vid dessa studier inte skiljer mellan en skadlig stresssituation eller om det är kroppsliga reaktioner efter fysisk ansträngning (Scopa et al., 2019). För att kunna särskilja dessa effekter behöver man kontrollera för fysisk aktivitet och eventuella beteendeförändringar. En studie av hästars välbefinnande i möte med klienter med PTSD visade att hästarna reagerade både beteendemässigt och fysiologiskt mer på klienter som var oerfarna med hästar än på om de var diagnostiserade med PTSD eller inte (Merkies et al., 2018). I en studie av Merkies et al. (2014) reagerade hästar med lägre hjärtfrekvens när de träffade människor med förhöjd hjärtfrekvens till följd av ångest, jämfört med människor med förhöjd hjärtfrekvens beroende på fysisk ansträngning. Olika typer av stress hos människan kan alltså resultera i olika reaktioner hos hästen. Även restriktioner i livsföringen kan leda till stressreaktioner. För lite rörelse, problem vid utfodring, brist på artfränder i nära kontakt är ytterligare exempel på stressutlösande faktorer liksom separation eller isolering. Stressreaktioner kan alltså ha flera olika och samtidigt bakomliggande orsaker.



Bild 14. Rida i skogen. Ett stort antal människor finns runt hästen (Foto Marie-Louise Nilsson).

Utöver klienter kan ett stort antal människor finnas runt hästen samtidigt för att bistå ryttaren. Det kan vara en person som leder hästen, någon som går bredvid och ryttaren kanske håller i tyglarna. Detta kan innebära många källor till stress för hästen. Upp- och avsittning är generellt stressande situationer för hästar. I en HUI insats kan upp- och avsittning vara en tidsödande procedur som kräver att hästen står stilla långa stunder i väntan på att ryttaren skall hitta rätt position på hästryggen. Hästar kan även delta i besöksverksamhet vid t ex äldreboenden eller förskoleverksamhet. De påfrestningar som hästen kan utsättas för i en HUI insats kan alltså variera på många sätt och vara både fysiskt och emotionellt belastande.

Karaktären på HUI-insatser kan variera stort; en ridtur i skogen med en obalanserad ryttare som stöds av en person på varje sida och där hästen leds av en person, en stunds borstning av tre ungdomar på en stallplan, stillastående för en vilostund på hästryggen med ett spädbarn liggandes på korset, ledövningar i en paddock av en vuxen, en ridlektion i skritt eller ett besök vid ett äldreboende. Vilken av dessa situationer som innebär mest stress för hästen är naturligtvis omöjligt att avgöra. Det är beroende på hästens individuella karaktär, vad den är tränad för och vad den tycker om att göra plus att samma typ av intervention kan variera mellan gångerna.

13.3. Habituering eller inlärd hjälplöshet

Hästar är bytesdjur som reagerar med flykt när de upplever hot eller fara. Även den domesticerade hästen måste tränas och vänjas vid att hanteras av människor i olika situationer. Denna träning kan göras på olika sätt t ex genom tillvänjning, överskuggning, motbetingning, mm. Genom en lyckad träning lär sig hästen att det

skrämmande föremålet eller hanteringen inte är farligt utan kanske tom innebär något positivt för hästen. En risk är dock att hästen, istället för att habitueras till okända föremål/situationer, lär sig att den inte har möjlighet att påverka situationen och hästen hamnar i ett tillstånd av så kallad inlärd hjälplöshet vilket kan leda till apati. Detta är ett väldigt negativt välfärdstillstånd för hästen till följd av felaktiga träningsmetoder (Baragli et al., 2014). Dessutom kan det innebära skaderisker för andra inblandade genom att hästen bedöms vara lugn och tränad inför uppgiften vilket inte är fallet. För att minska risken att hästarna hamnar i inlärd hjälplöshet ska hästarna tränas med vetenskapligt baserade metoder där svårighetsgraden ökas successivt och anpassas efter varje individ vilket kräver kunskaper och goda färdigheter hos ansvarig personal.

13.4. Instrumentalisering

Synen på hästen som biologisk varelse kan ha stor betydelse för hästvården. Det gäller för alla verksamheter som innefattar hästar, men inte minst för HUI. Det finns en risk för instrumentalisering, som kan beskrivas som att HUI-ansvarig betraktar hästen som ett instrument, ett verktyg som är till för att säkerställa att man når behandlingsmålet. Eftersom HUI ansvarig oftast har sin professionella grund i kunskaper om människan och utgår från den professionelles behov av hästens medverkan i en terapi- eller lärandeinsats, kan vi anta att hästens signaler riskerar att förbises eller inte förstås. Ju sämre hästkunskap hos HUI ansvarig desto större sannolikhet för att hästen blir ett verktyg i den professionelles verktygslåda, och inte en levande varelse med egna behov (Lerner, 2020; Ekholm Fry, 2021). En risk med instrumentalisering av hästen är att hästvården kan äventyras trots de bästa intentioner. Om hästens signaler och behov inte uppmärksammas, finns risk att man inte uppmärksammar tecken på stress och ohälsa hos hästen. Förutom försämrad hästvård innebär det också risker för klienten (Andersson, 2010; Carlsson, 2014; Lerner, 2020).

13.5. Antropomorfisering

Antropomorfisering, dvs. förmänskligande av hästen, kan också leda till hotad välfärd och större risker för klienten. Det är lätt att i missriktad välvilja överutfodra hästen, lägga på ett extra täcke när man själv fryser eller att tro att hästen vill komma in i stallet för att det blivit mörkt ute eller är dags för en själv att sova. Övervikt hos hästar är ett vanligt problem inom hästverksamheter (Yngvesson et al., 2019) och täckets vara eller inte vara är uppe för ständig diskussion bland hästägare trots att man vet att hästen klarar sig väl utan täcke både i snö och regn så

länge den har pälsen intakt. Antropomorfisering kan också innebära att hästens signaler misstolkas så att hästen pådyvlas avsikter eller kognitiva förmågor som den de facto inte har. Hästens sociala kompetens och dess förmåga att avläsa kroppsspråk gör den lämpad för sitt arbete i HUI. Men dess vaksamhet för människans kroppsspråk och dess föränderlighet får inte misstolkas som att hästen ”avslöjar våra känslor” eller ”speglar vårt innersta”. Hästar reagerar utifrån sina sinnesintryck och sitt naturliga beteende och det finns inga belägg för att hästen tänker som en människa eller har avsikter liknande människors. Vi har inte heller belägg för att ”hästen vill hjälpa”. Denna typ av förmänskligande riskerar att leda till felaktiga slutsatser om hästens beteende som i sin tur kan leda till välfärdsrisker. Hästen skall inte tillskrivas en förmänskligad terapeutroll (Ekholm Fry, 2021). Bristande kunskap om hästbeteende i kombination med antropomorfism kan utgöra en konkret risk för att välfärdsrisker inte identifieras och därmed hota klientsäkerhet. En annan välfärdsrisk kopplad till antropomorfism är bestraffning av hästen när den uppvisar oönskade beteenden. Dels kan det handla om att vi inte är medvetna om våra signaler och vilka beteenden vi förstärker. Om vi dessutom övervärderar hästens förmåga att förstå oss och våra intentioner riskerar vi att ge hästen skulden för det vi anser vara oönskade beteenden och därför bestraffar hästen. För en diskussion om instrumentalisering och även antropomorfisering av hästen, se Andersson (2010).

13.6. Myter som kan äventyra välfärden

Relationen med hästen skall bygga på kunskap. Hästvärlden är full av myter och ”läror” och det är inte lätt att veta vad som är grundat på vetenskap och beprövad erfarenhet och vad som är allmänt tyckande. HUI-ansvarig måste därför följa med i kunskapsutvecklingen om hästens kognition, beteende och hälsa. Dominans och ledarskap i hästfloccar har studerats och ledarskapsteorierna för människor är inte tillämpliga för att förklara hästfloccens dynamik (Hartmann, 2017). Kommunikation mellan häst och människa är mycket mer komplex än vad vi ännu förstår (Ekholm Fry, 2021). Det blir förenklat att tro att ”människan är rovdjur och hästen byttdjur” och där söka alla förklaringar till hästens beteende i relation till människan. Men det naturliga flyktreaktionsmönstret är extremt lätt aktiverat hos hästen och de reflexmässiga reaktionerna träder in när hästen blir stressad eller rädd. I situationer där hästar inte stressas har de visat en väl utvecklad kognitiv förmåga att särskilja individer bland människor och t ex bedöma deras hantering av andra hästar (Trösch et al., 2020). Det är sannolikt att hästar ser människor som varelser som inte är hästar även när vi försöker bete oss ”som hästar”, t ex klia hästen på manken.

Principerna för utbildning av hästar (se kapitel 12) gäller även i situationerna med klienter. Alla interaktioner med hästen innebär en inläringssituation, för hästen är ”utbildning” och ”arbete” situationer som påverkar hästens framtida bete-

ende. Att i behandlingssituationer medvetet dominera, skapa stress och försätta hästen i konflikt hindrar hästens inläring och äventyra klientens säkerhet. Det är alltså aldrig berättigat att skrämma hästen i HUI-verksamheter. En strategi för att skapa goda situationer för hästar och människor där klienten och hästen skall lösa uppgifter tillsammans kan vara att inta rollen av hästpedagog snarare än rollen som tränare. Då läggs fokus på hästens kognitiva förmågor och förmåga till samspel, i linje med rådande kunskapsläge.

13.7. Fysisk belastning

När ryttaren har en funktionsnedsättning som påverkar rörlighet, styrka och balans blir hästens belastningssituation annorlunda. Därmed inte sagt att det är en högre belastning. Ryttarens nedsatta rörlighet i samspel med oförmåga att korrigera obalans påverkar hästens rörlighet och ger en i sig ogynnsam belastning. Riktlinjer för maximal belastning inom HUI baseras sedan 1990-talet på British Horse Society's (BHS) och det engelska sjukgymnastförbundets rekommendationer. Traditionen bland terapiverksamheter är att ryttaren med utrustning inte får väga mer än 1/6 av hästens vikt och att 10 % av ryttarens faktiska vikt läggs till när denne är förlamad. Sadelns vikt inkluderas i totalvikten. Rekommendationen är att varje häst som bär ryttare med nedsatt muskelfunktion skall ha sin individuella uträknade max vikt samt att hästen därutöver skall vara väl tränad, musklad och balanserad för att inte utsättas för hälsorisker (von Arbin, 1994; Traetteberg, 2006).

Ny forskning visar på vikten av att även ta hänsyn till gångart och till sadeltillpassning när den individuella hästens belastningssituation skall bedömas eftersom även skickliga ryttare kan framkalla situationsbetingad hälta i trav och skritt endast pga. sin kroppsvikt (Roost et al., 2020). Studiens slutsats är att skritt inte förefaller framkalla situationsbunden hälta när ryttaren är tung, men i övriga gångarter bör ryttarens tyngd inte överstiga 17,9 % av hästens vikt (ca 1/6). Väl anpassad utrustning till såväl häst som ryttare är i tillägg en förutsättning för lägsta möjliga belastning av hästen.

I vissa fall sitter en klient framför terapeuten, s.k. bakomridning. I Sverige är det inte vanligt, men det förekommer inom habilitering, särskilt för barn i behov av bålstabilisering. För hästens del är ryttarnas gemensamma vikt viktig, men även var på hästryggen som den bakre ryttaren sitter. För bakomryttaren är klientens längd viktig. Risken för ansiktsskador hos bakomryttaren är reell, om klientens huvud når upp i ansiktshöjd. Rekommendationen är att sluta med bakomryttare när barnets längd skapar risker för terapeutens ansikte (von Arbin 1994).

13.8. Anpassning av utrustning

Vid verksamheter för funktionshindrade ryttare är det vanligt med anpassning av hästens utrustning utifrån ryttarens behov. Enkla anpassningar som att byta från sadel till pad och voltigegjord är vanligt. Specialanpassade sadlar kan behövas, speciella stöd på sadel eller en pad för att hjälpa till att hålla ryttarens ben på plats liksom tyglar som är enkla för ryttaren att hålla i. I alla anpassningar måste effekten på hästens välbefinnande analyseras, så att anpassningen inte orsakar obehag eller smärta. Många "hemmabyggen" fungerar utmärkt för både häst och ryttare, t.ex. ett stigläder runt hästhalsen för att stabilisera ryttarens hand. Samtidigt har vi lärt oss att vissa lösningar, t.ex. styva handtag fästa i en sadel, kan utgöra en säkerhetsrisk för ryttaren om hen faller framåt och det kan skapa ett obehagligt tryck för hästen från sadeln när ryttaren tar stöd. Här har vi ett behov av materialutveckling och innovativt tänkande. Utveckling av hjälpmedel är ett internationellt fält och vi behöver försäkra oss om att välfärdsaspekterna alltid beaktats i den tekniska processen.

13.9. Smittskydd

Statens veterinärmedicinska anstalt (SVA) är den myndighet som ansvarar för övervakning och beredskap när det gäller smittskydd för djur. Enligt SVA är några av de viktigaste rutinerna för att undvika att föra in smitta till sin hästverksamhet att man väntar med att introducera nya hästar till varandra tills efter de har varit isolerade under en period i karantän och att man snabbt isolerar hästar som visar symptom på sjukdom från andra hästar. Ur förebyggande synvinkel bör även alla hästar årligen vaccineras mot hästinfluensa och stelkramp.

Smitta kan även föras in till anläggningen via människor och föremål varför hygienregler för besökare är lagstadgade och att möjligheter för handtvätt och handdesinfektion ska finnas på anläggningen. Krav på rena kläder, att man inte besökt andra hästanläggningar samma dag och individuell utrustning för varje häst är andra åtgärder som minskar risken för att smittor ska spridas. Man bör även upprätta en anläggningsspecifik plan för hantering av smittor i samråd med veterinär. Smitta kan för vissa sjukdomar även spridas mellan häst och människa (zoonoser). Mer information om smittskydd, zoonoser och anmälningspliktiga sjukdomar finns på SVA:s webbplats och på HästSveriges webbplats.

13.10. Slutsatser

- Svår eller långvarig stress skapar ohälsa hos hästar.
- Bristande kunskap om hästars behov och beteende utgör en hälsorisk för hästar, klienter, HUI-ansvarig och andra aktiva i HUI-verksamheten.
- Vi saknar kunskap om HUI innebär andra hälsohot för deltagande hästar än hästverksamheter generellt.
- Kunskap om hjälpmedel som tar hänsyn till hästens välfärd och människans säkerhet är bristfällig.
- Riskanalys för hästar i HUI behöver utvecklas.

14. Risker för klienten vid HUI

14.1. Säkerhet vid HUI och anpassning av gängse utrustning

Som vid all hästhantering gäller säkerhetsutrustning för ryttaren i form av godkänd ridhjälm, säkerhetsväst, skor med klack och stålhatta samt handskar. Utrustningen skall passa klienten och då klientens förutsättningar kan variera måste utrustningen anpassas till klienten utifrån insatsens mål och de förutsättningar som råder i det enskilda fallet. HUI-ansvarig ansvarar för att, utifrån sin kunskap om klienten och sin kunskap om hästar, anpassa utrustning till såväl ryttaren som till hästen. Ibland måste avvägningar göras och avsteg från gängse rutiner tas efter sammanvägning av den professionelle i samråd med klienten. Bedömningen görs utifrån såväl klientsäkerhet, utifrån grunderna för personcentrerad vård och utifrån den evidensbaserade praktiken (EBP).

Vanliga situationer som HUI- ansvarig kan ställas inför är att en klient inte kan använda hjälm på grund av extrem känslighet för sensoriska stimuli och därför gradvis behöver vänjas in vid att använda hjälm. Vissa personer har specialskor och kan inte använda andra som vore mer passande för ridning. Någon kan inte använda skyddsväst – västen hindrar den avsedda träningen av bålmskulatur. Spädbarn har för små huvuden – hjälmstorlek saknas, men hjälmen kan också utgöra en olycksrisk vid svag nackmskulatur och instabil bål. Det finns situationer där avsteg från gängse säkerhetsrutiner måste göras. Då är upp till den professionelles bedömning och åtgärder för att ändå skapa optimal säkerhet.

Syftet och målet med insatsen styr anpassningen för klienten, välfärdsaspekter styr anpassning av utrustning gentemot hästen.

14.2. Fysiska skaderisker

Ridsportens skadepanorama omfattar både tämligen allvarliga skador dvs. sådana som kräver sjukhusvård såsom hjärnskakningar eller benbrott men vanligast är dock tramp-, kläm och bitskador som inte kräver sjukhusvård (Hall Angerås, 2019). När skadefrekvens och skadetyper efterfrågas inom området HUI är incidenterna få.

Detta kan bero på att HUI faktiskt omges med rigorösa säkerhetsåtgärder och att få incidenter därmed uppstår. Det kan också bero på en underrapportering av incidenter (Hallberg, 2018). Eventuell incident- rapportering sker inom varje verksamhet och någon central registrering existerar inte. Det är därför svårt att få en överblick av hur verkligheten ser ut. Några internationella studier av incidenter och skador har genomförts och pekar på att det är färre incidenter inom HUI verksamheter än inom hästsektorn i övrigt (von Arbin, 1994). I ett svenskt HUI projekt som bedrevs 1998-2000 genomfördes dryga 700 uppsittningar. Två incidenter ledde till sjukhusvård för övervakning under ett dygn efter att ryttarna fallit av. I övrigt rapporterades mindre än tio tramp eller bett-incidenter. Inga klämskador rapporterades. (Slutrapport Pegasus 2000, VGR-NU sjukvården).

Den långa traditionen inom Habiliteringsverksamheterna av att erbjuda HUT till barn och ungdomar och erfarenheter från neurologisk rehabilitering för vuxna har lett till att en klinisk praxis har utvecklats inom fysioterapi. Denna innebär att behandlingsverksamhet utomhus eller i uppvärmda ridhus för personer med nedsatt rörelseförmåga och/eller nedsatt cirkulation ofta pausar under vintermånaderna pga. risk för köldskador i händer och fötter för ryttaren.

En viktig säkerhetsregel, som gäller i all ridning, men som blir extra relevant när ryttaren har en nedsatt rörelseförmåga är att man **aldrig** får göra fast en ryttare i utrustning eller häst. Kardborreband eller gummiband rekommenderas i den mån ett ben eller en arm behöver yttre stöd. Då kan man snabbt hjälpa ryttaren undan hästen i en akut risksituation med uppsutten klient.

För att förebygga skador i samband med en akut situation som kräver att ryttaren snabbt måste hjälpas av hästen skall teamet runt en rörelsehindrad ryttare återkommande träna rutiner för att säkert dra ryttaren av hästen.

14.3. Allergier

Allergier och/eller överkänslighetsreaktioner mot djur är vanliga och just allergi mot häst kan potentiellt leda till svåra sjukdomstillstånd. I stallmiljön kan även andra allergener från strö, foder och mögel finnas varför det inte alltid är hästen som man behöver undvika.

Personer med konstaterad allergi mot häst bör dock avrådas från att delta i HUI. Ibland värderar dock klienten vinsterna med aktiviteten högre än riskerna med allergin. Eftersom hästallergenerna ofta finns i kläder och i stöv, saliv eller urin kan förläggandet av HUI-aktiviteten utomhus, med särskild klädsel och i kombination med att klienten undviker att borsta hästen bli en genomförbar lösning för individen.

14.4. Specifika risker vid olika typer av funktionssvikt

Klienten har alltid ett hälsorelaterat problem som grund för att söka HUI. Beroende på problemets karaktär blir säkerhetsaspekterna individuella. I en verksamhet som tar emot olika målgrupper behöver riskbedömning vara anpassad till alla möjliga förekommande situationer. Vid begränsade verksamheter krävs specifik anpassning för respektive funktionsvariation.

Tillgänglighetsbedömning är en hjälp att identifiera risksituationer på anläggningen. Då analyseras hur anläggningen uppfyller kraven för tillgänglighet och för vilka persongrupper som anläggningen är lämplig eller vilka anpassningar som krävs.

Vanliga fysiska tillstånd relevanta för riskbedömning är benskörhet som ökar risken för frakturer och epilepsi som inte är kontrollerad. Nedsatt rörlighet, ofrivilliga rörelser, nedsatt koordination eller nedsatt styrka kan öka skaderisken. Uppsittning och avsittning är kända risksituationer som kräver extra noggrannhet och förberedelse.

Fysiska funktionsnedsättningar är oftast synliga och därför lättare att uppmärksamma än de osynliga nedsättningar som en deltagare kan ha. Det är uppenbart för var och en att en person i rullstol har svårigheter att snabbt flytta sig om hästen blir rädd. En person med trauma i sin historia kan bli oförmögen att handla i en akut situation och därmed sakna förmåga att hoppa undan vid en oväntad händelse. Denne blir därför lika sårbar i situationen oavsett en till synes frisk och välfungerande kropp. Nya deltagare måste därför alltid ges samma skydd i introduktionen av HUI oavsett funktion och identifiering av säkerhetsrisker är verksamhetsansvarigs ansvar.



Bild 15. Uppsittning vid ramp – OBS så att inte foten blir klämd (Foto: Margareta Håkanson).

Kognitiva nedsättningar innebär att vaksamhet, minne och initiativförmåga kan vara nedsatt. Säkerhetsinstruktioner kan vara svåra att komma ihåg från gång till gång och kan behöva upprepas vid varje tillfälle. Även rörelsers hastighet och precision, koordinationsförmåga samt förmågan att uppfatta en situation i dess helhet kan vara helt eller delvis påverkat. Såväl skador som medicinering kan ge upphov till kognitiv nedsättning hos deltagaren och blir således relevant att ta hänsyn till för en säker insats. Klienter med kognitiv funktionsnedsättning kan också ha nedsatt impuls kontroll, dvs. följa stundens ingivelse och därmed inte förutse konsekvenser av sitt impulsiva handlande. När vuxna klienter antas ha kognitiv svikt pga funktionsvariation eller medicinering kan det vara bra att använda samma säkerhetsrutiner som för barn.

Hörselnedsättning innebär som främsta risk att man inte kan uppfatta varningsrop. Man har också svårt att uppfatta ljud från hästar eller ryttare som närmar sig och som kan innebära fara. En hörselnedsättning innebär också att instruktioner kanske inte uppfattas som de avsetts och att missförstånd mellan människor lätt uppstår på grund av hörfel. Oavsett om det är personal eller klienter som har hörselnedsättning kan bristande hörsel alltid innebära en säkerhetsrisk för alla inblandade i en krissituation. Det är därför viktigt att återkommande genomgång av rutiner för säkerhet genomförs samt att säkerhetsrutiner är tillgängliga skriftligt, på olika språk inklusive teckenspråk, och muntligt samt repeteras praktiskt. Det är personen med hörselnedsättning som ansvarar för att reducera sin nedsättning optimalt genom att använda hörselhjälpmedel. HUI ansvarig kan förstärka med specialutrustning för att kommunicera på avstånd.

Synnedsättning är ofta tydligare för omgivningen att uppfatta än de osynliga funktionsnedsättningarna, kognitiv svikt och hörselnedsättning. Risksituationer kan uppstå beroende på synnedsättningens karaktär. I verksamheten kan tydliga och stora skyltar med kontrast underlätta. Information i punktskrift eller inläst information om säkerhet kan vara en strategi för inkludering av deltagare med synnedsättning. Hästarnas omgivning; stallplan, stall och eventuellt inomhusutrymmen för fika och eller omklädning, kan vara en större säkerhetsrisk för en deltagare med synnedsättning än hästarna och deras beteende, och en tillgänglighetsanalys utifrån synnedsättning är en tillgång för att minimera riskerna.

Risksituationer kan drabba både människor och hästar:

1. Ryttaren har kontrakturer i fingrarna (kan inte räta på dem utan de förblir böjda) och skall ge hästen en morot efter ritten. Hästen biter även i ett finger när den tar moroten.
2. Gruppverksamhet. Deltagarna ska hämta hästarna i hagen, det är lerigt och halt. En häst blir ivrig och deltagaren, som har ryggproblem, hinner inte med, halkar i leran.
3. Uppsittning med hjälp av lyft då personen ofta har nedsatt styrka och balans. Hästen är ovan vid att ryttaren sänks ner över ryggen så långsamt och tar ett steg framåt innan ryttaren hittat sin balans.
4. Uppsittning vid ramp, hästen är ej tillräckligt tränad och trygg och flyttar sig från rampen under uppsittningen, ryttaren klarar med hjälp att sitta upp på hästen, men sträcker sin lårmuskel.
5. Anpassad fritidsridning. Slutet av passet närmar sig, ryttaren med MS har travat lyckosamt med hjälp av ansvarig ledare, men kommer nu överens med personen som leder hästen att prova en gång till för att visa hur bra det går. Stämmer inte av med ansvarig ledare. Ryttaren är för trött, tappar balansen och glider av.

Instrument för riskanalys behöver utvecklas som del i HUI verksamheters kvalitetsarbete. I Bilaga 1 finns en sammanställning av exempel på identifierade risk-situationer för både klient och häst som hjälp i utvecklingen av en enskild verksamhets kvalitetsarbete.

14.5. Slutsatser

- Bristande kunskap om hästars behov och beteende utgör en hälsorisk för klienter i HUI verksamheter.
- Alla i HUI teamet behöver kunskap om säkerhetsrisker med de osynliga funktionshindren.
- Tillgänglighetsanalys är ett verktyg för att reducera risker för klienten.
- Riskanalys för klienter i HUI behöver utvecklas.
- HUI - teamet behöver återkommande öva tekniker och samspel, främst för akut avsittning för ryttare med rörelsehinder.

15. HUI verksamheter som välfärdsresurs

HUI verksamhet skulle kunna betraktas som en extra belastning för hästarna jämfört med vanlig ridning men det finns praktiska exempel på hur HUI verksamheter skapat välfärdsvinster för hästarna i form av extra tillsyn, skötsel, omsorg, utbildning, motion, utomhusvistelse, födosök, social kontakt och aktivering samtidigt som klienterna fått en gedigen rehabilitering, arbetsträning eller skolgång. Nedan beskrivs tre exempel som illustrerar hur HUI verksamheten kan planeras för att också skapa förutsättningar för en ökad välfärd för den individuella hästen.

15.1. Daglig verksamhet som rehabiliteringsresurs för en ridskoleverksamhet

Hästen Putte har varit halt och skall sättas igång efter en period av vila med dagliga promenader i skritt, i ojämn terräng och gärna med inslag av upp och nedförbackar.

Martina behöver öva sig att vara tydlig med vad hon vill. Hon har en dålig kondition och svårt att på eget initiativ röra på sig. Helst sitter hon framför datorn. Hon har en lindrig utvecklingsstörning och har ett jobb på en daglig verksamhet.

Både Putte och Martina övar balans, styrka och kondition när de tillsammans går sina promenader. Putte vill gärna äta, så Martina tvingas vara uppmärksam på att han inte plötsligt doppar huvudet in i en buske och nästan drar omkull henne. Är hon bra i sin timing och tydlig nog i sitt NEJ, med både kroppsspråk, verbalt och i tonfall så slutar Putte att försöka äta och promenaden blir inte lika präglad av deras olika viljor. Att gå i ojämn terräng är en utmaning för Martina. Hon har en dålig kondition och med en dålig balans blir minsta ojämnheter en utmaning. Hon blir trött och andfådd trots att de båda går i skritt.

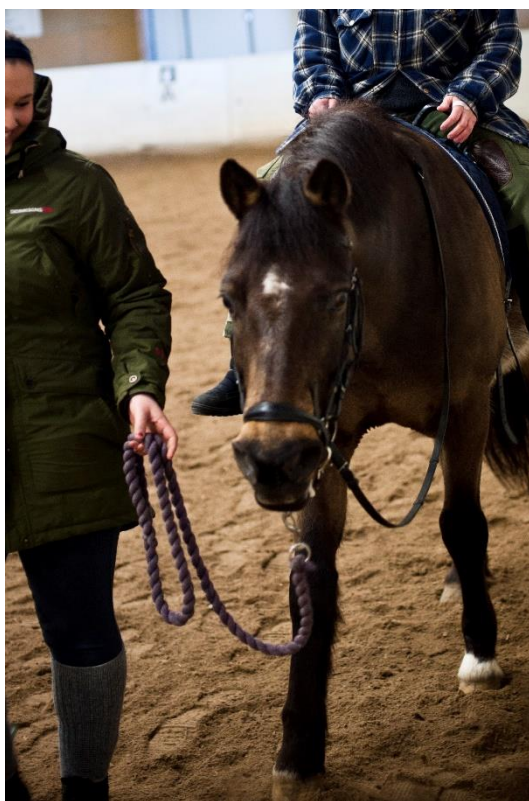
Efter en månads dagliga promenader fem dagar i veckan med gradvis ökande svårighetsgrad är både häst och människa i en bättre kondition. Balansen har förbättrats för Martina liksom konditionen. Hon är tydlig i sina signaler och i sitt samspel med Putte. Hon går gärna med honom och har gradvis hittat på nya utmanande övningar för sig och sin häst, så nu kliver de över stockar, backar i uppförslut och går slalom mellan träden i både uppförslut och nedförslut.

Putte har inga tecken på hälta längre, han har börjat ridas igen och har inte tappat kondition eller smidighet trots sin konvalescens. Tack vare Martinas insats är Puttes

välbefinnande tillgodosett och han har fått såväl fysisk träning som mental stimulans trots att han har varit ”tagen ur tjänst” på ridskolan där han vanligen arbetar.

15.2. Ridskolehästens paus i vardagen – en stund av ökat välbefinnande

Freja är ridskolans mest stabila och populära häst. Snäll, vänlig, välutbildad och lätt att ha att göra med. För att hon inte skall överbelastas i vardagsarbetet är hon också en av de hästar som alltid deltar i psykiatrins verksamhet med kroppskännedomsträning till häst en förmiddag i veckan. Under dessa timmar blir hästarna borstade i boxen av en person. Syftet är att det skall gå lugnt till och att hästens behov skall prioriteras. Kroppsområden där hästen verkar gilla att bli berörd upp-



märksammas liksom om hästen visar tecken på obehag. Det kan innebära att Freja, om hon visar tecken på att hon behöver det, också kan lämnas i fred. Terapeuten, ridskolans ansvariga kontaktperson och patienten samråder när det uppkommer tveksamheter. Efter omvårdnadsstunden startar en stund i manegen med övningar med hästarna. Då har hästarna pad och volttigegjord på ryggen eller att ryttaren rider barbacka. Allt går lugnt till och övningar görs i skritt. Hästarna leds och personen på ryggen får fokusera på att hitta sin mittlinje, fördela tyngden jämt, följa med i hästens rörelser och fokusera på sin andning så att spänningsgraden minskar.

Bild 16. Ett alternativt arbete för hästen i ridskolemiljön kan bli en avkopplande stund för både häst och ryttare. För ökad säkerhet bör alla ha handskar samt undvika att vira grimskaflet som en ögla runt handen (Foto: Ida Melin).

Hästarna ses sänka sina halsar när de leds i skritt, ibland frustar de. I samspelsövningar uppmärksammas deras gensvar på människornas aktiviteter. Syftet med övningarna är att patienterna genom samspelet med hästarna skall bli medvetna om vad de känner i och gör med sina egna kroppar. Hästarnas beteende, kroppsligt och via lukt, ljud och avstånd, tjänar som levande exempel på hur olika däggdjur som

människor och hästar signalerar sitt välbefinnande respektive obehag. Målet med hästens deltagande är att skapa en stund av välbefinnande för hästen. Först då kan syftet med behandlingsinsatsen uppnås till fullo.

Ett annat sätt att ge ridskolehästen en bra variation är att de får medverka på de återkommande lektionerna med anpassad fritidsridning, där ett lugnare tempo och andra stimuli än ordinarie lektioner ingår. Då är insatsen inte lika specifikt inriktad mot att öka hästens välbefinnande, men utgör en motpol till ordinarie lektioner genom ett annat upplägg.

15.3. Rörelseträning för den åldrande hästen

Inom en gruppverksamhet i arbetslivsförberedande rehabilitering har en av deltagarna, Per, problem med artros, ledvärk och smärta. Islandshästen, Nosse, 25 år har spatt i båda bakbenen, och är ordinerad lättare promenader och vistelse i hagen av veterinär. Nosse visar ingen hälta, men ska inte ridas. Genom att paras samman med Nosse får Per en särskild förståelse för både sig själv och hästens besvär och för hur viktigt det kan vara med anpassad fysisk aktivitet. Per blir mer motiverad att röra på sig själv och känner sig stärkt i att kunna bidra till Nosses välmående. Nosse verkar tycka om att få vara med en stund på promenader i naturen eller vid markövningar på ridbanan. Han deltar villigt och kommer fram till Per i hagen. Hela gruppen lägger märke till detta och hur handledarna är måna om både häst och människa vilket bidrar till att stärka förtroendet och relationen till handledarna, till hästarna och inom gruppen.

15.4. Övriga aspekter på hästens välfärd

I en HUI verksamhet kan hästar erbjudas en mer varierad träning och belastning utöver den vardagliga på t ex en ridskola. En bra yttre miljö för hästar är även en bra miljö för människor, så det finns stora anledningar till att erbjuda hästarna bästa möjliga yttre miljö.

En ännu outnyttjad resurs för hästars välfärd är en systematisk rehabilitering av hästar i samverkan med en HUI-verksamhet där omsorg om och utbildning av hästar är verksamhetens innehåll. Här skulle en win-win situation kunna uppstå. Genom att använda sig av speciellt utformade naturbanor med stockar att kliva över, specifika övningar och hinder kan stimulerande miljöer som främjar både hästens och klientens utveckling skapas.

15.5. Slutsatser

- Fokus på ökad välfärd för hästar kan påverka effekten av HUI-insatsen positivt.
- HUI verksamheter kan vara en välfärdsresurs för hästar i rehabilitering.
- HUI verksamheter vid ridskolor kan berika ridskolehästens vardag.

16. Etik för hästen som arbetskamrat

Som i all verksamhet där djurs och människors välmående och hälsa kan påverkas, utgör hästunderstödda insatser en sorts etiskt bjudande situationer. Dels ska klientens hälsa gynnas, och bieffekter som att bli sparkad av hästen eller att erfara upplevelsen av att ha behandlat hästen felaktigt, behöver undvikas så långt det någonsin är möjligt. Hästhantering och hästhållning präglad av etisk medvetenhet, bidrar till att minska riskerna för händelser som dessa.

I det här kapitlet kommer därför ett slags modell för etiska relationer mellan människa och häst att presenteras. Etiskt medvetna relationer mellan människor och häst, minskar risken för att hästarnas välfärd äventyras. Det framstår också som sannolikt att etiskt medvetna relationer med hästen bidrar till att möjliggöra goda behandlingsresultat (Ekholm Fry, 2019), där klienten inte behöver uppleva att genom hästhanteringen upprepa och återskapa egna negativa erfarenheter, nu riktade mot hästen (Bornemark & Ekström von Essen, 2010).

Innan modellen för etiska relationer i hästunderstödda insatser presenteras, kommer vi att diskutera något lite om det arbete som hästar utför och om hästar som arbetskamrater och medterapeuter. Behovet av den diskussionen går tillbaka till att hästar (och djur i allmänhet) erfarenhetsmässigt har tillskrivits en ganska begränsad roll i det behandlingsarbete man låter dem delta i. För att etiska relationer ska kunna möjliggöras, bör hästarna i HUI inte ses enbart som en miljöberikning för klienterna, och inte heller som "ett slags övergångsobjekt som sedan ska bli korv" (Andersson, 2017).

Om hästarna inte är viktigare än så i det pedagogiska och terapeutiska arbete som de sägs understödja (eller assistera), finns det skäl att istället ifrågasätta att man alls använder sig av hästar, inte minst mot bakgrund av att det finns välfärdsrisker för hästarna kopplade till just HUI. Välfärdsrisker som troligen inte minskas av att HUI-branschen ännu är så pass instabil och föränderlig som den är (Andersson, 2021).

Det finns också en omfattande djuretisk debatt, som just allvarligt ifrågasätter att och hur människor använder sig av djur. Denna debatt kommer inte att redovisas här, men det betyder inte att den är betydelselös för hur vi arbetar etiskt medvetet med hästar (se t ex Sandøe & Christiansen, 2009). Etikdiskussionen i detta kapitel utgår från att vi använder oss av hästar i HUI (därav namnet) och att detta ska göras med en etisk medvetenhet som går utöver de olika (och viktiga) yrkesetiska

koderna, och handlar om det *etiska innehållet* i relationerna mellan HUI-ansvariga, klienter och hästar.

16.1. Arbete utfört av hästar?

Hästarnas – och andra djurs – arbete för människor har ofta tyst tagits för givet. Om det också har osynliggjorts på något avsiktligt sätt, är nog svårt att få veta. Både forskare och sociala rörelser har på senare tid påpekat att det finns ett behov av att identifiera hästarnas arbete, och att tydliggöra vad hästarnas (och andra djurs) arbete betyder för människor och i samhället. Ett sätt att göra det, är genom att noggrant studera arbetsrelationer mellan hästar och människor, både historiskt och i nutid. Mycket av det som görs och har gjorts i våra samhällen över tid, hade varit omöjligt utan hästarnas arbetsinsatser. HUI är ett utmärkt exempel på det.

Ett vanligt sätt att prata om djur i arbetet eller om ”djurarbete” (jfr engelskans ”animal work”) är att med dessa termer avse arbete som utförs av människor med djuren, vilket i sin tur kan vara både sådant som att arbeta med skötseln av djuren i jordbruket och att arbeta med förslagsvis plöjning där plogen dras av en häst, ox eller åsna. Det handlar alltså om arbete *för* och *med* djur, där dock endast människans arbetsinsats är den som betonas och synliggörs (Arluke & Sanders 1996). Man talar vanligtvis om att människan har plöjt åkern, snarare än om att oxen har gjort det (se även Andersson & Sassner 2021).



Flera teoretiker har arbetat med att utveckla begreppsapparaten i sammanhanget, och således skriver Porcher (2016) om att djurarbete (animal work) bör ges betydelsen av arbete som utförs *av* djur, medan Coulter (2016) menar att djurarbete kan stå både för arbete som utförs *för*, *med* och *av* djur. Inom ramen för HUI utförs naturligtvis arbete *för* hästarna; de tas omhand. Det tycks också uppenbart att arbete utförs *med* djur, då den HUI-ansvarige terapeuten arbetar med hästen under själva insatserna.

Bild 17. Arbetshäst 2021 (Foto: Margareta Håkanson).

Så återstår då frågan om något arbete utförs av hästarna i HUI. Sådant arbete kan vara arbete i fysikalisk mening, som att bära en klient på ryggen. Vilket, om något, terapeutiskt arbete som utförs av hästarna, är svårare att precisera. Det beror såväl på hur vi väljer att definiera arbete, inte minst terapeutiskt arbete, som på i vilken mån sådant som hästen gör faktiskt bidrar till goda behandlingsresultat. Det är förstas en svår fråga att undersöka, men trevande försök och begynnande teori-bildning finns (Andersson, 2017 & 2019). Frågan blir inte mindre komplicerad av att själva den miljö som hästen finns i, har betydelse för behandlingen. Det verkar dock inte rimligt att säga att den omgivande miljön utför ett arbete, än mindre att miljön är någon form av medterapeut.

En möjlig etisk hållpunkt här, mot bakgrund av vikten att identifiera hästarnas arbete och det etiskt problematiska i att använda sig av HUI om hästarnas arbete inte ens kan identifieras, skulle kunna vara just att om vi inte kan se det hästen tillför, så kan det knappast berättigas att alls använda sig av hästar.

16.2. En modell för etiska relationer

Två svenska forskare (Lerner & Silverberg, 2019) visar hur en modell utvecklad av Nussbaum (2004, 2011) på ett lovande sätt kan användas för att tydliggöra etiskt betydelsefulla aspekter av relationer mellan människa och häst. Denna etiska modell kallas på engelska för "capability approach" (se även Sen, 2005). Capability approach handlar om vad som utmärker ett gott liv, och hur det kan främjas av samhällets institutioner och organisationer (av vilka ju HUI är en del). Lerner och Silverberg analyserar hur Nussbaums modell för capabilities (kapaciteter) och functionings (funktioner) kan tillämpas på hästunderstödda insatser, vilket också får stöd av Nussbaum som menar att modellen kan vara en etik för relationer över artgränserna. Hur de olika kapaciteterna ser ut och hur de kan främjas – eller skadas – i olika relationer, påverkas förstås i viss mån av om relationen ifråga är mellan två människor, eller mellan en människa och häst.

Det är en intressant styrka hos denna typ av teoribildning att den inte utan att först undersöka hur de berörda parterna själva ser på sina liv, tillåter att aspekter av livskvalitet avfärdas med hänvisning till att "man alltid har gjort så här" eller "de vet inget annat", eller (Amartya Sens eget exempel) att BNP befinner sig i tillväxt. Det vill säga, modellen tillåter oss inte att vila i att vedertagna konventioner och vanor automatiskt skulle innebära att relationerna är etiska och att livsvillkoren är goda nog. Modellen kräver istället, för att kunna tillämpas, att dessa saker undersöks. För HUI:s vidkommande innebär det att man undersöker hur relationer kan vara fruktbara för de inblandade.

Samtliga kapaciteter i den här modellen (capability approach) för etiska relationer, pekar både på egenskaper hos oss själva, hos den vi har en relation med och på något som samhällets organisation och institutioner har inflytande över.

Förenklade skulle vi kunna säga att samhällets institutioner erbjuder klienten att få ta del av hästunderstödda insatser, som ett sätt att hjälpa hen att leva ett liv som passar hen bättre genom att hen får utveckla sina kapaciteter. Den utvecklingen sker alltså i HUI i relationen mellan klient, HUI-ansvarig och häst. Så långt denna relation är etisk i modellens mening av ordet, får ingen av de i relationen ingående parterna sina kapaciteter försämrade av relationen. Det är viktigt att komma ihåg att detta inte begränsas till själva insatserna. En etisk relation, och även de materiella villkor som omgärdar den (för hästarnas del till exempel inhysningsform och foderstat), kan och får inte ha negativ effekt för någon av parternas kapaciteter vad gäller deras liv utanför insatserna.

De tio kapaciteterna som ingår i modellen är liv, hälsa, kroppslig integritet, tankar och sinnesintryck, emotioner, praktiskt förnuft, tillhörighet, andra arter, lek och kontroll över sin miljö (Nussbaum, 2004 & 2011).

Kapaciteten liv handlar om att få leva så länge som är normalt för arten. För hästen betyder det att relationen med människor inte innebär sådant som att få förslitningsskador eller bli felaktigt utfodrad och drabbas av fång, med avlivning och ett förkortat liv som följd. Detta har ju samtidigt med hälsan att göra. Den kroppsliga integriteten handlar om att få röra sig rimligt fritt, och att inte utsättas för våld mot den egna kroppen. När det kommer till sinnesintryck och tankar, är det kanske lite oklart vad det kan betyda för en häst, men exempel skulle kunna vara sådant som att hästen inte förhindras att reagera och bete sig adekvat för sin art och sin personlighet när saker händer i dess närhet.

Hästar har många olika emotioner och tillsammans med klienter som kanske har låg impuls kontroll och starka känslouttryck, måste också hästens känslor ges utrymme för att relationen ska kunna anses vara av etisk karaktär. Det, i sin tur, kräver förstås forskning och kunskap om hästars reaktioner och om att träna hästen för sin uppgift i HUI-verksamheterna, med mera. En annan viktig etisk aspekt av detta, kan vara att inte forcera kontakten mellan klient och häst (Forsling 2014).

När det gäller det praktiska förnuftet, menar Lerner och Silfverberg, saknas ännu tillräcklig kunskap om arten av hästens kapacitet på området. Att hästar dock *har* sådan kapacitet, kan sägas framgå av att de ju klarar av att leva både tillsammans med varandra och med människor. Kanske kan HUI vara en lämplig arena för att lära oss mer om just hästars förnuft och kognitiva förmågor (Andersson, 2017)?

HUI erbjuder på ett tydligt sätt människor att utveckla sin kapacitet till tillhörighet (Forsling, 2001), medan den riskerar att beröva hästen sin. Relationen bör alltså, för att kunna anses som etisk, vara sådan att hästen ges möjlighet att få leva flockliv med andra hästar.

Kapaciteten att relatera med andra arter framstår som omöjlig att bortse från då det gäller HUI. Den etiska utmaningen består istället i att detta sker på sätt som är utvecklande för samtliga ingående parter, oavsett art. Vi vet att hästar är mycket

duktiga på att läsa människor, medan det kanske är mer tveksamt hur duktiga människor är på att läsa hästar?

Exempel visar hur HUI kan ge klienterna utrymme för lek (Forsling, 2014). Att ge hästen ett motsvarande utrymme, även under insatserna, är en etisk utmaning som med god kunskap om hästar och hästars beteende borde vara möjlig. Kan HUI lämna plats för hästars initiativ och påhitt?

Och slutligen, den kapacitet det är att ha kontroll över sin miljö. Naturligtvis kan inte hästar själva utforma sin miljö och sedan bibehålla kontrollen över den, men de kan erbjudas att leva i miljöer som är begripliga för dem och som möjliggör deras naturliga beteenden och deras responser på olika händelser och förändringar i miljön. Den formen av kontroll över sin miljö, är mer än vad många människor har, och det är en mycket rimlig etisk princip att alla borde få ha sådan kontroll.

Med detta, kan Lerner och Silfverberg anses ha tydliggjort hur en redan i förväg etablerad modell för etiska relationer inte bara kan tillämpas på HUI. Den kan också antas bidra till att utveckla HUI.

Capability approach är en teori utvecklad av Amartya Sen (nobelpristagare i ekonomi 1998). Ursprungligen handlar den om relationer mellan utvecklingsländer och rikare länder, och om relationer mellan medborgare och myndigheter. Filosofen Martha Nussbaum visar hur teorin även kan tillämpas på relationer mellan människor och djur; teorin fungerar väl för att tala om relationer som präglas av formell ojämlikhet.

16.3. Slutsatser

- En utvecklad etisk medvetenhet kan bidra till att förbättra välfärden hos alla inblandade i HUI.
- “Capability approach” visar sig vara en etisk modell som är användbar inom HUI, både som tillämpat etiskt ideal och som grund för en förståelse av etiskt innehåll i relationer.
- Den etiska diskussionen och ställningstagandena blir aldrig färdiga. Villkoren omkring relationerna förändras hela tiden och kunskapen om både människors och hästars välfärd likaså. Den etiska diskussionen måste därför pågå ständigt.

17. HUI och Agenda 2030

Denna rapport har fokus på hästars välfärd och hästars inverkan på människors hälsa. En nyligen publicerad genomgång av hållbarhetsmålen och deras koppling till djurvälfärd visar att många av hållbarhetsmålen går hand i hand med en ökad djurvälfärd (Keeling et al 2019). Inom HUI är hästvälfärden ouppslutligt förenad med säkerheten för människorna som deltar i hästunderstödda insatser. De globala målen i Agenda 2030 nr 3, 4, 5, 6, 8, 10, 11 och 16 är särskilt relevanta för hästar och människor i denna rapport.

Med utgångspunkt från dessa mål vill vi lyfta några viktiga aspekter:

Mål 3: God hälsa och välbefinnande

Rapportens huvudsakliga fokus gäller detta mål. Men vad betyder det att ha god hälsa respektive välbefinnande? Vi behöver ett hälsobegrepp som är relevant för både hästar och människor – och WHO:s hälsobegrepp gäller både djur och människor. Bland de kriterier för hälsa som sammanfattas i kapacitetsbegreppet (se kap 16) behöver vi finna former att använda i verksamheter så att det blir lätt att göra rätt och värna både hästar och människor i verksamheterna. Här behöver vi utveckla verktyg som ännu inte finns.

Etiska konsekvenser av brister i välfärden är en annan viktig fråga. Det är oetiskt att främja människors hälsa på ett sätt som äventyrar hästens. Verksamheter som åsidosätter hästvälfärden kan på goda grunder ifrågasättas. Det är direkt kontraproduktivt att tvinga klienter att bevittna övergrepp eller försummelse av hästar eller andra djur och människor i en vårdande verksamhet (Carlsson, 2017; Ekholm Fry, 2021). Hästvälfärden är särskilt viktig att förstå och hantera när klienterna bär på egna trauman och lätt kan dra paralleller mellan sig själva och djuren.

Mål 4: God utbildning för alla.

Här adresseras flera aspekter av rapporten. HUI innebär att hästen blir en del i en lärandemiljö och i en lärandesituation för klienten. Det är dock inte endast klienten som berörs av lärandesituationer, även hästen och HUI-ansvarig inkluderas på olika sätt. Lärande blir centralt och basen för hur vi skapar förutsättningar för väl fungerande HUI-verksamheter. Hur lär sig hästar? Hur stimulerar vi lärandet hos människan med funktionssvikt, hur förstår vi hästens beteende, hur överför vi kunskap från en individ till en annan och hur går detta till över artgränserna?

Är utbildning ett koncept begränsat till skola och skolformer eller är god utbildning till alla även en möjlighet att ge hästen en god utbildning, att ge inblandade människor i verksamheterna oavsett funktion och funktionsnivå en tillgång till ett livslångt lärande?



Vi hävdar att hästen kan ge människan förutsättningar för att lära, genom fysisk inverkan, som motiverande faktor och genom att erbjuda en lärandemiljö. Den inkluderande situation som en HUI-verksamhet kan erbjuda kan vara nyckeln till att upptäcka lärandets glädje och bli ett steg till en fungerande skolgång.

Bild 18. Hästskötsel och upptäckarglädje i kombination. När skall man lära sig hur hästens fötter ser ut på undersidan, om inte när man lär sig kratsa hovar? För ökad säkerhet bör man bära hjälm samt skor med stålhatta (Foto: Margareta Håkanson).

Mål 5: Jämställdhet

I rapporten beskrivs hur HUI-branschen är en bransch i utveckling. Ofta drivs verksamheterna av kvinnor, som startar företag för att kunna kombinera sin kompetens inom människovårdande yrken med sin kompetens och erfarenhet inom hästsektorn. Att stärka utveckling av HUI-företagande innebär alltså i mycket att stärka kvinnors företagande. Hot och våld i nära relationer, mot framförallt mot kvinnor, drabbar ofta även djur och utifrån denna rapportens fokus är det viktigt att notera att detta även riskerar att drabba hästarnas välfärd. Att delta i HUI kan för en våldsutsatt person eller en utövare vara en väg att finna styrka, lära sig att sätta gränser utan att bruka våld. Det är den typen av vänlig, men tydlig kommunikation som fungerar med hästar. Den handledda icke-verbala kommunikationen och interaktionen med hästen såväl från marken som uppsuttet stärker både självkänsla, egenmakt, kroppskännedom och självförtroende vilket kan vara starkt bidragande till att, understödja en rättvis fördelning av makt och öka inflytande över den egna livssituationen genom en förbättrad självkännedom och en ökad insikt av den egna förmågan.

Mål 6: Rent vatten

Vattenkvalitéer påverkas av en rad faktorer, bland annat utsläpp av olika typer av mediciner. HUI-verksamheter kan påvisa positiva effekter för människors psykiska och fysiska mående. HUI innebär icke-farmakologiska insatser. Om farmakaanvändningen kan reduceras genom att HUI leder till andra strategier för att öka hälsan respektive minska lidande än att använda farmaka, påverkas även vatten-kvalitéer. Minskad farmakaanvändning ger minskade restmängder i avloppsvatten och ut i naturen. Vi ser HUI som en betydande del i en strategi för att minska farmakaanvändning för personer med medicinering mot ångest, depression och smärta, medicinering relaterad till stressrelaterad respektive psykisk ohälsa.

Mål 8: Anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt

HUI är en resurs för att skapa förutsättningar för återinträde i arbete. Många personer med långvarig sjukskrivning får hjälp att återerövra funktion i djur- och naturunderstödda insatser. HUI ger möjlighet att skapa vårdkedjor från sjukvård via arbetslivsinriktad rehabilitering till anpassat arbete, i bästa fall full arbetsförmåga. Arbetsituationen med djur på arbetsplatsen minskar psykisk stress. En hög grad av individuell anpassning av arbetsuppgifter är möjlig. Då skapas möjligheter till att bli fullvärdig samhällsmedborgare och delta i arbetslivet även för en person med funktionsnedsättning. Med anpassade anställningsmöjligheter och anständiga arbetsvillkor växer också en bredare arbetsmarknad fram lokalt och på landsbygden kan små och betydelsefulla verksamheter växa fram i samverkan med HUI verksamheter. HUI verksamheter kan bidra till ekonomisk tillväxt i lokalsamhället.

Mål 10: Minskad ojämlikhet

När HUI-verksamheter drivs optimalt i fråga om kvalitet och långsiktighet kan dessa bidra till en rättvis tillgång till insatser som främjar en god hälsa och en god livskvalitet för människor med stora behov och begränsade resurser. Det gäller exempelvis för människor som befinner sig i utanförskap eller riskerar att bli marginaliserade på grund av ålder, kön, funktionsnedsättning, ras, etnicitet, ursprung, religion, ekonomisk eller annan utsatt ställning. Det kan även gälla för hästar i utsatta situationer, vars hälsa och välfärd behöver värnas specifikt. Att i detta mål betona vikten av hästens roll i samhället kan skapa ökade möjligheter till inkludering i det sociala, ekonomiska och politiska livet och gynna såväl människor som hästar utifrån en helhetssyn som går över artgränserna.

Mål 11: Hållbara städer och samhällen

HUI-verksamheter sammanför människan och naturen. Hästen är en viktig del av vårt kulturarv och det oavsett vilka geografiska områden vi stammar från. Hästen har en integrerande roll i HUI-verksamheter och skapar möjligheter för alla människor att via ett gemensamt intresse ta del av social gemenskap. Hållbarhet har

många dimensioner. Hästvälrfärden är grundläggande för en hållbar häst i verksamheten. Hästens miljö med byggnader, hagar och ridvägar ger människan en hälsofrämjande miljö som bidrar till en hållbar livsmiljö. Hästen bidrar till samhället med gödsel, öppna landskap, närhet till djur och natur och kan skapa en förståelse för naturens kretslopp för de som kommer i kontakt med HUI-verksamheten. Ju fler människor som lever hela sitt liv i städer, desto viktigare blir kontakterna med djur och natur för att bygga och bevara hälsa. Domesticerade djur är en ouplöslig del av människans historia och av största värde för att skapa grundmurad trygghet hos individer där hälsan sviktar.

Mål 16: Fredliga och inkluderande samhällen

En form av HUI kan vara att arbeta med sociala relationer. Den naturliga hästflocken har en social struktur som främst löser konflikter genom tydlighet i visuella signaler och undvikande av aggressioner. Genom att studera och samtala om hästflocken och dess dynamik kan en effekt av att sammanföra klienter och hästar bli att uppmärksamheten på konfliktbeteenden även leder till att mänskliga sociala beteenden uppmärksammas. Hästbeteende kan bli en modell för klienterna. Den direkta återkopplingen från hästen är en av de aspekter som lyfts fram när HUI-insatsers effektivitet diskuteras. Återkopplingen är direkt, kroppslig och neutral. ”Hästen dömer inte, den ser mig som jag är här och nu” är vanliga kommentarer från klienter. God hästvälrfärd skapar harmoniska hästar som fungerar säkert i samspelen med klienten. Den direkta återkopplingen sker även i form av signaler om välbefinnande. När HUI-verksamheter inriktar sin verksamhet på att upptäcka och förstärka signaler på hästarnas välbefinnande får verksamheten ett stort värde för både hästar och människor och kan bidra till att välfärden kontinuerligt stärks. Begreppet One Welfare kan användas som ett sätt att beskriva relationen mellan mänskligt välbefinnande och djurs välbefinnande och att båda gynnas av varandra.

17.1. Slutsatser

- One Welfare begreppet är särskilt relevant i HUI.
- Hållbara verksamheter gynnar hållbar hälsa hos människor och djur.
- HUI verksamheter kan vara resurser för att nå de globala målen.

18. Slutsatser och rekommendationer

Efter en genomgång av vetenskapliga artiklar, böcker och hemsidor i ämnet, samt efter diskussioner mellan författarna har vi kommit fram till följande slutsatser och rekommendationer om vad som bör göras för att man ska uppnå bäst hästvelfärd och minst humanrisker inom HUI.

HUI är en mötesplats mellan samhällets utbud av välfärdstjänster för människor, hästnäringen, landsbygdsutveckling och djurskydd. Komplexiteten har påtalats tidigare i projektrapporter (Håkanson, 2007, 2008a; Håkanson et al., 2008a). Näringen styrs av regelverk från flera olika departement och myndigheter. Tillsyn bedrivs t ex via Länsstyrelserna respektive IVO och Skolinspektionen. Utbildning och forskning rörande hälsoaspekter för människa-hästinteraktion kräver tvärdisciplinär samverkan. Hela branschen berörs av politiska beslut rörande hästnäringen, välfärdstjänster och utbildningsfrågor, lokalt, regionalt och centralt. Utveckling av ett enhetligt system för att främja hästvelfärd och klientsäkerhet inom HUI kräver samverkan på många nivåer.

Slutsatser:

- Hästar bidrar till människors hälsa och välfärd på olika sätt inom vård, omsorg och rehabilitering, samt är under utveckling som resurs för skolan.
- Hästföretag med inriktning mot hästunderstödda insatser är en växande bransch på landsbygden där utbildningsnivån hos ansvariga varierar.
- Kunskaper om hästares beteenden och behov är av största vikt för att säkerställa både hästvelfärden och klientsäkerheten.
- Kvalitetskriterier och tillsynsrutiner för att värna hästvelfärd inom HUI-verksamheter behöver utvecklas och implementeras.
- Utbildning om hästares signaler på bristande välfärd behöver utvecklas och ingå i en grundläggande utbildning om hästar för HUI-ansvariga.
- Rätt använda kan de aktiviteter som sker i HUI ha potential att vara en positiv resurs för hästvelfärden.
- Forskning om hästvelfärd inom HUI behöver ökas, särskilt med inriktning på om och hur HUI-insatser påverkar olika aspekter av välfärd, såväl positiv som negativ.

- HUI-branschen är i dagsläget föränderlig, och goda villkor för avtal blir därför en välfärdsparameter för långsiktig hållbarhet för alla inblandade, människor och hästar.

Rekommendationer

För att kunna utveckla detta område föreslås några rekommendationer till myndigheter och politiker, upphandlare, HUI-företagare och universitet och högskolor.

Rekommendationer för myndigheter och politiker:

- Rutiner för tillsyn och ev. register av HUI verksamheter behöver tas fram av hästnäringen och/eller Jordbruksverket.
- Grundläggande kompetenskrav för branschen behöver utvecklas i samarbete mellan hästnäringen, Socialstyrelsen, Inspektionen för vård och omsorg, Skolverket och Organisationen för Hästunderstödda Insatser.
- Kvalitetsindikatorer för HUI-verksamheter behöver tas fram inom näringen; samverkanscentrum, HNS, OHI samt professionsorganisationer.
- Tillbudsrapportering och riskanalys för klienter respektive hästar bör ingå i kvalitetsarbetet. För tillbud relaterat till hästvälfärd inom HUI behöver ett system för hantering och analys utvecklas. Tillbud relaterade till klient-säkerhet bör kunna hanteras inom gällande system.

Rekommendationer för upphandlare inom kommuner och regioner:

- Upphandlingsunderlag skall ställa välfärdskrav i enlighet med djurskydd och humansäkerhet, samt ställa krav på kompetens och kvalitetsarbete enligt nedanstående rekommendationer för HUI-företagare.
- Rimliga kontraktstider vid upphandling behöver användas (minst 3-5 år).

Rekommendationer för HUI-företagare:

- HUI verksamheter skall följa gällande föreskrifter för hästverksamhet. Ev tidigare anmärkningar från djurskyddstillsyn skall ha åtgärdats.
- HUI-ansvarig bör sträva efter certifiering alternativt samarbeta med OHI-certifierad medarbetare.
- HUI-verksamheter bör ha ett team som regelbundet/årligen följer hästarnas hälsa fysiskt och psykiskt. Veterinär, godkänd hovslagare, etolog¹ och av Jordbruksverket godkänd leg fysioterapeut rekommenderas ingå.
- HUI-ansvarig eller teammedlem med hästansvar bör ha grundläggande utbildning i hästhållning, hästutbildning och hästars beteende samt vidareutbildning om hästvälfärd inom HUI.
- Hästar som arbetar inom HUI skall tränas allsidigt enligt vetenskap och beprövad erfarenhet ur inlärningssynpunkt, etiska aspekter, skadeförebyggande samt bör efter skada rehabiliteras för återgång i arbete.

- HUI-verksamheten ska anpassas efter varje hästs förmåga och insatsens belastning ska utvärderas kontinuerligt för att säkerställa hästarnas välfärd.

Rekommendationer för universitet och högskolor:

- En riktad utbildning i välfärdsfrågor för verksamma inom HUI bör tas fram för att komplettera grundläggande utbildning om hästarnas behov, beteende och välfärdsfrågor.
- Forskning om sambanden mellan hästvälfärd och säkerhet för klienter bör inledas.
- En tvärdisciplinär utbildning i HUI på mastersnivå bör utvecklas i samverkan mellan medicinska, sociala, pedagogiska och husdjurvetenskapliga institutioner.

Referenser

Vetenskapliga referenser och regelverk

- Ainsworth, B.E., Haskell, W.L., Leon, A.S., Jacobs, Jr D.R., Montoye, H.J., Sallis, J.F. & Paffenbarger, Jr R.S. (1992). *Compendium of Physical Activities: classification of energy costs of human physical activities*. Medicine and Science in Sports and Exercise. 71-80.
- Ainsworth, B.E., Haskell, W.L., Herrmann, S.D., Meckes, N., Bassett, Jr D.R., Tudor-Locke, C., Greer, J.L., Vezina, J., Whitt-Glover, M.C. & Leon, A.S. (2011) *Compendium of Physical Activities: A Second Update of Codes and MET Values*. Medicine and Science in Sports & Exercise. 1575-1581.
- Andersson, P. (2010). Du säger ingenting - men du pratar hela tiden. I: Bornemark, J, Ekström von Essen, U. (red.) *Kentauren Om interaktion mellan häst och människa*. Huddinge: Södertörns högskola. 28-39.
- Andersson, P. (2017). Ur hästars synvinkel: Kan hästen bli vår terapeut? *Hippson Magazin*. 2, 17.
- Andersson, P. (2019). Who is the Horse? Horse Assisted Therapy as a Possibility for Understanding Horses. I: Bornemark, J., Andersson, P., & Ekström von Essen, U. (red.) *Equine Cultures in Transitions: Ethical Questions*, New York: Routledge.
- Andersson, P. (2021). *Kartläggning av verksamheter som erbjuder hästunderstödda insatser i Sverige 2021*. Institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori, Göteborgs universitet. Stencil, 15 sidor.
- Andersson, P. & Sassner, H., 2021. Hästen som arbetskamrat, Djuren! Våra moraliska och nationella gränser. *Gränslös*. 11, 12-25.
- Antonovsky, A. 2005. *Hälsans Mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur Akademisk.
- Arbin, von, C. (1994). *Hippoterapi*. Färentuna: Kikkuli förlag.
- Appelberg, E. (2021). *Vi skall inte träna på att stå ut*. (Fördjupningsarbete 2021) Sveriges lantbruksuniversitet. Veterinärprogrammet.
- Arluke, A. & Sanders, CR. (1996). *Regarding Animals*. Philadelphia: Temple University Press.
- Baba, C., Kawai, M. & Takimoto-Inose, A. (2019). Are horses (*Equus caballus*) sensitive to human emotional cues? *Animals*. 9, 630.
- Ball, C.G., Ball, J.E., Kirkpatrick, A.W. & Mulloy, R.H. (2007). Equestrian injuries: incidence, injury patterns, and risk factors for 10 years of major traumatic injuries. *The American Journal of Surgery*. 193, 636-640.
- Baragli, P., Vitale, V., Banti, L., & Sighieri, C. (2014). Effect of aging on behavioural and physiological responses to a stressful stimulus in horses (*Equus caballus*). *Behaviour*. 151, 1513-1533.

- Beetz, A., Uvnäs-Moberg, K., Julius, H., & Kotrschal, K. (2012). Psychosocial and psychophysiological effects of human-animal interactions: the possible role of oxytocin. *Frontiers in Psychology*. 3, 234.
- Bornemark, J. & Ekström von Essen, U. (2010). Livet som stöd - Om hästunderstödd terapi i psykiatrisk öppenvård. I: Bornemark, J. & Ekström von Essen, U. (red.) *Kentauren: om interaktion mellan häst och människa*. Huddinge: Södertörns högskola.
- Bunketorp-Käll, L., Lundgren-Nilsson, Å., Samuelsson, H., Pekny, T., Blomvé, K., Pekna, M., Pekny, M., Blomstrand, C. & Nilsson, M. (2017). Long-term improvements after multimodal rehabilitation in late phase after stroke: a randomized controlled trial. *Stroke*. 48, 1916-1924.
- Bussi eres, G., Jacques, C., Lainay, O., Beauchamp, G., Leblond, A., Cador e, J.-L., Desmaizi eres, L.-M., Cuvelliez, S.G. & Troncy, E. (2008). Development of a composite orthopaedic pain scale in horses. *Research in Veterinary Science*. 85, 294–306.
- Bystr om, K. (2020). *Djur och natur som st od f or psykologisk utveckling hos barn och ungdomar med autism: ett nytt och mer fritt s att att utvecklas genom social interaktion*. Lic. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
https://pub.epsilon.slu.se/16979/7/bystrom_k_200514.pdf
- Carlsson, C., Nilsson Ranta, D., & Traeen, B. (2014). Equine assisted social work as a mean for authentic relations between clients and staff. *Human-Animal Interaction Bulletin*. 2, 19-38.
- Carlsson, C. (2017). Triads in equine-assisted social work enhance therapeutic relationships with self-harming adolescents. *Clinical Social Work Journal*. 45, 320-331.
- Carlsson, C. (2018). Equine-assisted social work counteracts self-stigmatisation in self-harming adolescents and facilitates a moment of silence. *Journal of Social Work Practice*. 32, 17-30.
- Chamove, A.S., Crawley-Hartrick, O.J.E. & Stafford, K.J. (2002). Horse reactions to human attitudes and behavior. *Anthrozo s*. 15, 323-331.
- Christensen, J.W., Ahrendt, L.P., Lintrup, R., Gaillard, C., Palme, R., & Malmkvist, J. (2012). Does learning performance in horses relate to fearfulness, baseline stress hormone, and social rank? *Applied Animal Behaviour Science*. 140, 44-52.
- Coulter, K. (2016). *Animals, work, and the promise of interspecies solidarity*. US: Palgrave Macmillan.
- Dalla Costa, E., Minero, M., Lebelt, D., Stucke, D., Canali, E. & Leach, M.C. (2014). Development of the Horse Grimace Scale (HGS) as a pain assessment tool in horses undergoing routine castration. *PloS One*. 9, e92281.
- DeAraugo, J., McLaren, S., McManus, P. & McGreevy, P. D. (2016). Improving the understanding of psychological factors contributing to horse-related accident and injury: context, loss of focus, cognitive errors and rigidity. *Animals*. 6, 12.
- De Santis, M., Contalbrigo, L., Borgi, M., Cirulli, F., Luzi, F., Redaelli, V., Stefani, A., Toson, M., Odore, R., Vercelli, C., Valle, E., & Farina, L. (2017). Equine Assisted Interventions (EAI): Methodological considerations for stress assessment in horses. *Veterinary Sciences*. 4, 44.
- Dyson, S., Berger, J., Ellis, A.D. & Mullard, J. (2018). Development of an ethogram for a pain scoring system in ridden horses and its application to determine the presence of musculoskeletal pain. *Journal of Veterinary Behavior*. 23, 47–57.

- Eddy, T.J., Gallup Jr, G.G. & Povinelli, D.J. (1993). Attribution of cognitive states to animals: anthropomorphism in comparative perspective. *Journal of Social Issues*. 49, 87-101.
- Ekholm Fry, N. (2019). Horses in the Treatment of Trauma. I: Tedeschi, P., Jenkins, M.A. (red.) *Transforming Trauma – Resilience and Healing through our connection with animals*. West Lafayette, Indiana. Purdue University Press.
- Ekholm Fry, N. (2021). Welfare considerations for horses in therapy and education services. I: Peralta, J.M. & Fine, A.H. (red.) *The welfare of animals in animal assisted interventions: Foundations and best practice methods*. Pomona, CA: Springer International Publishing.
- FAWC. (1993). Second Report on Priorities for Research and Development in Farm Animal Welfare. Farm Animal Welfare Council, DEFRA, London, UK.
- Feh, C. & Demazieres, J. (1993). Grooming at a preferred site reduces heart-rate in horses. *Animal Behaviour*. 46, 1191–1194.
- Forsling, S. (2001). *Flickan och Hästen. Bilder från ett hem för särskild tillsyn*. Rapport 2/01. Statens Institutionsstyrelse. Västervik
- Forsling, S. (2014). Den terapeutiska relationen - hästen, flickan och terapeuten. I: Silfverberg, G. & Lerner, H. (red.) *Hästen, hunden och den mänskliga hälsan: vård, behandling och terapi*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola Förlag.
- Fortin, M., Valençon, M., Lévy, F., Calandreau, L., Arnould, C. & Lansade, L. (2018). Emotional state and personality influence cognitive flexibility in horses (*Equus caballus*). *Journal of Comparative Psychology*. 132, 130.
- Garner, B.A. & Rigby, B.R. (2015). Human pelvis motions when walking and when riding a therapeutic horse. *Human Movement Science*. 39, 121–137.
- Gleerup, K.B., Forkman, B., Lindegaard, C. & Andersen, P.H. (2015). An equine pain face. *Veterinary Anaesthesia and Analgesia*. 42, 103-114.
- Grandin, T. (2019). Case study: How horses helped a teenager with autism make friends and learn how to work. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 16, 2325.
- Grummitt C. (2017). Horses and Human Health. Independent Publishing Network.
- Hall Angerås, M. (2019). Skador inom ridsporten – förebyggande av största vikt. *Läkartidningen*. 2019, 116: FPT6.
- Hallberg L. (2017). *The Clinical practice of Equine Assisted Therapy*. New York: Rothledge.
- Handlin, L. (2010). *Human-Human and Human –Animal Interaction – Some Common Physiological and Psychological Effects*. Diss. Skara: Sveriges lantbruksuniversitet, Acta Universitatis agriculturae Suecia, 1652-6880; 2010:98.
- Hane, M. & Håkanson, M. (1997). *Vad kan vi lära av projektet Kroppskännedomsträning till häst. Ett exempel på Utforskande Partnerskap*. Abonnemangsrapport 59. Vänersborg: Samarbetsdynamik AB.
- Harewood, E.J. & McGowan, C.M. (2005). Behavioral and physiological responses to stabling in naive horses. *Journal of Equine Veterinary Science*. 25, 164–170.
- Harrell, J.S., McMurray, R.G., Baggett, C.D., Pennell, M.L., Pearce, P.F., Bangdiwala, S.I. (2005). Energy costs of physical activities in children and adolescents. *Medicine & Science in Sports & Exercise*. 37, 329-336.

- Hartmann, E., Christensen, J.W. & McGreevy, P.D. (2017). Dominance and leadership: useful concepts in human–horse interactions? *Journal of Equine Veterinary Science*. 52, 1–9.
- Hauge, H., Kvaalem, I.L., Berget, B., Enders-Slegers, M.-J., & Braastad, B.O. (2014). Equine-assisted activities and the impact on perceived social support, self-esteem and self-efficacy among adolescents – an intervention study. *International Journal of Adolescence and Youth*. 19, 1-21.
- Hauge, H., Kvaalem, I.L., Enders-Slegers, M.-J., Berget, B., & Braastad, B.O. (2015). Persistence during tasks with horses in relation to social support, general self-efficacy and self-esteem in adolescents. *Anthrozoös*. 28, 333-347.
- Hausberger, M., Roche, H., Henry, S. & Visser, E.K. (2008). A review of the human–horse relationship. *Applied Animal Behaviour Science*. 109, 1-24.
- Hawson, L.A., McLean, A.N. & McGreevy, P.D. (2010). The roles of equine ethology and applied learning theory in horse-related human injuries. *Journal of Veterinary Behavior*. 5, 324-338.
- Hedenborg, S. (2016). Lis Hartel – an extraordinary equestrian. *Sport in Society*. 20, 1030-1046.
- Hediger, K., Meisser, A., & Zinsstag, J. (2019). A One Health research framework for Animal-Assisted Interventions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 16, 640.
- HETI Ethics (2020). Service Providers Ethical Guidelines & Equine Welfare Ethical Guidelines. www.hetifederation.org
- Håkanson, M. (2007). *Rapport Djur och människors hälsa*. Omarbetat discussionsunderlag. Agroväst och SLU Skara.
- Håkanson, M. (2008a). *Hästanknuten behandlingsinriktad verksamhet, kvalitets-kriterier för utövare och verksamheter*. Projektrapport 2008 Livskraftigt hästföretagande. Jordbruksverket.
- Håkanson, M. (2008b). *Equine Assisted Therapy in Physiotherapy*. Lic.-avh. Göteborgs universitet, Chalmers Tekniska Högskola AB.
- Håkanson, M., Palmgren Karlsson, C. Sallander, M. & Henriksson, G. (2008a). *Husdjur och Folkhälsa. En forskningsöversikt om betydelsen av sällskapsdjurens och lantbrukets djur för människors hälsa*. SLU. Skara.
- Håkanson, M., Palmgren Karlsson, C. & Sandgren, V. (2008b). *Kartläggning av verksamheter som använder hästar i vård och behandling i Sverige 2008*. SLU. Agroväst, Hästcentrum Skara, Stiftelsen Hästforskning.
- Håkanson, M., Möller, M., Lindström, I.L. & Mattsson, B. (2009). The horse as the healer. A study of riding in patients with back pain. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*. 13, 43 –52.
- Håkanson, M. (2017). *Ridfysioterapi – ”multimodal fysioterapi” eller ”lyx för entusiaster”?* Teorier, evidens och aktuell forskning i Norden. Konferenspaper, Fysioterapidagarna, Stockholm.
- Hägg, I. (2018). *Hästunderstödda Insatser ur hästens perspektiv. Hur påverkas hästen och hur kan dess välfärd främjas*. (Fördjupningsarbete 2018: 742) Sveriges lantbruksuniversitet. Etologi och Djurskyddsprogrammet.
- Höglund, J. (2020). *Naturbaserade insatser i socialt arbete. En studie av lantgårdsbaserade dagverksamheter med sociala mål*. Diss. Karlstad: Karlstads universitet. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1428728/FULLTEXT01.pdf>

- IAHAIO international guidelines on care, training and welfare requirements for equines in equine-assisted services. (2021) <https://iahaio.org/iahaio-international-guidelines-on-care-training-and-welfare-requirements-for-equines-in-equine-assisted-services/>
- Jegatheesan, B., Beetz, A., Ormerod, E., Johnson, R., Fine, A., Yamazaki, K., Dudzik, C., Garcia, R.M., Winkle, M. & Choi, G. (2014, rev. 2018). IAHAIO White Paper. <https://iahaio.org/best-practice/white-paper-on-animal-assisted-interventions/>
- Johnson, R.A., Albright, D.L., Marzolf, J.R., Bibbo, J.L., Yaglom, H.D., Crowder, S.M., Carlisle, G.K., Willard, A., Russell, C.L., Grindler, K., Osterlind, S., Wassman, M. & Harms, N. (2018). Effects of therapeutic horseback riding on post-traumatic stress disorder in military veterans. *Military Medical Research*. 5, 3.
- Jormfeldt, H. & Carlsson, I.-M. (2018). Equine-assisted therapeutic interventions among individuals diagnosed with schizophrenia. A systematic review. *Issues in Mental Health Nursing*. 39, 647-656.
- Julius, H., Beetz, A., Kotrschal, K., Turner, D., Uvnäs-Moberg, K. (2013). *Attachment to Pets. An Integrative View of Human – Animal Relationships with Implications for Therapeutic Practice*. Göttingen: Hogrefe.
- Karol, J. (2007). Applying a traditional individual psychotherapy model to equine-facilitated psychotherapy (EFP): Theory and method. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*. 12, 77–90.
- Keeling, L., Tunón, H., Olmos Antillón, G., Berg, C., Jones, M., Stuardo, L., ... & Blokhuis, H. (2019). Animal welfare and the United Nations sustainable development goals. *Frontiers in Veterinary Science*. 6, 336.
- Kern-Godal, A., Arnevik A.E., Walderhaug, E. & Ravndal, E. (2015). Substance use disorder treatment retention and completion: a prospective study of horse-assisted therapy (HAT) for young adults. *Addiction Science & Clinical Practice*. 10, 1-12.
- Kern-Godal, A., Brenna, I., Kogstad, N., Arnevik E.A. & Ravndal E. (2016a). Contribution of the patient-horse relationship to substance use disorder treatment: Patients' experiences. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being* 11, 31636.
- Kern-Godal, A., Brenna, I.H., Arnevik, E.A., Ravndal, A.E. (2016b). More than Just a break from treatment: How substance use disorder patients experience the stable environment in horse-assisted therapy. *Substance Abuse: Research and Treatment*. 10 99–108.
- Kim, Y. N. & Lee, D. K. (2015). Effects of horse-riding exercise on balance, gait, and activities of daily living in stroke patients. *Journal of Physical Therapy Science*. 27, 607-609.
- König v. Borstel, U., Visser, E.K. & Hall, C. (2017). Indicators of stress in equitation. *Applied Animal Behaviour Science*. 190, 43–56.
- Larsson, I.L. (2007). *Intensiv målinriktad träning på hästryggen*. Habilitering och Hjälpmedel FOU avdelningen Region Skåne. FoU rapport 2.
- Ladewig, J. (2007). Clever Hans is still whinnying with us. *Behavioural Processes*. 76, 20–21.
- Latella, D. & Abrams, B. (2019). The Role of the Equine in Animal-Assisted Interactions. I: Fine, A.H. (red.) *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. Amsterdam: Elsevier Inc. 133–162.
- Lerner, H. & Silfverberg, G. (2019). Martha Nussbaum's capability approach and equine assisted therapy: an analysis for both humans and horses. I:

- Bornemark, J., Andersson, P. & Ekström von Essen, U. *Equine Cultures in Transitions: Ethical Questions*. New York: Routledge.
- Lerner, H. (2020). Risker för djur och risker för människor. I: Silfverberg, G. & Lerner, H. (red.) *Hästen och den mänskliga hälsan*. Riga: Apell förlag.
- Lentini, J.A. & Knox, M. A. (2009). Qualitative and quantitative review of equine facilitated psychotherapy (EFP) with children and adolescents. *The Open Complementary Medicine Journal*. 1, 51–57.
- Lundberg, P., Hartmann, E. & Roth, L.S. (2020). Does training style affect the human-horse relationship? Asking the horse in a separation–reunion experiment with the owner and a stranger. *Applied Animal Behaviour Science*. 233, 105144.
- Lundquist Wanneberg, P. (2014). Disability, riding, and identity: A qualitative study on the influence of riding on the identity construction of people with disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education*. 61, 67-79.
- Lönker, N.S., Fechner, K. & Wahed, A.A.E. (2020). Horses as a crucial part of one health. *Veterinary Science*. 7, 28.
- Malinowski, K., Yee, C., Tevlin, J.M., Birks, E.K., Durando, M.M., Pournajafi-Nazarloo, N., Cavaiola, A.A. & McKeever, K.H. (2018). The effects of equine assisted therapy on plasma cortisol and oxytocin concentrations and heart rate variability in horses and measures of symptoms of post-traumatic stress disorder in veterans. *Journal of Equine Veterinary Science*. 64, 17e26.
- Mattila-Rautiainen, S. & Sandström, M. (2018). Movement of the horse and its biomechanics. I: Mattilla-Rautiainen, S. (red.) *Equine Facilitated Therapy (in Finland)*. The Finnish Association of Equine Facilitated Therapies. 2018 Lahti <https://suomenratsastusterapeutit.fi/kauppa/>
- McEwen, B.S. & Sapolsky, R.M. (1995). Stress and cognitive function. *Current Opinion in Neurobiology*. 5, 205-216.
- Mellwraith, C.W. & Rollin, B.E. (red.) (2011). *Equine Welfare* (Vol. 8). UK: John Wiley & Sons.
- Mellor, D.J. (2017). Operational details of the five domains models and its key applications to the assessment and management of animal welfare. *Animals*. 7, 60.
- Mellor, D.J., Beausoleil, N.J., Littlewood, K.E., McLean, A.N., McGreevy, P.D., Jones, B. & Wilkins, C. (2020). The 2020 Five Domains Model: Including Human–Animal Interactions in Assessments of Animal Welfare. *Animals*. 10, 1870.
- Mendonça, T., Bienboire-Frosini, C., Menuge, F., Leclercq, J., Lafont-Lecuelle, C., Arroub, S. & Pageat, P. (2019). The Impact of Equine-Assisted Therapy on Equine Behavioral and Physiological Responses. *Animals*. 9, 409.
- Mendonça, T., Bienboire-Frosini, C., Kowalczyk, I., Leclercq, J., Arroub, S. & Pageat, P. (2019). Equine Activities Influence Horses' Responses to Different Stimuli: Could This Have an Impact on Equine Welfare? *Animals*. 9, 290.
- Merkies, K., Sievers, A., Zakrajsek, E., MacGregor, H., Bergeron, R. & von Borsstel, U.K. (2014). Preliminary results suggest an influence of psychological and physiological stress in humans on horse heart rate and behavior. *Journal of Veterinary Behavior*. 9, 242-247.

- Merkies, K., McKechnie, M.J. & Zakrajsek, E. (2018). Behavioural and physiological responses of therapy horses to mentally traumatized humans. *Applied Animal Behaviour Science*. 205, 61-67.
- Moraes, G.A., Copetti, F., Ângelo, V.R., Chiavoloni, L. & de David, AC. (2018). Hippotherapy on postural balance in the sitting position of children with cerebral palsy – Longitudinal study. *Physiotherapy Theory and Practice*.
- Naste, T.M., Price, M., Karol, J., Martin, L., Murphy, K., Miguel, J. & Spinazzola, J. (2018). Equine facilitated therapy for complex trauma (EFT-CT). *Journal of Child & Adolescent Trauma*. 11, 289-303.
- Ng, Z. (2019). Advocacy and rethinking our relationships with animals: Ethical responsibilities and competencies in animal-assisted interventions. I: Tedeschi, P. & Jenkins, M.A. (red.) *Transforming Trauma – Resilience and Healing through our connection with animals*. West Lafayette: Purdue University Press.
- Norrud, B.C., Råheim, M., Therkildsen Sudmann, T., Håkanson, M. 2021. Facilitating new movement strategies: Equine assisted physiotherapy for children with cerebral palsy. *Journal of Bodywork & Movement Therapies*. 26, 364-373.
- Notgrass, C.G. & Pettinelli, J.D. (2015). Equine assisted psychotherapy: The equine assisted growth and learning association's model overview of equine-based modalities. *Journal of Experimental Education*. 38, 162–174.
- Nussbaum, M.C. (2004). Beyond 'compassion and humanity': Justice for non-human animals. I: Sunstein, C.R. & Nussbaum, M.C. (red.). *Animal Rights: Current Debates and New Directions*. Oxford: Oxford University Press.
- Nussbaum, M.C. (2011). *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge och London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Näringsdepartementet (2018). Ny djurskyddslag. (Regeringens proposition 2017/18:147). Stockholm: Regeringskansliet.
- Ohtani, N., Kitagawa, K., Mikami, K., Kitawaki, K., Akiyama, J., Fuchikami, M., Uchiyama, H. & Ohta, M. (2017). Horseback riding improves the ability to cause the appropriate action (go reaction) and the appropriate self-control (no-go reaction) in children. *Frontiers in Public Health*. 5, 8.
- Oh, Y., Joung, Y.S., Jang, B., Yoo, J.H., Song, J., Kim, J., Kim, K., Kim, S., Lee, J., Shin, H-Y., Kwon, J.-Y., Kim, Y.-H. & Jeong, B. (2018). Efficacy of hippotherapy versus pharmacotherapy in attention-deficit/hyperactivity Disorder: A Randomized Clinical Trial. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*. 24, 463-471.
- Pálsdóttir, A.M., Gudmundsson, M., & Grahn, P. (2020). Equine-assisted intervention to improve perceived value of everyday occupations and quality of life in people with lifelong neurological disorders: A prospective controlled study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 17, 2431.
- Payne, E., DeArango, J., Bennett, P. & McGreevy, P. (2016). Exploring the existence and potential underpinnings of dog–human and horse–human attachment bonds. *Behavioural processes*. 125, 114-121.
- Pelyva, I.Z., Kresák, R., Szovák, E. & Levente Tóth, A. (2020). How equine-assisted activities affect the prosocial behavior of adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 17, 2967.
- Pendry, P., Carr, A.M., Smith, A.N. & Roeter, S.M. (2014a). Improving adolescent social competence and behavior: A randomized trial of an 11-week

- equine facilitated learning prevention program. *The Journal of Primary Prevention*. 35, 281–293.
- Pendry, P., Smith, A.N. & Roeter, S.M. (2014b). Randomized trial examines effects of equine facilitated learning on adolescents' basal cortisol levels. *Human-Animal Interaction Bulletin*. 2, 80-95.
- Pierce, D. (2001). Occupation by design: Dimensions, therapeutic power, and creative process. *American Journal of Occupational Therapy*. 55, 249–259.
- Pohl, P., Carlsson, G., Bunketorp Käll, L., Nilsson, M., Blomstrand, C. (2018). A qualitative exploration of post-acute stroke participants' experiences of a multimodal intervention incorporating horseback riding. *PLoS one*. 13, e0203933.
- Porcher, J. (2016). Animal work. I: Kalof, L. (red.) *The Oxford Handbook of Animal Studies*. New York: Oxford University Press.
- Proops, L., Grounds, K., Smith, A.V. & McComb, K. (2018). Animals remember previous facial expressions that specific humans have exhibited. *Current Biology*. 28, 1428–1432.
- Ransom, J.I. & Cade, B.S. (2009). Quantifying equid behavior—a research ethogram for free-roaming feral horses. Publications of the US Geological Survey. Lincoln: University of Nebraska. <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1018&context=usgspubs>
- Rigby, B.R. & Grandjean, P.W. (2016). The efficacy of equine-assisted activities and therapies on improving physical function. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*. 22, 9–24.
- Roost, L., Ellis, A.D., Morris, C., Bondi, A., Gandy, E.A., Harris, P. & Dyson, S. (2020). The effects of rider size and saddle fit for horse and rider on forces and pressure distribution under saddles: A pilot study. *Equine Veterinary Education*. 32, 151-161.
- Rørvang, M.V., Nielsen, B.L. & McLean, A.N. (2020). Sensory abilities of horses and their importance for equitation science. *Frontiers in Veterinary Science*. 7, 633.
- Rådets förordning (EG) nr 1/2005 av den 22 december 2004 om skydd av djur under transport och därmed sammanhängande förfaranden och om ändring av direktiven 64/432/EEG och 93/119/EG och förordning (EG) nr 1255/97. (EUT L3, 5.1.2005, s. 1-44).
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/?uri=CELEX:32005R0001>
- Sabiniewicz, A., Tarnowska, K., Świątek, R., Sorokowski, P. & Laska, M. (2020). Olfactory-based interspecific recognition of human emotions: Horses (*Equus ferus caballus*) can recognize fear and happiness body odour from humans (*Homo sapiens*). *Applied Animal Behaviour Science*. 230, 105072.
- Sahlin, E., Lindegård, A., Hadzibajramovic, E., Grahn, P., Vega Matuszczyk, J. & Ahlborg Jr, G. (2016). The influence of the environment on directed attention, blood pressure and heart rate - An experimental study using a relaxation intervention. *Landscape Research*. 41, 7-25.
- Sandøe, P. & Christiansen, S.B. (2009). *Ethics of Animal Use*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Sankey, C., Richard-Yris, M.-A., Leroy, H., Henry, S. & Hausberger, M. (2010). Positive interactions lead to lasting positive memories in horses, *Equus caballus*. *Animal Behaviour*. 79, 869–875.
- SBU:s upplysningstjänst (2019). *Hästunderstödd Terapi*. Nr ut201911 Diarienummer: SBU 2019/162. Datum: 2019-06-05.

- Scopa, C., Contalbrigo, L., Greco, A., Lanatà, A., Scilingo, E.P. & Baragli, P. (2019). Emotional transfer in human–horse interaction: New perspectives on equine assisted interventions. *Animals*. 9, 103.
- Sen, A. (2005). Human rights and capabilities. *Journal of Human Development*. 6, 151-166.
- SFS 2018:1192. *Djurskyddslagen*. Stockholm: Näringsdepartementet.
- SFS 2019:66. *Djurskyddsförordningen*. Stockholm: Näringsdepartementet.
- Shimada, M. & Suzuki, N. (2020). The Contribution of Mutual Grooming to Affiliative Relationships in a Feral Misaki Horse Herd. *Animals*. 10, 1564.
- Shkedi, A. (2021). *Horses heal PTSD: Walking New Paths*. USA: Coppell.
- Silfverberg, G. & Lerner, H. (2020). *Hästen och den mänskliga hälsan*. Riga: Apell förlag.
- Silfverberg, G. & Tillberg, P. 2008. Hästen i rehabiliteringen. I Silfverberg, G. (red.) *Rehabilitering – en etisk utmaning för vården*. Stockholm: Ersta Sköndal Högskola.
- Silkwood-Sherer, D.J., Killian, C.B., Long, T.M. & Martin, K.S. (2012). Hippotherapy—an intervention to habilitate balance deficits in children with movement disorders: a clinical trial. *Physical Therapy*. 92,707-717.
- SJVFS 2013:14. Förebyggande och särskilda åtgärder avseende hygien m.m. för att förhindra spridning av zoonoser och andra smittämnen, saknr. K 112. Jönköping: Statens jordbruksverk.
- SJVFS 2019:17. Hästhållning, saknr. L101. Jönköping: Statens jordbruksverk.
- SJVFS 2019:27. Tillståndsplikt för viss djurhållning av sällskapsdjur, häst och pälsdjur, saknr. L 120. Jönköping: Statens jordbruksverk.
- SJVFS 2019:7. Transport av levande djur, saknr L 5. Jönköping: Statens jordbruksverk.
- SJVFS 2010:52. Vissa ärendens handläggningstid och besluts giltighetstid inom djurområdet, saknr D 4. Jönköping: Statens jordbruksverk.
- Smith, A.V., Proops, L., Grounds, K., Wathan, J. & McComb, K. (2016). Functionally relevant responses to human facial expressions of emotion in the domestic horse (*Equus caballus*). *Biology Letters*. 12, 20150907.
- Stone, S.M. (2010). Human facial discrimination in horses: can they tell us apart? *Animal Cognition*. 13, 51–61.
- Sudmann, T.T., & Agdal, R. (2014). Tenk at jeg kan få ri! Hesteassisterte aktiviteter for ungdom og voksne med rusrelaterte problemer. *Psyke & Logos*. 35, 69-84.
- Sudmann, T.T. (2020). Equine-facilitated physical therapy. I: Driscoll, C.J. (red.) *Animal-Assisted Interventions for Health & Human Service Professionals*. Hauppauge NY, USA: Nova Science Publisher. 247-270.
<https://novapublishers.com/shop/animal-assisted-interventions-for-health-and-human-service-professionals/>
- Tedeschi, P. & Jenkins, M.A. (2019). *Transforming Trauma – Resilience and Healing through our connection with animals*. West Lafayette: Purdue University Press.
- Torcivia, C. & McDonnell, S. (2021). Equine Discomfort Ethogram. *Animals*. 11, 580.
- Traetteberg, E 2006). *Ridning som Rehabilitering*. Oslo: Achilles förlag.
- Trzmiela, T., Purandarea, B., Michalakb, M., Zasadzkaa, E. & Pawlaczyk, M. (2019). Equine assisted activities and therapies in children with autism spectrum disorder: A systematic review and a meta-analysis. *Complementary Therapies in Medicine*. 42, 104–113.

- Trösch, M., Pellon, S., Cuzol, F., Parias, C., Nowak, R., Calandreau, L. & Lansade, L. (2020). Horses feel emotions when they watch positive and negative horse–human interactions in a video and transpose what they saw to real life. *Animal Cognition*. 23, 643–653.
- Tuuvas, M., Carlsson, J. & Norberg, J. (2017). A healing relationship: Clients' experiences of the long-term relational significance of the horse in horse assisted psychotherapy. *European Journal of Psychotherapy & Counselling*. 19, 307-328.
- Törmelehto, E. & Korkiamäki, R. (2020). The potential of human–horse attachment in creating favorable settings for professional care: A study of adolescents' visit to a farm. *Animals*. 10, 1707.
- Uchiyama, H., Ohtani, N. & Ohta, M. (2011). Three-dimensional analysis of horse and human gaits in therapeutic riding. *Applied Animal Behaviour Science*. 135, 271– 276.
- Valenchon, M., Lévy, F., Moussu, C. & Lansade, L. (2017). Stress affects instrumental learning based on positive or negative reinforcement in interaction with personality in domestic horses. *PloS one*. 12, e0170783.
- Van Loon, J.P.A.M. & Van Dierendonck, M.C. (2018). Objective pain assessment in horses (2014–2018). *The Veterinary Journal*. 242, 1-7.
- Vidrine, M., Owen-Smith, P. & Faulkner, P. (2002). Equine-facilitated group psychotherapy: Applications for therapeutic vaulting. *Issues in Mental Health Nursing*. 23, 587–603.
- Visser, E.K., Ellis, A.D. & Van Reenen, C.G. (2008). The effect of two different housing conditions on the welfare of young horses stabled for the first time. *Applied Animal Behaviour Science*. 114, 521–533.
- Wathan, J. Proops, L., Grounds, K., McComb, K. (2016). Horses discriminate between facial expressions of conspecifics. *Scientific Report*. 6, 1–11.
- Watson, E., Davis, A., Splan, R. & Shea Porr, C.A. (2020). Characterization of horse use in therapeutic horseback riding programs in the United States: A pilot survey. *Journal of Equine Veterinary Science*. 92, 103157.
- Wedi, R. (1989). Analyse der fachlichen kompetenz des pädagogen als therapeutisch wirkender faktor beim heilpädagogischen voltigieren. *Ther. Reit*. 16, 4–13.
- White Lewis, S. (2020). Equine-assisted therapies using horses as healers: A concept analysis. *Nursing Open*. 7, 58–67.
- Wolter, R., Stefanski, V. & Krueger, K. (2018). Parameters for the analysis of social bonds in horses. *Animals*. 8, 191.
- Yngvesson, J., Rey Torres, J.C., Lindholm, J., Pättiniemi, A., Andersson, P. & Sassner, H. (2019). Health and Body Conditions of Riding School Horses Housed in Groups or Kept in Conventional Tie-Stall/Box Housing. *Animals*. 9, 73.
- Zhu, X., Suarez-Jimenez, B., Zilcha-Mano, S., Lazarov, A., Arnon, S., Lowell, A. L., ... & Neria, Y. (2021). Neural changes following equine-assisted therapy for posttraumatic stress disorder: A longitudinal multimodal imaging study. *Human Brain Mapping*. 42, 1930-1939.

Hemsidor

HETI, www.hetifederation.org

Hovslagare listade av Jordbruksverket, <https://djur.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/djurhalsopersonal/arbeteinomdjurenshalsoochsjukvard/hovslagare.4.32b12c7f12940112a7c800010402.html>

HästSverige, <https://hastsverige.se/>

Häst Sverige – dagliga rutiner <https://hastsverige.se/om-hastar/hastens-valfard-2/dagliga-rutiner/>

IAHAIO, www.iahaio.org

Hygienregler för besöksverksamhet, <https://djur.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/sjukdomarochsmittskydd/bestammelseromhygien/hygienreglerfor-besoksverksamhet.4.2ae27f0513e7888ce2280007865.html>

LRF tips vid gårdsbesök, <https://www.lrf.se/foretagande/verktyg/studiebesok-pa-garden/>

OHI, <https://ohi.nu/#home>

RCC Stockholms Komplementär och alternativ medicin, <https://cancercentrum.se/stockholm-gotland/vara-uppdrag/cancerrehabilitering/komplementar-medicin/>

Socialstyrelsens rekommendationer för HUI-verksamheter, <https://www.socialstyrelsen.se/utveckla-verksamhet/evidensbaserad-praktik/metodguiden/hut-hastunderstodd-terapi-ridterapi>

SVA, www.sva.se

Svenska Ridsportförbundet, <https://www.ridsport.se/globalassets/01b0255f29974268a9d136c393ca6234/hastanlaggningar---en-guide-2020.pdf>

Svenska Ridsportförbundet, faktagranskad guide kring hästanläggningar, <https://www.ridsport.se/forening/stallanlaggning/>

Sveriges Akademiska Etologer, <https://www.sverigesakademiskaetologer.se/>

(Webblänkar hämtade 2021-04-01)

Personligt meddelande

Anita Jacobsson, Koordinator hästunderstödd pedagogik, Skövde kommun (2020)

Merja Repo, Koordinator hästunderstödd pedagogik, Skövde kommun (2020)

Jeanette Kobilsek, Verksamhetsansvarig, Stallyckan i Mark, Marks kommun (2021)

Jennifer Dixon Clegg, fd verksamhetsledare vid ”The Fortune Centre of Riding Therapy”, college och särskola för elever med särskilda behov (16-25 år) i Storbritannien sedan 1975. Internationell utbildare i Equine Assisted Learning (2000).

Bilaga 1

LATHUND FÖR RISKANALYS HÄST respektive MÄNNISKA

Vid alla HUI insatser och när klienten är ny bör riskanalys omfatta hästvelfärd och säkerhet för klienten. Klienter skall ges möjlighet att själva välja avstånd till hästen liksom hästen skall ges möjlighet att välja avstånd till människorna för att optimera förutsättningar för goda möten.

Utrustning för människa resp. häst skall vara individualiserad och anpassad till situationen. Rutiner för hjälmanvändning, fotbeklädning, säkerhetsväst, ensamarbete liksom rutiner för genomgång av säkerhets och välfärdsaspekter bör utvecklas som del i behandlande/lärande insatser.

En skriftlig information om välfärd och säkerhet bör gås igenom med nya klienter och signeras av denne som del i kvalitetssäkringsarbetet för verksamheten. Alternativa kommunikationsformer kan krävas beroende på klientens behov.

Tabell. Exempel på vanliga situationer som kan utgöra en välfärdsrisk för hästen och en säkerhetsrisk för människan och förslag på åtgärder för att minska risker.

Exempel situation	Välfärdsrisk HÄST	Säkerhetsrisk MÄNNISKA t.ex.	Exempel på åtgärd för att reducera risk
Hälsa på häst i box	Smitta från människor eller via människor. MRSA Stress.	Bett, kläm, tramprisk om hästen inte är förberedd. Smitta från häst-ringorm.	Hygienregler. Rutiner för att hälsa säkert.
Borsta uppbyggen häst	Smärta eller obehag om hänsyn inte tas till hästens signaler såsom öron bak, svansviftning, höjt ben, flytta sig från.	Vid nedsatt uppmärksamhet eller förmåga att flytta sig finns tramp och klämrisk.	Ansvarig är närvarande och uppmärksammar på hästens signaler. Ansvarig ingriper för att reducera risker.
Borsta häst som är lös i box och har mat att äta	Hårdhänt hantering. Obehag.	Tramp och klämrisk om hästen hastigt flyttar sig.	Ansvarig närvarande. Tydlig plats för maten. Stort utrymme.

Sadla och dra sadelgjord	Smärta/obehag om sadeln placeras hastigt och ovarsamt. Smärta/obehag vid åtdragning av gjord.	Bett, knuff om hästen uppfattar sadling som obehagligt. Belastning av axlar o nacke/rygg pga sadelns tyngd.	Ansvarig utför alt hjälper till så att det blir behagligt för häst och människa. Rutiner för att dra gjord ett håll i taget.
Tränsning	Smärta i munnen alt runt nosen om nosrem spänns hårt.	Tramp risk. Tappa balansen, Risk för axelsmärta om hästen är svårtränsad.	Öva på att tränsa lätt tränsad häst. Rutiner för att kolla nosrem. Ta bort nosrem. Träna hästen att sänka huvudet.
Mata med "godis"	Övervikt.	Bett. Bli knuffad.	Inte handmata med godis Rutiner t.ex. morot, knäckebröd. Rutiner för att kontrollera hästens hull. Grovfoderstat. Motion.
Uppsittning från marken, från ramp eller lyft	Snedbelastning. Plötslig smärtande belastning om ryttaren dunsar i sadeln. Rädsla vid användning av lyft. Stress.	Smärta i rumpa eller höfter vid plötslig grensling av hästen. Glida av åt sidan. Sitta snett utan att själv kunna justera balansen. Smärta i ljumskar om hästen är bred, vid spasticitet eller vid kontraktioner i höften.	Öva rutiner för uppsittning! Träna nödvändig smidighet och styrka hos ryttaren. Vid spasticitet, val av pad eller sadel samt alternativ teknik för uppsittning. Noggrannhet vid lyftanvändning så ryttaren placeras rätt över hästen.
Rida iväg från flokken/gården	Separation från flokken. Ångest o oro. Hästen kan bli orolig och försöka återvända, komma loss, backa, resa sig. Munsmärtor som följd av ryttarens rädslereaktion. Stress	Om hästen blir orolig: Ryttares obalans; Risk att glida, tappa balansen, falla av, Risk att bli rädd. Ryttarens reaktion kan förstärka hästens obalans och förvärra situationen.	Förebygga: Ta med sällskapshäst. Öva hästen: Träna hästen att separera från flokken. Öva människor: Skapa rutiner för att lugna häst och ryttare.

Leda häst med ledtygel	<p>Dubbla signaler från ryttare och ledare om tyglarna är fästa i tränset - förvirrande för hästen.</p> <p>Munsmärtor - om bettet inte passar, tygeltagen inte är väl doserade eller om deltat är felansatt i bettet.</p>	<p>Om ledtygeln viras om handen – risk för hand/fingerskada om hästen blir rädd/rycker till.</p> <p>Brännskada i handflatan.</p> <p>Risk att dras omkull.</p> <p>Halkrisk.</p>	<p>Utrustning: Fästa tyglarna i grimma under tränset. Bettlöst tränset.</p> <p>Öva hästen: Att låta sig ledas med ledtygel</p> <p>Öva människorna: Att vara tydlig med vem hästen skall lyssna på. Lära teknik för att hålla ledtygel. Använda handskar som rutin.</p>
Ha medhjälpare vid sidan av hästen	<p>Snedbelastning från ryttaren och obehag/smärta i hästens rygg.</p> <p>Obehag av att ha människor invid sidan.</p>	<p>Hjälparens fasthållning av ryttaren kan motverka att ryttaren hittar sin balans och orsaka obalans och obehag.</p> <p>Risk att hjälparen blir trampad eller sparkad om hästen blir trängd.</p>	<p>Bälte runt ryttarens midja.</p> <p>Träna alla inblandade, ledare och sidohjälpare, att minimera störning av hästen och ryttaren och att tyda hästens reaktioner.</p>
Grupp av deltagare som närmar sig hästen i paddock eller hage	<p>Hästen kan bli skrämmd, oroad, stressad.</p>	<p>Risk att bli trampad, knuffad.</p>	<p>Endast närma sig kända hästar och endast i sällskap med ansvarig.</p>



FRAMTIDENS
DJUR, NATUR
OCH HÄLSA



SCIENCE AND
EDUCATION **FOR**
SUSTAINABLE
LIFE